

ONDER DE PERENBOOM

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

THEODOR FONTANE

ONDER DE PERENBOOM

*Uit het Duits vertaald
door Martin Michael Driessen*

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

Oorspronkelijke titel *Unter dem Birnbaum* (1885)
© 2017 Nederlandse vertaling Martin Michael Driessen /
Uitgeverij Wereldbibliotheek
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Karin van der Meer
NUR 302
ISBN 978 90 284 2692 4
www.wereldbibliotheek.nl

Eerste hoofdstuk

Voor de herberg annex winkel van Abel Hratscheck in het rijke dorp Tschechin, geopend in 1820 zoals men boven de deur kon lezen, stond een boerenkar met twee magere schimmels ervoor. Vanuit de gang werden zakken naar buiten gedragen en opgeladen; enkele waren niet goed dichtgebonden, andere hadden kleine scheuren en gaatjes, en daar viel koolzaad uit. Naast de kar stond Abel Hratscheck in eigen persoon en sprak tegen de knecht, die net op het wiel en vervolgens op de dissel stapte. 'Vooruit maar, Jakob. Doe olieslager Quaas de groeten van me en zeg dat ik de olie voor het eind van de week moet hebben, want Leist in Wrietzen wacht er al op. En als Quaas er niet is, doe dan zijn vrouw de groeten van me en zet je beste beentje voor. Je weet wat ik bedoel. Ons poesje is verzot op complimenten.'

De knecht antwoordde met een knikje en ging op de voorste zak koolzaad zitten. Hij spoorde de schimmels aan met een slaperig 'Hoppa', en daar ratelde de kar de landweg af, op weg naar de boerderij van Orth met zijn windmolen, het laatste huis van Tschechin aan de Frankfurter zijde, en

1 vervolgens verder naar de olieslagerij, die een heel stuk
2 verderop aan de Oderdam lag. Hratscheck keek de kar na
3 tot die uit het zicht verdwenen was, waarna hij de gang
4 betrad, die lang en breed was en door een rij houten pilaren
5 in tweeën werd verdeeld. Tussen de pilaren hingen hang-
6 matten, alleen in het midden was een doorgang. Rechts
7 bevond zich een trede die naar de woonkamerdeur leidde
8 en links een groot schuifraam, dat bijna de hele bovenste
9 helft van de muur innam. Daarachter bevond zich de win-
10 kel. Vroeger werd daar de klandizie bediend, tot mevrouw
11 Hratscheck, die zeer gevoelig was voor standsverschillen,
12 genoeg had van het rumoer voor haar salon en erop stond
13 dat er een aparte winkeldeur aan de straatzijde kwam.
14 Sedertdien kon het voorste deel van de gang bogen op een
15 zekere grootburgerlijke stijl, terwijl het achterste deel, dat
16 naar de tuin leidde, geheel aan de nering bleef voorbehou-
17 den. Tegen de ene muur stonden zakken en kratten met
18 citroenen en sinaasappels, tegen de andere op elkaar gesta-
19 pelde vaten – een imposante rij olievaten die alleen onder-
20 broken werd door een kelderluik. Aan beide zijden daarvan
21 hield een zorgvuldig geplaatste spie de vaten op hun plek,
22 zodat de onderste rij niet door de druk van de bovenlig-
23 gende kon gaan rollen.

24 Hratscheck sloot het kelderluik dat ondanks zijn her-
25 haalde aanmaningen weer eens openstond en mopperde,
26 half lachend: ‘Die vervloekte Ede ook... Wanneer wordt
27 die jongen nou eens volwassen!’

Hij liep de gang uit, de tuin in.

Het werd al herfst; tussen de buxushagen bloeiden alleen nog wat asters en reseda's. Er zoemde een hommelt rond de stam van een oude perenboom die vlak naast het plankier stond dat door het midden van de tuin liep. De met peen en aardappel beplante stroken land, omgeven door aspergevelden, waren alweer omgespit. Er stond een frisse bries en de geel-zwarte kat van weduwe Jeschke, de buurvrouw, sloop tussen de aspergestengels door, kennelijk op mussenjacht.

Maar daar lette Hratscheck niet op. Diep in berekeningen en overwegingen verzonken liep hij langs de groentebedden en hij werd zich pas weer van zijn omgeving bewust toen hij zich aan het einde van de tuin omdraaide en de achterzijde van zijn huis voor zich had. Daar stond het, proper en gastvrij, links de kegelbaan die van de straat tot ver in de tuin reikte, rechts het erf met de keuken, die hij onlangs aan het winkelgedeelte had laten aanbouwen. Rook steeg op uit de schoorsteen, door zonlicht beschenen en nauwelijks bewogen door de wind. Het was een toonbeeld van geluk en vrede. En dat alles was van hem! Maar voor hoelang nog? Hij verloor zich in angstige overpeinzingen en kwam pas weer tot bezinning toen hij een paar passen verderop een zware en overrijpe Malvasier-peer hoorde neerploffen, met een eigenaardige, doffe smaak, omdat hij niet op het harde plankier, maar in een van de omgespitte groentebedden was gevallen. Toen hij zich

1 bukte om de peer op te rapen, hoorde hij een stem naast
2 zich: ‘Dag Hratscheck! Ja, ’t is de tijd van het jaar. Uw
3 Malvasiers vallen al vanzelf.’

4 Hij keek op en zag zijn buurvrouw, weduwe Jeschke,
5 wier kleine, op enige afstand van de straat gelegen huis
6 zicht gaf op zijn tuin, van achter de frambozenheg naar
7 hem kijken.

8 ‘Ja, moeder Jeschke, ’t is de tijd van het jaar,’ zei Hrad-
9 scheck. ‘Maar wie plukt die peren voor me? Als uw nichtje
10 Line nu hier was, zou die me kunnen helpen. Maar ik heb
11 nu eenmaal niemand en moet alles alleen doen.’

12 ‘Och kom, u heeft toch die jongen in dienst, Ede?’

13 ‘Ja, dat is waar. Maar die plukt alleen voor zichzelf.’

14 ‘Dat geloof ik graag!’ kakeelde het oudje. ‘Eentje voor het
15 kruikje, eentje voor het buikje.’

16 En dat gezegd hebbend strompelde ze weer terug naar
17 haar huis. Ook Hratscheck verliet de tuin en ging de gang
18 weer in.

19 Hij liet zijn blik rusten op de plek waar niet meer dan
20 een half uur geleden de zakken koolzaad hadden gestaan,
21 en het leek alsof hij wenste dat ze er nog steeds stonden, of
22 dat er in hun plaats nieuwe zakken koolzaad uit de grond
23 gegroeid waren. Vervolgens telde hij zijn vaten, riep in het
24 voorbijgaan kortaf een aanwijzing de winkel in en betrad
25 de woonkamer.

26 Die bood niet alleen een sfeer van huiselijkheid, maar
27 maakte ook een opmerkelijke indruk: de inrichting was

namelijk veel eleganter en statiger dan men bij een kleine neringdoende in een dorp als dit zou verwachten. De twee divans waren met lichtblauwe atlaszijde bekleed, in het midden van de kamer stond een witgelakte trumeau met vergulde lijsten en blinkende spiegels. En boven de kleine piano hing zowaar, in een lijst van mahonie, een gravure naar een schilderij van Claude Lorrain, een zonsondergang met tempelruïnes en antiek aandoende figuren. Men kon zich afvragen hoe dit alles hier terecht was gekomen. Het enige dat hier paste was eigenlijk een lessenaar met een kijkgat erboven om het grote schuifraam aan de overzijde van de gang in het oog te kunnen houden.

Hradscheck legde de peer op de lessenaar en bladerde door het opengeslagen kasboek. Om hem heen was het stil, alleen het slaan van een koekoeksklok drong tot hem door, vanuit de kleine salon.

Misschien stoorde het tikken van het uurwerk hem, hoe dan ook, hij ging naar de halfopen deur, kennelijk met de bedoeling die te sluiten; maar toen hij een blik in de salon wierp zag hij daar tot zijn verrassing zijn vrouw zitten, zoals gewoonlijk geheel in het zwart gekleed, maar uiterst verzorgd, zoals het een modebewuste dame betaamt. Ze vlocht met vaardige vingers een krans; een tweede, haast voltooide, hing aan haar stoeleuning.

‘Wat doe jij nou hier, Ursel? En waarom vlecht je kransen? Wie is er dan jarig?’

‘Niemand. Het is niet voor een verjaardag. Het is voor

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 een sterfdag – die van je kinderen, om precies te zijn. Maar
2 daaraan denk jij niet. Jij denkt alleen aan jezelf.

3 ‘Ach, Ursel, laat me met rust. Ik heb al zo veel aan m’n
4 hoofd, bespaar me je verwijten. Onze kinderen... ja, die
5 zijn dood, maar daarover moesten we maar niet klagen en
6 jammeren. Integendeel. Het is beter zo.’

7 ‘Ik begrijp niet wat je bedoelt.’

8 ‘Is dat zo moeilijk? Ik heb zorgen. Heel veel zorgen.’

9 ‘En waarom heb je zorgen? Omdat je niets zinnigs om-
10 handen hebt en gewoon niet weet hoe je de dag moet door-
11 komen. Laten we eerlijk zijn – alleen ’s avonds, als de kroeg
12 vol zit, heb je het naar je zin. En dan dat verdomde gokken,
13 dat eeuwige kaarten en dobbelen. En als je nou nog een
14 gelukkige hand had... Een kastelein die geen gelukkige
15 hand heeft, moet niet tegen zijn klanten spelen, want daar-
16 mee ruïneert hij zichzelf. En je drinkt zo veel, altijd die
17 zware Hongaarse wijn, tot diep in de nacht.’

18 Hij antwoordde niet, maar nam na enige tijd de krans
19 van de stoelleuning en zei zachtjes: ‘Prachtig... Alles wat
20 uit jouw handen komt, heeft stijl. Ach, Ursel... ik zou je zo
21 graag gelukkig zien.’

22 Met deze woorden kwam hij dichterbij en streelde haar
23 met zijn weke, vlezige hand.

24 Zij liet hem begaan en toen ze opkeek, misschien verte-
25 derd door zijn liefkozingen, werd duidelijk dat ze als jonge
26 vrouw zeer mooi moest zijn geweest. Men kon haar ook nu
27 nog een schoonheid noemen; maar het was onmiskenbaar

dat zij veel had meegemaakt, geluk en ongeluk, liefde en leed: het leven had zijn sporen nagelaten. Ze waren ongeveer even oud, allebei begin veertig, en vormden een mooi paar. Uit de manier waarop ze met elkaar spraken en omgingen bleek dat ze elkaar ooit uit wederzijdse genegenheid hadden gevonden.

Allengs verdween dan ook de kribbigheid die zij aan het begin van hun gesprek had getoond, en ze vroeg: 'Wat heb je dan nu weer voor zorgen? Je hebt zojuist het koolzaad afgeleverd en zodra Leist zijn olie heeft, krijg jij je geld. Hij betaalt altijd stipt.'

'Ja, dat doet hij. Maar dat helpt me niet verder, 't is allemaal afbetaling en rente. Ik zit tot aan mijn nek in de schulden, de meeste ervan helaas bij Leist zelf. En dan is er nog dat gedoe met Krakau, vanwege die agent van Olszewski-Goldschmidt & Zoon. Die kan ook elke dag voor de deur staan.'

Hradscheck somde nog ettelijke andere problemen op, maar zonder dat het nog veel indruk op zijn vrouw scheen te maken. Ze reageerde met lijzige toonval: 'Ja, wie zijn geluk bij het spel riskeert...'

'Ach, hou toch op over dat spelen, Ursel! Zo erg is het nu ook weer niet, geloof me toch. En bovendien verwacht ik er niks van. Al helemaal niet van de loterij, wat bij voorbaat weggegooid geld is, ik weet het, maar toch heb ik weer een lot gekocht. En zal ik je zeggen waarom? Omdat ik een uitweg wil. Omdat ik een uitweg moet vinden. Omdat ik ons wil redden.'

‘Zo, zo,’ zei ze en vlocht werktuigelijk door aan haar krans, alsof ze nog overwoog wat ze daarop moest antwoorden.

‘Zal ik je naar het kerkhof begeleiden?’ vroeg hij, toen haar zwijgen hem begon te benauwen. ‘Dat doe ik graag voor je, Ursel.’

Ze schudde haar hoofd.

‘En waarom niet?’

‘Wie een krans bij de doden wil neerleggen, moet tenminste aan hen gedacht hebben.’

En met die woorden stond ze op en verliet het huis om naar het kerkhof te gaan.

Hradscheck keek haar na. De rode daken aan weerszijden van de dorpsstraat blonken in de herfstzon. Hij ging weer aan zijn lessenaar staan, en begon te bladeren.

Tweede hoofdstuk

Sinds die dag was er een hele week verstreken, maar het geluk bij het spel waarop Hradtscheck hoopte liet op zich wachten, net als het geluk in de loterij. Maar hij bleef hoopvol, en nu de trekking aanstaande was, nam zijn kwartlot dag na dag een ereplaats in op zijn lessenaar. Het stond schuin op een lezernaartje, als een fetisj, en talloze malen keek hij ernaar, met eerbied en zelfs adoratie in zijn blik. Iedere ochtend nam hij in de krant de lijst met winnende nummers door, maar het zijne was er nooit bij. Hoewel drie van de vijf cijfers zevens waren en het perfect door zeven deelbaar was. Zijn vrouw zag hoe hij leed en sprak met hem, nuchter als altijd, maar geenszins onvriendelijk; ze probeerde hem ervan te overtuigen dat het beter was als hij het lot van dat lezernaartje wegnam, om Gods toorn niet over hen af te roepen. Want wie zoiets deed haalde volgens haar in plaats van hulp en redding de duivel en zijn trawanten in huis; het lot moest daar weg. Als hij wilde bidden, had zij iets beters voor hem: een beeltenis van Maria, gezegend door de bisschop van Hildesheim ter gelegenheid van haar Heilig Vormsel.

1 Maar daar wilde de permanent tussen bij- en ongelooft
2 wifelende Hratscheck niets van weten. 'Wat moet ik met
3 dat plaatje van je, Ursel? En zelfs al zou ik er iets van willen
4 weten, stel je eens voor wat ik te horen zou krijgen als ie-
5 mand erachter kwam! Alle boeren zouden de spot met me
6 drijven, zelfs Orth en Igel, die anders hun mond niet open-
7 doen. En de vriendschap met de dominee, die kunnen we
8 dan ook vergeten. Die is alleen zo op je gesteld omdat hij
9 je die roomse onzin uit het hoofd wist te praten en je op die
10 manier een plaatsje in de hemel heeft verschaft, misschien
11 wel vlak naast het zijne. Want dat ik in de hemel kom, is
12 hoogst onwaarschijnlijk.'

13 En dus bleef het lot op het lezernaartje staan tot de laatste
14 trekking voorbij was. Toen verscheurde Hratscheck het en
15 strooide de snippers in de wind. Maar ook nu was hij, al
16 zijn aanmatigende spot ten spijt, zo zwak en bijgelovig dat
17 hij de wegwaaiende snippers nakeek, en toen enkele ervan
18 over de hele dorpsstraat tot aan de kerk werden geblazen,
19 om pas daar te landen, vatte hij weer moed en zei tegen
20 zichzelf: 'Dat brengt geluk.'

21 Ook gaf hij zich over aan vreemde wensdromen en fan-
22 tasieën, die zich nu steeds vaker aan hem opdrongen. Maar
23 nog was hij sterk genoeg om zich telkens weer los te scheu-
24 ren uit het net waarin deze dromen en fantasieën hem
25 wilden verstrikken.

26 Onmogelijk.

27 En als het schrikbeeld van de agent, wiens bezoek nu

elke dag aangemeld kon worden, opnieuw in zijn gedachten opdoemde, deinsde hij terug en herhaalde bij zichzelf: 'Dat is onmogelijk.'

Het was nu midden oktober.

Hradscheck had veel omhanden in de zaak, maar soms ging het er rustiger aan toe en dan hakte hij hout op het erf of ging de tuin in om zijn aardappels te oogsten; die waren van een voortreffelijk ras, want hij was een fijnproever. Toen alle aardappels gerooid waren, begon hij de smalle strook land waarop ze gestaan hadden om te spitten. In feite was spitten en in de tuin werken inmiddels zijn grootste liefhebberij, en de uren die hij met de spade in de hand doorbracht waren zijn gelukkigste.

Ook vandaag was hij weer druk met zijn spade in de weer, toen weduwe Jeschke zoals wel vaker aan het hekje tussen hun tuinen kwam staan om toe te kijken, hoewel het nog vroeg in de ochtend was.

'Met je piepers is het dus gedaan, Hradscheck?'

'Ja, moeder Jeschke, eergisteren al. Het was een waar feest dit jaar: soms wel twintig stuks aan één struik, en allemaal rond en gezond.'

'Ja, ja, sommigen geeft de Heer het in hun slaap. U mag zich gelukkig prijzen, Hradscheck, met zulke piepers en zulke peren. Daarvan heeft u vast een mud of vier geplukt, schat ik.'

'Meer, moeder Jeschke. Heel wat meer!'

1 'Nou, blijf maar dankbaar en bescheiden, Hratscheck,
2 en verzoek het noodlot niet. Men moet immer dankbaar
3 en bescheiden zijn, ook in zijn geluk.'

4 En met die woorden liet zij haar buurman staan en
5 hinkte weer terug naar haar huis.

6 Hratscheck keek haar geërgerd en een beetje verward
7 na. En dat was niet zonder reden. Want weduwe Jeschke,
8 al gedroeg ze zich nog zo vriendelijk en welwillend, was
9 een kwade buur. Ze deed niet alleen aan kwakzalverij maar
10 ook aan genezing op afstand, en stelpte bloedingen met
11 geheime spreuken; en ze wist vooraf wie sterven zou. Voor
12 diens huis zag ze dan de nacht tevoren een doodskist staan.
13 Men zei bovendien dat ze de kunst verstond zich onzicht-
14 baar te maken, wat ze, toen Hratscheck haar erop aan-
15 sprak, enerzijds ontkende maar toch ook weer half toegaf.
16 Ze wist het natuurlijk niet, zei ze, maar ze wist wel dat de
17 vers gesmolten talg van een lam goed was – die van een
18 ongeboren lam natuurlijk, waarin men een rode woldraad
19 moest dopen; maar het allerbeste was natuurlijk om varen-
20 zaad in schoenen of laarzen te doen. En vervolgens begon
21 ze te lachen. Hratscheck lachte mee, maar desalniettemin
22 had hij elk woord onthouden alsof het een evangelie was;
23 met name 'ongeboren lam' en 'varenzaad'. Hij geloofde er
24 niets van, maar ergens ook weer wel. Zijn angst voor de
25 oude toverkol was na dit gesprek over onzichtbaarheid al-
26 leen maar groter geworden.

27 En die angst besloep hem die ochtend opnieuw, toen hij

haar na hun conversatie over de piepers en de peren weer in haar huisje zag verdwijnen. In gedachten herhaalde hij: sommigen geeft de Heer het in hun slaap. U mag zich gelukkig prijzen. Verzoek het noodlot niet. Dat waren haar woorden geweest. Maar wat zou ze daarmee bedoeld hebben? Wat moest dat eeuwige geklets over geluk en dat hij zo gelukkig was? Was het afgunst, of wist ze iets over hem? Had ze hem soms met haar hocus pocus in de kaart gekeken?

Aldus in gedachten verzonken nam hij de spade weer ter hand en begon energiek te spitten. Daarbij verplaatste hij heel wat grond en toen hij de oude perenboom aan het eind van het groentebed tot op vijf pas was genaderd, stootte hij op iets dat onder het scherp van het ijzer doormidden brak en kennelijk geen steen of wortel was. Hij groef voorzichtiger verder en ontdekte al snel dat het om de arm en de schouder van een menselijk lichaam ging. Er kwamen ook restanten van een uniform aan het licht, donker en sleets, maar toch goed genoeg geconserveerd om vast te stellen dat het om een soldaat ging.

Hoe was die hier terechtgekomen?

Hradscheck leunde op de steel van zijn spade en dacht na. Moet ik hier melding van maken? Nee. Daar komt alleen maar roddel van. En niemand drinkt graag zijn biertje in de schaduw van een perenboom waar een lijk onder ligt. Ik doe helemaal niets. Laat hem maar blijven, waar hij is.

Waarop hij het armbot dat hij had opgegraven weer terugwierp en de kuil dichtgooide. Maar terwijl hij daar-

1 mee bezig was doken de fantasieën en gedachten weer op,
2 zoals zo vaak de laatste weken. En dit keer gingen ze niet
3 weg maar vormden zich tot een plan dat hij niet meer uit
4 zijn hoofd kreeg. Zijn werk was gedaan, er viel niets meer
5 te graven en te scheppen. Maar nog steeds stond hij daar,
6 op diezelfde plek, zijn spade in de hand, en keek om zich
7 heen alsof hij op heterdaad betrapt was. En met enig recht.
8 Want spookachtige verschijningen – en één ervan was hij-
9 zelf – omringden hem, zo duidelijk zichtbaar en welhaast
10 tastbaar dat hij vreesde dat iedereen ze even duidelijk kon
11 zien als hijzelf. Hij wierp een steelse blik op het tuinhokje.
12 Geen weduwe Jeschke, godzijdank. Maar als ze zich wer-
13 kelijk onzichtbaar kon maken en zelfs de doden kon zien
14 – doden die nog niet gestorven waren – waarom zou ze dan
15 niet de verschijningen kunnen zien die hem nu belaagden?
16 Hij huiverde, niet zozeer vanwege de daad, maar bij de
17 gedachte dat wat nog daad moest worden misschien nu al
18 ontdekt en prijsgegeven was. Hij vermande zich en ramde
19 de spade weer in de grond.

20 Onzin allemaal. Dat domme, oude wijf met haar hocus
21 pocus... Wie trapt daar nou in? Ze ziet een doodskest voor
22 een deur staan, en dan gaat er iemand dood. Ja, dat zegt ze
23 – maar altijd pas als diegene goed en wel dood of aan het
24 stikken is, of als zijn hart al faalt. Zo kan ik ook voor profeet
25 spelen. Ze kan me wat, die ouwe heks. Maar Ursel...! Hoe
26 wijd ik die in? Dat is het probleem. Want ze moet het weten.
27 Ze moet meedoen, het lukt alleen als we het samen...

Hij stakte even, maar het duurde niet lang of hij zette zijn gedachte resoluut voort: ach, dat lukt wel. Het moet gewoon lukken. Nood breekt wet. Wat zei ze laatst, toen we de situatie bespraken? ‘Als we maar nooit of te nimmer in armoede moeten leven... Armoede, dat is het allerergste.’ Daaraan zal ik haar houden; daarmee dwing ik het af. Ze kan niet anders dan het willen.

Hij schouderde zijn spade alsof het een geweer was en liep weer naar zijn huis.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Derde hoofdstuk

Hradscheck zette zijn spade tegen het wijnspalier aan de achtergevel en waste, zoals altijd op reinheid bedacht, zijn handen in een trog onder de regenpijp. Toen ging hij de gang door, naar zijn woonkamer.

Ursel zat aan een naaitafeltje bij het raam en zag er ondanks het vroege uur alweer piekfijn en verzorgd uit, deftiger nog dan toen ze de kransen voor de kinderen gevlochten had. Haar donkere, hooggesloten japon was eenvoudig van snit – ze wist dat zwart haar goed stond. Maar de gladde leren ceintuur werd door een opvallend grote bronzen gesp gesierd, en ze droeg oorringen met lange, peervormige hangers van Venetiaans glas. Die waren nogal pretentieus en stoorden enigszins. In sommige opzichten had ze nu eenmaal een weinig ontwikkelde smaak, zoals ook het met krokodillenleer beklede naaitafeltje ondanks zijn elegante vorm niet echt bij de met lichtblauwe atlaszijde gestoffeerde divans paste, of bij de witgelakte trumeau. Naast haar op de vensterbank stond een naaikastje waarin ze net naar garen zocht. Ze scheen zo verdiept in deze bezigheid dat ze pas opkeek

1 toen Hradscheck haar half schertsend, maar niettemin
2 met een zweem van afkeuring aansprak: ‘Wat krijgen we
3 nu, Ursel? Al in vol ornaat? Is er dan geen werk meer in
4 de keuken?’

5 ‘Ik wil dit afkrijgen.’

6 ‘Wat dan?’

7 Ze toonde Hradscheck een zwartfluwelen muts. ‘Het is
8 niets bijzonders, maar wel met liefde gemaakt.’

9 ‘Voor mij?’

10 ‘Nee. Voor zoiets ben jij niet vroom genoeg en, wat je
11 waarschijnlijk liever hoort, ook niet oud genoeg.’

12 ‘Dan is die dus voor de dominee?’

13 ‘Goed geraden.’

14 ‘Voor de dominee. Welaan, waarom niet. Kleine ge-
15 schenken onderhouden de vriendschap, en de vriendschap
16 van een dominee is niet te versmaden. Ik had me al voor-
17 genomen hem weer eens op te zoeken en voortaan om de
18 week, beurtelings met Ede, naar de kerk te gaan.’

19 ‘Doe dat maar. Hij begon zich al een beetje te verwon-
20 deren.’

21 ‘En terecht. Want welbeschouwd sta ik bij hem in het
22 krijt... Kijk niet zo, Ursel – ik meen het! Hij heeft je op het
23 rechte pad gebracht. Zeg nou zelf, zonder onze Ecclesius
24 zou je nog steeds in die roomse onzin geloven.’

25 ‘Zoiets mag je niet zeggen. Wat weet jij daar nou van af?
26 Jullie hebben helemaal geen ware religie hier. Ecclesius
27 trouwens ook niet. Maar hij is een goed mens, een schat

van een man, die het beste wil, voor mij en voor iedereen.
En zijn woorden hebben mij ontroerd.’

‘Ja, dat zal best, dat heeft hij bij de vrijmetselaars geleerd.
Hij roert de mensen tot tranen toe, en al helemaal de
vrouwtjes.’

‘En bovendien,’ vervolgde Ursel, geen acht op de onder-
breking slaand, ‘heeft hij gestudeerd. Hij is niet alleen een
goed mens, hij is een ontwikkeld man. En dat is, eerlijk
gezegd, wat ik nu eenmaal gewend ben.’

Hradscheck begon te lachen. ‘Gestudeerd! Ach Ursel,
dat woord laat je zo’n beetje om de andere zin vallen. Straks
begin je vast weer over die student uit Göttingen die jou
een ringetje schonk toen je veertien was... dat zal wel een
nepringetje geweest zijn... want het liep een beetje anders
af dan je had gedacht, nietwaar? Komaan, je hoeft toch niet
meteen te blozen? En daarna krijg ik de bisschop van
Hildesheim weer over me heen. Dat is je grootste troef-
kaart, want iets hogers bestaat er op de hele wereld niet, dat
weet ik inmiddels wel. God, wat zijn we toch voornaam. Ik
zeg het niet graag, maar eerlijk gezegd hebben die preten-
ties van jou me al een hoop geld gekost.’

Ursel legde de fluwelen muts neer, stak de naald erin,
wendde zich half van hem af naar het venster en zei: ‘Luis-
ter, Hradscheck. Als je prijs stelt op mijn gezelschap, mag
je niet zo met mij spreken. Als je zorgen hebt dan wil ik ze
samen met jou dragen, maar je mag me er niet verantwoor-
delijk voor maken dat ze er zijn. Ik heb het al honderd keer

1 gezegd, maar nu moet ik het herhalen: je bent geen goede
2 zakenman, want je hebt het zakendoen nooit geleerd. Je
3 bent geen goede waard, want je speelt en hebt geen geluk
4 in het spel, en bovendien drink je zelf het meest van je eigen
5 wijn. Nog helemaal afgezien,' voegde ze er afgemeten aan
6 toe en wees in de richting van het naburige dorp, 'van Neu-
7 Lewin en alles wat daarheen gaat – of in het verleden ge-
8 gaan is. Daarover wil ik het niet hebben, al lang niet meer,
9 wat mij betreft nooit meer. Maar jij ziet je eigen tekort-
10 komingen niet in, je hebt het alleen over mijn kleine vrou-
11 welijke zwakheden en je valt zelfs de hoogwaardige bis-
12 schop van Hildesheim aan, wiens schoenriem je niet eens
13 waard bent te ontbinden. En bovendien verwijt je me mijn
14 algemene ontwikkeling.'

15 'Dat is niet waar, Ursel!'

16 'En dat ik mijn best doe om alles een beetje stijlvol of,
17 zoals jij het noemt, deftig te maken.'

18 'Ja. Dat is het probleem.'

19 'Aha. Dat dacht ik al. Vertel me dan eens, wat heb ik
20 misdaan? De eerste jaren stond ik alleen maar in de keu-
21 ken, of zat nachtenlang aan de wieg. Ik kwam het huis niet
22 meer uit. Iedereen sprak er schande van, met name die
23 domme gans van de olieslager, dat heb je me zelf verteld.
24 Ik stond elke avond voor een lege klerenkast en telde de
25 klerenhangars. Zo ging dat zeven jaren lang, tot de kinde-
26 ren stierven, en pas toen ze dood waren en ik niets meer
27 had om lief te hebben, dacht ik: nu gun ik mezelf tenmin-

ste een beetje stijl, nu word ik een koopmansvrouw zoals men zich waar ik vandaan kom een koopmansvrouw voorstelt. En toen die boedelveiling in Hoppenrade zich aanbod heb ik je gevraagd om die paar mooie dingen hier voor ons te kopen, en dat heb je gedaan, en ik heb je ervoor bedankt. En zo hoort het ook: een ontwikkeld mens weet wat gepast is en heeft er geen enkele moeite mee zijn dank uit te spreken. Maar, wat stelt het nu eigenlijk voor? Waarom doe je alsof het ik weet niet wat voor bijzondere luxe was? Kijk, hier is de zijde al gescheurd, hoe voorzichtig ik er ook mee omga. En vanwege die paar oude spullen beklag jij je over mijn algemene ontwikkeling en mijn zogenaamde pretenties? Natuurlijk heb ik meer cultuur dan de mensen hier, in mijn geboortestreek is men nu eenmaal ietwat verfijnder. Wil je me echt verwijten dat ik niet ben als dat wijf van Quaas, die “hullie” en “zullie” zegt en eigenlijk nog in boerinnenrokken hoort, en die denkt dat een vrijage iets heel mondains is en zich graag “poesje” laat noemen, hoewel ze alleen maar vals en kattig is? Nou, mijn beste Hratscheck, dan had je nooit voor mij moeten kiezen. Dat was misschien het beste geweest. Want je weet: ik zat niet achter jou aan, integendeel. Jij wilde me coûte que coûte hebben en hebt om mijn jawoord gesmeekt, dat kun je niet ontkennen. Nee, dat kun je niet, Hratscheck. En nu krijg ik almaar te horen dat ik zo veeleisend en pretentieuw ben. En waarom? Alleen maar omdat ik graag een trumeau wilde! Maar een vrouw met enig zelfrespect kan tegen-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 woordig echt niet zonder. En je hebt hem voor een spotprijs
2 gekregen.'

3 'Wat heet hier spotprijs, Ursel? Ik had geen cent te mak-
4 ken, ik heb het geld moeten lenen.'

5 'Dan had je het niet moeten doen, Abel, dat had je me
6 gewoon kunnen zeggen. Maar dat vond mijn heer gemaal
7 natuurlijk te pijnlijk. En terecht – want waarom had hij
8 geen geld? Vanwege die persoon in Neu-Lewin. Maar zo
9 gaan die dingen. Oude liefde roest niet.'

10 'Ursel, hou op, alsjeblieft! Laten we elkaar geen dingen
11 uit ons verleden verwijten.'

12 'Uit óns verleden? Wat bedoel je daarmee?'

13 'Ach, dat weet je niet? Zo zijn jullie vrouwen. Eeuwig
14 hetzelfde liedje. Ontkennen en kleineren wat een man voor
15 je heeft gedaan. Ik dacht dat jij daarboven stond, Ursel. Ben
16 je dan echt alles vergeten? Hoe je naar je ouderlijk huis
17 kwam, ziek en aan het eind van je krachten, en ze jou en je
18 kind geen onderdak wilden geven, en je genoeg moest
19 nemen met het stro in de stal? Maar ik was er en zag je,
20 Ursel, en uit mededogen... nee, niet boos worden nu, ik
21 bedoel het anders... omdat ik verliefd op je was, omdat ik
22 helemaal gek op je was, heb ik je bij de hand genomen en
23 hierheen gebracht, en de oude knar voor wie je nu dat
24 mutsje naait heeft ons in de echt verbonden. En dat heb ik
25 nooit berouwd, Ursel, nooit. Je weet hoeveel ik van je houd,
26 tot op de dag van vandaag. Maar je mag me niet verachten
27 als ik radeloos ben door alle zorgen en beslommeringen,

en je mag me niet steeds weer verwijten maken vanwege die vrouw uit Neu-Lewin. Qua geld stelde dat niets voor, geloof me nou maar, dat telt haast niet. En bovendien is ze allang dood en begraven. Nee, Ursel, daaraan lag het niet. Ik zweer je, ik had het voor elkaar gekregen. Maar die vervloekte hoogmoed dat we hogerop moesten komen in de wereld, dat we het beter moeten doen dan alle anderen – die heeft ons de das omgedaan. Jij wilde zo graag meer luxe, zodat alle burens zich aan ons zouden vergapen. Nou, wat heeft het ons opgeleverd? Daar staat het verdomde spul, en de boeren lachen ons uit.’

‘Volgens mij benijden ze ons.’

‘Nu nog wel, misschien. Maar wat als de deurwaarder komt?’

‘Dat is ondenkbaar.’

‘De wet kent geen genade.’

‘Dat is ondenkbaar, hoor je...! Wat er ook gebeurt. Nee, Hratscheck, dat mag je me niet aandoen, dan sterf ik liever, dan spring ik de Oder in, zonder pardon. Ik weet wat armoe en ellende is, dat heb ik aan den lijve ondervonden. Juist daarom zeg ik dit. Juist daarom. Ik heb me aan al die ellende ontworsteld en ik ga dat nooit, nooit meer meemaken. O nee – nu lachen ze ons niet uit, dat wagen ze niet. Maar zodra het misgaat worden we het mikpunt van hun hoon. En ik weiger me door dat poesje van Quaas te laten vernederen, laat staan door dat wijf van Mietzel met haar zwarte hoofddoek, dat geen benul heeft hoe je een hoed of

1 een diadeempje draagt – dat zou ik niet overleven, dan val
2 ik liever ter plekke dood. Hoor je, Hratscheck? In armoe-
3 de leven – nooit of te nimmer. Om geen enkele prijs. Ar-
4 moede is de grootste verschrikking, dat is erger dan de
5 dood, erger dan...'

6 Hij knikte instemmend. 'Zo denk ik er ook over, Ursel.
7 Arm zullen we nooit of te nimmer zijn. Kom, laten we de
8 tuin in gaan. De muren hebben oren.'

9 Ze gingen naar buiten. Ze nam zijn arm en wandelde,
10 haast verliefd naar het scheen, aan zijn zijde het plankier
11 op en af, koutend over ditjes en datjes. Hratscheck daar-
12 entegen was zwijgzaam en leek in gedachten verzonken,
13 tot hij plotseling bleef staan en, op de dichtgegooide kuil
14 naast de perenboom wijzend, het woord nam. Ursels ogen
15 werden groter en groter terwijl hij gehaast en levendig uit-
16 eenzette wat hun volgens hem te doen stond.

17 'Dat is onmogelijk. Vergeet het, Abel. Je weet: al is iets
18 nog zo slim bedacht...'

19 Maar hij liet zich niet van zijn stuk brengen, en uitein-
20 delijk leek ze te zwichten. Ze deed er het zwijgen toe en
21 knikte. Arm in arm gingen ze weer het huis in.
22
23
24
25
26
27

Vierde hoofdstuk

De oktobermaand liep ten einde, maar soms waren de dagen nog zo warm en mooi dat men ze graag buitenshuis doorbracht, bijvoorbeeld op Hradschecks kegelbaan. Die was wijd en zijd populair vanwege de volmaakt rechte loopvlakken, maar ook vanwege het elegante kegelhuisje met zijn alom bewonderde gekleurde vensters: door het gele had men uitzicht op de tuin en door het blauwe op de dorpsstraat en de verderop gelegen Oderdam. Boven de dam zag men soms de rivier glinsteren, en heel in de verte aan de overzijde, de donkere streep van de Neumarkse Heide.

Het was half vier, en de ballen rolden al sinds een uur. De jonge winkelbediende liep af en aan, serveerde koffie en cognac en steeds opnieuw vers gestopte stenen pijpen waaraan de boeren lurkten, rookwolkjes in de heldere herfstlucht blazend. Ze waren met hun vijven: twee van hen kwamen uit het naburige dorp Kienitz, de rest was geboren en getogen in Tschechin: Quaas de olieslager, boer Mietzel en boer Kunicke. Hradscheck, door zijn beroep het vaardigst als het om rekenen en schrijven ging, zat voor een groot zwart bord en hield de standen bij.

1 'Kunicke ligt weer voor.' 'Ja, natuurlijk, wie anders.' 'Drie
2 keer acht, om de koning!' En nu begon het moppentappen.
3 'Hij heeft een pact met duivel,' werd er gezegd. 'Hij steekt
4 onder één deken met weduwe Jeschke.' 'Zo veel geluk zou
5 strafbaar moeten zijn.' 'Dat is doorgestoken kaart!' De man
6 die de laatste opmerking had gemaakt was boer Mietzel,
7 een verschrompeld mannetje dat men eerder voor een
8 wever dan voor een boer zou houden. Maar hij was wel
9 degelijk een echte boer; in zijn familie zagen ze er allemaal
10 zo uitgeteerd uit, het was iets erfelijks.

11 'Wie is er aan de beurt?'

12 'Hradscheck.'

13 De aangesprokene kwam van zijn kruk en stond net zijn
14 lievelingsbal op te wachten, die langzaam tussen de latten
naar beneden rolde, toen de postbode een deurtje in de
16 schutting opende en hem een grote enveloppe overhan-
17 digde. Hradscheck nam de enveloppe met zijn linkerhand
18 aan, pakte de bal met rechts en slingerde hem krachtig de
19 baan op, het resultaat met spanning gadeslaand.

20 'Zes!' schreeuwde de kegeljongen, maar corrigeerde dat
21 meteen, omdat er na enig tolleren en aarzelen ook een ze-
22 vende kegel viel.

23 'Zeven dus!' riep Hradscheck triomfantelijk, die ken-
24 nelijk bijzondere waarde hechtte aan deze worp.

25 'Zeven, dat is niet verkeerd,' zei hij. 'Zeven, dat is goed.
26 Kunicke, gooi even voor mij als je wilt, en houd de standen
27 bij. Ik moet porto betalen.'

Met deze woorden nam hij de postbode bij de arm en ging met hem het huis in.

Het kegelelen ging door maar na verloop van tijd leek het alsof Hratscheck zowel het spel als zijn gasten geheel vergeten was. Kunicke had nu al voor de derde keer namens hem geworpen. De mannen werden ongeduldig en iemand gaf een krachtige ruk aan het koord dat naar een klokje in de winkel leidde.

Ede kwam en informeerde wat ze wilden.

‘Hratscheck moet weer aantreden, en wel meteen. We hebben lang genoeg gewacht!’

En ziedaar, kort daarop verscheen Hratscheck weer, opgewonden en met hoogrood hoofd, al leek hij eerder verheugd dan ontstemd. Na een korte verontschuldiging dat hij ze had laten wachten pakte hij zonder omhaal een bal en stelde zich op.

‘Hé, je bent helemaal niet aan de beurt!’ riep Kunicke. ‘Potjandorie, wat is er met jou aan de hand? Kijk die vent nou glunderen. Heeft zijn schoonmoeder soms het tijdelijke gezegend, of heeft-ie de hoofdprijs in de loterij gewonnen?’

Hratscheck lachte.

‘Kom op, zeg eens iets. Of heb je een uitnodiging uit Berlijn, om nieuwe koolzaadpersen in te voeren? Onlangs heb je Quaas hier nog ingewreven dat hij niks van het oliepersen begrijpt.’

‘Dat heb ik inderdaad gedaan, en zo is het ook. Met alle

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1 respect, mijne heren, maar een boer laat de dingen nu een-
2 maal het liefst zoals ze altijd waren.'

3 'En kroegbazen hebben het altijd over de nieuwe, mo-
4 derne tijd. Maar daar heeft niemand voordeel van.'

5 'Wie weet...'

6 'Wie weet...? Hratscheck, ik begin echt te geloven dat
7 je... of gaat het soms om een erfenis?'

8 'Ja, zoiets. Maar niets bijzonders, hoor.'

9 'Van wie dan?'

10 'Van de zuster van mijn vrouw.'

11 'Je bent echt een zondagskind. Jou zijn de gebraden
12 ganzen altijd toegevlogen. Uit Hildesheim dus?'

13 'Ja, uit die buurt.'

14 'Nou, dat zal Reetzke deugd doen. Die begon al onge-
duldig te worden.'

15 'Ik weet het, hij wilde me al een proces aandoen. Die
16 schijtbreoken en knopentellers daar in Neu-Lewin zijn
17 altijd bang dat ze iets tekortkomen. Maar hij zal nog wel
18 merken uit welke hoek de wind nu waait. Meer wil ik er
19 niet over zeggen, dat zou ook niet gepast zijn. Men moet
20 bescheiden blijven. En wat stelt het uiteindelijk voor – een
21 beetje geld?'

22 'Geld is nooit een beetje. Over hoeveel nullen hebben
23 we het?'

24 'Ach, beste mensen, laten we het niet over die nullen
25 hebben. Het beste aan de hele zaak is dat alles zonder
26 rompslomp gaat en mijn vrouw er niet voor naar Hildes-
27

heim hoeft. Door zo'n verre reis zouden we gelijk de helft
weer kwijt zijn, zo niet meer.'

'Zat het soms al in die brief?'

'Natuurlijk niet. Dat was alleen de mededeling van mijn
zwager dat we het geld in Berlijn kunnen opnemen. Mor-
gen stuur ik mijn vrouw. Die verzuurt toch maar in dit
gehucht.'

'Natuurlijk,' zei Mietzel, die zich altijd ergerde wanneer
er gesproken werd over het 'verzuren' van mevrouw Hrad-
scheck. 'Natuurlijk, laat haar maar gaan. Berlijn, dat is echt
iets voor madame de barones. Misschien brengt ze gelijk
weer zo'n atlassofa voor je mee. Of een trumeau. Zo heet
zo'n ding toch? Ja, bij zo iets voornaams moet ik het altijd
voor de zekerheid even navragen. Wij boeren zijn nu een-
maal achterlijk.'

En inderdaad reisde mevrouw Hratscheck naar Berlijn om
de erfenis op te halen, wat al bij voorbaat tot lasterpraat
onder de even rijke als afgunstige boerenvrouwen leidde,
waarbij met name mevrouw Quaas zich niet onbetuigd liet.
Die beschouwde zichzelf vanwege haar blonde krulhaar als
een schoonheid en had zich, omdat ze twintig jaar jonger
was dan haar man, al bijna evenzovele minnaars gepermit-
teerd. Ze beschouwde elke goed uitzierende vrouw als rivale
en haatte met name Ursel Hratscheck, omdat die mooier
en intelligenter was dan zijzelf. Bovendien beweerde men
– geheel ten onrechte overigens – dat die de oudste zoon

1 van de cantor, een wegens opruiing van de universiteit ge-
2 schopte nietsnut die op de zak van zijn vader teerde, had
3 aangezet tot het schrijven van een spotdicht op de bewo-
4 ners van Tschechin en in het bijzonder op de eerbare me-
5 vrouw Quaas. In dat lange, berijmde epistel werd zo'n
6 beetje iedereen op de hak genomen. De eerste strofe luidde:

7
8 *Woytasch weet zich nooit raad,*
9 *Kunicke zuipt van vroeg tot laat,*
10 *Mietzeltje is een spillebeen,*
11 *Quaas is schuchter bij iedereen,*
12 *Zelfs bij zijn eigen vrouw –*
13 *Dus poesje neemt het niet zo nauw,*
14 *Miauw, miauw.*

15 Dat was natuurlijk onvergeeflijk, zeker als het van iemand
16 met een zo dubieuze achtergrond als deze mevrouw Hrad-
17 scheck kwam. Want dat die de schuldige was, stond voor
18 haar vast.

19 'Ik durf te wedden,' zei ze tegen mevrouw Mietzel, die al
20 op de avond nadat Hradchecks echtgenote vertrokken was
21 langskwam op de olieslagerij, 'dat ze met een fluwelen hoed
22 en een struisvogelvoer op d'r kop terugkomt. De verwaand-
23 heid van dat mens kent geen grenzen, terwijl ze al over de
24 veertig is. En dat alleen maar omdat ze "zwijn" zegt in plaats
25 van varken, en dat ze niet "transpireren" kan, al drinkt ze
26 drie potten vlierbessenthe. Maar zij noemt het natuurlijk
27

geen vlierbes, bij haar is het “aromatische thee”. En dat houdt zich dan voor wat beters dan ons. Ach, lieve mevrouw Mietzel, het is gewoon zielig.’

‘Ja, dat is het,’ beaamde die, hoewel ze nog harder oordeelde over Hratscheck zelf, die zich zo liet voorstaan op de geweldige vrouw die hij had gehuwd. Terwijl het per slot een paapse was geweest en misschien zelfs een lichtekooi, zoiets had ze althans weleens horen zeggen. ‘En die brave meneer Hratscheck,’ vervolgde ze, ‘moest maar niet zo hoog van de toren blazen... In Neu-Lewin hoor je bepaald niet veel goeds over hem. Hij heeft zijn Reesje gewoon laten zitten. En toen was het op eens afgelopen met haar, en niemand weet hoe of wat. Ze wilden zelfs het graf openmaken, maar dat heeft de ouwe Woytasch verhinderd. Het is natuurlijk een watje, die schout van ons, die stopt alles in de doofpot. En thuis heeft hij sowieso niks te vertellen. Of zou hij een zwak hebben voor mevrouw Hratscheck? Ze heeft zoiets over zich... Ik bedoel maar, als we allerlei vreemd volk in het dorp opnemen, dan duurt het niet lang of we hebben de zigeuners hier, en dan moet mevrouw Woytasch maar zien waar ze een schoonzoon vandaan haalt. Voor die Rike van haar wordt het echt tijd; die is ook al dertig.’

Zo begon men al op de eerste dag van haar afwezigheid te lasteren. Maar toen ze een halve week later terugkeerde, geheel onveranderd, dat wil zeggen zonder fluwelen hoed en struisvogelveer, en hen op dezelfde manier als vanouds, zo niet nog vriendelijker groette, kwam er een ommekeer.

1 Men kreeg meer respect voor haar en kwam tot de conclu-
2 sie dat ze door de erfenis in haar voordeel veranderd was.

3 'Je ziet meteen dat ze nu wat te makken hebben,' zei
4 mevrouw Quaas. 'Voorheen was het altijd, kijk ons nou
5 eens, wat we allemaal hebben, en dat was niets dan bedrog.
6 Maar gisteren was ze heel klein en bescheiden en zei dat
7 het zo veel niet was.'

8 'Hoeveel dan wel, denk je?' onderbrak mevrouw Mietzel
9 haar. 'Duizend daalders minstens, volgens mij.'

10 'O nee, meer, veel meer. Als het minder was, zou ze rus-
11 tig doorgaan met de grote dame uit te hangen. Men moet
12 de dingen weten te duiden, mijn lieve mevrouw Mietzel...
13 stel je voor, toen ik haar gisteren vroeg of ze niet bang was
14 geweest om helemaal alleen met zo veel geld bij zich on-
15 derweg te zijn, zei ze: nee, ze was helemaal niet bang ge-
16 weest, want ze had maar weinig meegenomen, niet meer
17 dan een onbeduidend bedrag; het meeste had ze op de bank
18 in Berlijn laten staan. Ik weet heel zeker dat ze zei: het
19 meeste. Dus zo weinig kan het niet zijn.'

21 Gesprekken als deze vonden wekenlang in elk huis in
22 Tschechin plaats, maar ze wierpen geen nieuw licht op de
23 zaak, zodat men uiteindelijk de postbode aan een kruisver-
24 hoor onderwierp. Maar die was óf zeer zwijgzaam óf hij
25 wist niets. Pas midden november vernam men van hem dat
26 hij onlangs een aangetekende brief bij de Hradchecks had
27 bezorgd.

‘En waar kwam die vandaan?’

‘Uit Krakau.’

Men speculeerde erover of die brief op de een of andere manier iets met de erfenis te maken zou kunnen hebben, maar daarvoor leek geen reden te bestaan.

Die was er ook niet. Want de aangetekende brief luidde:

Krakau, 9 november 1831

Aan de Heer Abel Hratscheck, Tschechin,
Oderbruch

Hooggeachte Heer Hratscheck,

Hiermede hebben wij de eer U ervan te verwittigen dat onze agent, de heer Szulski, voornemens is U zoals elk jaar in de laatste week van november te bezoeken, om Uw zeer gewaarde opdrachten in ontvangst te nemen. Tevens moeten wij U dringend aanmanen bij deze gelegenheid Uw sedert drie jaar bij ons openstaande rekeningen te vereffenen. Wij menen hierop te mogen aandringen, aangezien de politieke ontwikkelingen in ons land, en de repercussies die deze op onze handelsbelangen hebben, het ons helaas onmogelijk maken U nog langer krediet te verstrekken.

Met de meeste hoogachting,

Olszewski-Goldschmidt & Zoon

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1 Zodra hij deze brief ontvangen had, liet Hratscheck hem
2 aan zijn vrouw lezen. Ze bleef ogenschijnlijk rustig, op een
3 nerveuze trilling rond haar lippen na.

4 ‘Waar wil je dat geld vandaan halen, Abel? Betalen moet
5 je, met getuigen erbij, daar kom je niet omheen. Ben je van
6 plan het te lenen?’

7 Hij zweeg.

8 ‘Van Kunicke, misschien?’

9 ‘Nee. Onmogelijk. Dat zou de indruk van insolventie
10 wekken en dat kunnen we niet hebben na die zogenaamde
11 erfenis. En het is ook niet nodig. Ik denk dat ik het ook zo
12 wel red.’

13 ‘Des te beter. Hoe dan?’

14 ‘De premies van de brandverzekering. Die heb ik nog in
15 kas tot het eind van de maand.’

16 ‘Dat is niet genoeg.’

17 ‘Nee. Maar veel scheelt het niet. En voor de rest schrijf
18 ik een cheque uit. Een grote zit er niet in, maar een kleine
19 wordt heus wel geaccepteerd. Dat is even goed als contant.’

20 Ze knikte, en ze gingen uiteen zonder nog een woord te
21 wisselen.

22 Wat gezegd moest worden was gezegd, en ze speelden
23 allebei de rol die ze op zich hadden genomen. Maar dat viel
24 haar zwaarder dan hem, zoals al een paar minuten later
25 bleek.

26 Hratscheck, heer en meester over zijn gevoelens, ging
27 de winkel in waar zich net een groepje knappe boerendoch-

ters bevond, plukte hier eens speels aan een omslagdoek, trok daar de schortenbanden van een ander meisje los; en toen er een oud vrouwtje binnenkwam, gaf hij haar een zoen. ‘Een kus in ere kan niemand deren – zo is het toch, moedertje Schickedanz?’

En moeder Schickedanz lachte.

Maar zijn vrouw beschikte niet over zulke stalen zenuwen. Ze trok zich in haar slaapkamer terug, keek de tuin in en dacht na over haar leven. Daarbij mompelde ze bijna onverstaanbare woorden, en naar haar handbewegingen te oordelen leek het alsof ze een rozenkrans bad. Maar ze vond geen verlichting. Ze ademde zwaar en gooide uiteindelijk het raam open, zozeer snakte ze naar frisse lucht.

Zo verstreken de uren. En toen het tijd werd voor het middagmaal zaten Hratscheck en Ede alleen aan tafel.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Vijfde hoofdstuk

Op een kille en natte avond eind november arriveerde de agent uit Krakau voor Hratschecks herberg. Hij kwam uit Küstrin en was een paar uur later dan aangekondigd omdat de wegen langs de Oderbruchdam door de regen bijna onbegaanbaar waren, met name die in het dorp zelf. Alleen al de laatste paar honderd meter vanaf de windmolen van Orth hadden veel tijd gekost omdat het uitgeputte koetspaard telkens bleef staan en ondanks al het gevloek niet meer verder wilde. Maar nu had de reiziger eindelijk zijn bestemming bereikt. Door de matte raampjes van de winkeldeur viel een zwak schijnsel op de weg. Hij knalde met zijn zweep en riep: 'Hallo... volk!'

Enige tijd verstreek, zonder dat er iemand kwam opdagen. Uiteindelijk kwam de winkelbediende tevoorschijn, maar die liep, nadat hij de trede van de koets had neergeklapt, meteen weer naar binnen om, zoals hij zei, Jakob de knecht te halen.

'Goed, goed, maar haast je een beetje... Wat een hondenweer.'

Met deze en andere, wat grovere woorden sloeg de nu

1 weer alleen gelaten reiziger de leren beenbedekking opzij,
2 knoopte de leidsels om een haak en klom met stijve lede-
3 maten langs de spaken van het wiel omlaag, zodat hij de
4 trede vermeed, die hij niet te vertrouwen scheen. Om zijn
5 schoeisel droog te houden nam hij een grote stap naar een
6 met puin en afval opgehoogde plek voor de winkeldeur.
7 Hoofd en romp waren door een pelsmantel en een bont-
8 muts enigszins beschut gebleven, maar zijn voeten leken
9 wel afgestorven en hij stampte er verwoed mee om de
10 doorbloeding weer op gang te krijgen.

11 Uiteindelijk verscheen Jakob, die de reiziger al van eer-
12 dere bezoeken kende.

13 ‘Jeetje, meneer Szulski! Ik dacht al, bij zo’n weer blijft
14 zelfs de duvel liever thuis bij z’n ouwe moeder...’

15 ‘Die misschien wel, maar ik niet!’ lachte Szulski.

16 ‘Nee, u niet, meneer Szulski... komt u binnen. Dat valies
17 neem ik wel. En ik stook meteen de kachel op – u logeert
18 weer in de gele kamer natuurlijk, die met uitzicht op de
19 kegelbaan.’

20 Jakob nam de tas onder zijn arm en ging vooruit; maar
21 toen hij zag dat de reiziger aanstalten maakte om aan Hrad-
22 schecks woonkamerdeur te kloppen, draaide hij zich om
23 en zei: ‘Nee, daar is hij niet, meneer Szulski. Hij staat achter
24 de tap.’

25 ‘Heeft hij klandizie, dan?’

26 ‘Natuurlijk. Kunicke is er, en dus is Orth er ook. En als
27 Orth van de partij is, dan laten Quaas en Mietzel geen ver-

stek gaan. Gaat u maar naar binnen. De dobbelstenen rollen al.'

En zo kwam het dat de agent, meneer Szulski, van origine een eenvoudige koddebeier uit Beuthen in Opper-Silezië die zich als Poolse patriot had heruitgevonden door een fluwelen Poolse jas met tressen en gevlochten knopen aan te trekken, een uur later het middelpunt vormde van het vrolijke tafelgezelschap. Het zakelijke was snel geregeld, Hratschecks achterstallige schulden werden, met Quaa en Kunicke als getuigen, geheel volgens plan voor het grootste deel contant en voor de rest middels een cheque vereffend, wat de pseudo-Pool, die waarschijnlijk niet op een zo gladdes afwikkeling had durven hopen, ertoe bracht een paar flessen van de Tiroomse wijn te laten aanrukken die zijn firma aan dit adres geleverd had.

'Ik weet hoe goed die jaargang is, mijne heren, gun mij dit genoeg.'

De boeren waren aanvankelijk te stug om op zijn uitnodiging in te gaan maar bezonnen zich al snel; per slot waren sommigen van hen eveneens klant bij die firma uit Krakau, en men kon zo'n traktatie dus met goed fatsoen aannemen. Bovendien wilden ze alles over de zojuist neergeslagen Poolse opstand horen, met name over de vraag of die binnenkort weer zou opvlammen.

En als iemand daar het fijne van wist, dan was het wel Szulski.

Alles wat hij bij zijn vorige bezoek, een paar weken voor

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 het begin van de opstand, had voorspeld was immers uit-
2 gekomen: de val van Ostrolenka, de bestorming van
3 Warschau... En nu bleek dat Szulski zich toevallig op dat
4 moment in de hoofdstad had bevonden en de bestorming
5 had meegemaakt – of hij zelf had meegevochten, liet hij in
6 het midden. Dat was precies het soort nieuws dat de brave
7 Tschechiners wilden horen, en Szulski, die als handels-
8 reiziger in wijnen vanzelfsprekend ook een goed verteller
9 was, roemde met verve de Poolse heldendaden en ver-
10 doemde met evenveel verve de gruwelen waaraan de Rus-
11 sen zich schuldig hadden gemaakt. De beschrijving van de
12 bestorming van woonhuizen aan het einde van de Dlugas-
13 traat, pal aan de oever van de Weichsel, was zijn parade-
14 paardje.

15 ‘Wat zei u, hoe heet die straat?’ vroeg Mietzel, die net als
16 alle zwakkelingen zeer opgewonden raakte door oorlogs-
17 verhalen.

18 ‘De Dlugastraat, meneer Mietzel,’ herhaalde Szulski
19 rustig, met een zelfbeheersing die hem ogenschijnlijk grote
20 moeite kostte. ‘En het hoekhuis, waar het drama zich af-
21 speelde, staat vlak bij de Weichsel. Daar hielden onze stu-
22 denten en arbeiders stand – dat wil zeggen, het handjevol
23 dat nog over was, want de meesten van hen waren al geval-
24 len op het veld van eer. Maar hoe dan ook, ze zaten allemaal
25 in dat vier trappen hoge gebouw, tot onder het dak. En op
26 dat dak bevonden zich vrouwen en kinderen, die zich ach-
27 ter opgestapelde balken verschanst hadden, bewapend met

keien. De Russen – het was een regiment uit Kaluga – stelden zich in slagorde op, sloegen de trom en gaven het signaal tot de aanval. Driemaal bestormden ze het huis, driemaal tevergeefs, en ze leden zware verliezen onder de hagel van stenen. Maar bij de vierde poging bereikten ze de vergrendelde deur, forceerden hem met hun geweerkolven en stormden de trap op. Steeds hoger moesten onze dappere strijders zich terugtrekken, tot ze zich ten slotte op het dak bevonden, met de vrouwen en kinderen. Ik zag ze zo duidelijk als ik u nu voor me zie, meneer Mietzel.’ Bij deze woorden kromp Mietzel onwillekeurig ineem. ‘Ik had namelijk logies in het huis aan de overkant; ik zag ze de “Konfederadka” zwenken, ik hoorde ze ons lied zingen: “Nog is Polen niet verloren.” En ik zweer jullie, ze hadden ondanks de vijandelijke overmacht standgehouden... Tot er plotseling een gehamer en gebeuk klonk, als van bijlen en mokers.’

‘Wat? Hoe? Bijlen en mokers?’ herhaalde Mietzel, die het beetje haar dat hij nog had te berge voelde rijzen. ‘Wat gebeurde er dan?’

‘Wat er gebeurde? Ze kwamen via het naburige huis; ze sloegen een gat in de tussenmuur, en toen een bres, en door die bres stormde het Russische regiment het dak op. En wat ik toen moest aanzien, tart elke beschrijving. Wie simpelweg neergeschoten werd, kon zich gelukkig prijzen; de meesten werden met bajonetstoten over de rand van het dak geduwd en vielen op straat te pletter. Het was gruw-

1 lijk, mijne heren. Ik zag een dappere vrouw die, in plaats
2 van zich te laten afslachten – en misschien schande en
3 ontering te moeten dulden, want ook dat kwam helaas voor
4 –, haar beide kinderen bij de hand nam en zich samen met
5 hen in de rivier stortte.’

6 ‘Allemachtig,’ zei Kunicke, ‘dat is heftig! Ik ben zelf ook
7 in de oorlog geweest en weet hoe het eraan toegaat – waar
8 gehakt wordt, vallen spaanders. Zo was het ook na Leipzig,
9 ik zie nog hoe onze ouwe Krosigk die Franse chasseur over-
10 hoopstak, en hoe we het toen met geweerkolven hebben
11 afgemaakt, tot ze er allemaal waren geweest. Maar vrouwen
12 en kinderen! Allemachtig, Szulski, dat is heftig. Is dat echt
13 waar?’

14 ‘Of het waar is? Met permissie, ik ben geen leugenaar,
15 meneer Kunicke. Een Pool liegt niet, daar staat hij boven.
16 Net als ik. Maar wat ik gezien heb, dat heb ik gezien, en
17 feiten blijven feiten, hoe afschuwelijk ze ook mogen zijn.
18 De dame die daar van het dak sprong – en ik verzeker jullie,
19 mijne heren, het was een echte dame –, dat was een mooie
20 vrouw, nog geen zesendertig, en ik had haar bij God iets
21 beters gegund dan een graf in de koude Weichsel.’

22 Kunicke grinnikte, en ook de nerveuze opwindning van
23 Mietzel, die ondanks zijn zwakke gestel sterke amoureuze
24 neigingen had, nam opeens een onverwachte wending.
25 Maar Szulski was zo vervuld van zichzelf en zijn verhaal,
26 dat hij geen interesse had in dubbelzinnige toespelingen.
27 Hij vervolgde: ‘Een mooie vrouw, zoals gezegd, en op brute

wijze vermoord. En, wat het ergste is: niet vermoord door de vijand, maar door onszelf! Vermoord, omdat wij haar verrieden. Als men ons de vrije hand had gegeven, was er nooit een Rus over de Weichsel gekomen. Het volk was er klaar voor, burgers en boeren waren vereend, iedereen was bereid zijn hebben en houden, ja zijn bloed op het spel te zetten. Maar de adel! De adel heeft ons verkocht voor dertig zilverlingen, omdat die alleen aan zijn geld en zijn landerijen dacht. En als een mens aan zijn geld begint te denken, dan is hij verloren.'

'Dat zie ik anders,' zei Kunicke. 'Alles draait om geld. Dat zou wat zijn, als de agent van Olszewski-Goldschmidt & Zoon hier elke november zou opduiken zonder aan geld te denken! Dat zou jou wel bevallen, nietwaar, Hradsccheck? Dan ging het je voor de wind en dan hoefde er niet eerst een zus of schoonzus te overlijden en geen erfenis geïncasseerd te worden.'

'Aha, een erfenis,' herhaalde Szulski. 'Zo, zo. Vandaar. Proficiat! Ik heb zelf onlangs ook flink wat geërfd. Allemaal in Lemberg geïnvesteerd. Lemberg is beter dan Krakau. Erven is eigenlijk de beste manier om aan geld te komen. En welbeschouwd ook de meest fatsoenlijke.'

'En de makkelijkste,' stemde Kunicke in. 'Ja, ja, het lieve geld... En als het om veel geld gaat, heel veel geld, dan mag je er best aan denken. Of niet soms, Szulski?'

'Natuurlijk,' lachte die. 'Als het veel is, dan mag dat best. Maar, meneer Kunicke: tussen denken en denken kan een

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 groot verschil bestaan. Je moet beséffen wat je hebt, dat is
2 waar. Dat is een plezierig gevoel, daar hoef je niet mee te
3 zitten...'

4 'Nee, bepaald niet.'

5 'Maar, mijne heren, ik herhaal: tussen denken en denken
6 kan een groot verschil bestaan. Want dag en nacht aan je
7 geld denken betekent dat je bang bent om het te verliezen.
8 Als iemand op reis is en de hele tijd aan zijn vrouw denkt,
9 is hij niet zeker van haar trouw.'

10 'Klopt!' riep Kunicke. 'Daarom zit Quaas ook altijd in
11 zijn rats!'

12 Iedereen barstte in lachen uit, maar Szulski, die zich als
13 beroepsmatige anekdoten- en verhalenverteller niet graag
14 liet onderbreken, vervolgde met grote ernst: 'Met geld,
15 mijne heren, is het net zo als met vrouwen. Men mag niet
16 al te zeer onder de indruk zijn. Je moet weten wat je hebt,
17 maar je moet er niet voortdurend aan denken. Ik schiet
18 vaak in de lach als ik zie hoe deze of gene in de postkoets
19 of aan de table d'hôte opeens schichtig naar zijn porte-
20 feuille tast. En als die er nog blijkt te zijn slaakt hij een zucht
21 van verlichting en krijgt een kleur. Zo iemand maakt zich
22 in mijn ogen belachelijk. Sommigen naaien hun geld in de
23 voering van hun jas, dat is ook zoiets doms. Want als je die
24 jas kwijtraakt, dan ben je ook je geld kwijt. Ik zeg: onder je
25 hemd, op je lijf, dat is de enige veilige plek. Alle andere
26 maatregelen zijn onzinnig.'

27 'Helemaal mee eens,' zei Hratscheck. 'Zo doe ik het zelf

ook. Maar al dat gepraat over geld heeft ons van het thema Polen afgebracht. Klopt het, Szulski, dat ze generaal Diebitsch vergiftigd hebben?’

‘Absoluut. Zo is het.’

‘En dat verhaal over de elf talgkaarsjes? Is dat ook waar?’

‘Absoluut,’ herhaalde Szulski. ‘Zonder enige twijfel. Het was zo: grootvorst Constantijn wilde de Polen een loer draaien, omdat die gezegd hadden dat de Russen alleen maar talg vreten. En daarom liet hij, toen hij op een goede dag elf Polen uitgenodigd had, elf talgkaarsjes als dessert serveren; het twaalfde was van marsepein en natuurlijk voor hemzelf bestemd. En uiteraard taste hij als eerste toe, als grootvorst en vicekoning. Maar hij pakte het verkeerde kaarsje en tja, toen moest hij het natuurlijk naar binnen werken...’

‘Ha! Dat zal hem niet gesmaakt hebben...’

‘Dat denk ik ook niet! Maar, mijne heren, kent u het nieuwe Polenlied al, dat nu overal gezongen wordt?’

‘Denk eraan, mijn dappere Lagienka...’

‘Nee, dat is oud. Dit is een nieuw lied.’

‘Hoe heet het dan?’

‘“De laatste Tien van het Vierde Regiment”... Zal ik het zingen? Willen jullie het horen?’

‘Reken maar!’

‘Maar jullie moeten meedoen bij het refrein.’

‘Natuurlijk, natuurlijk!’

Szulski schraapte zijn keel en zong:

1 *Te Warschau knielden de duizend neer,*
2 *En zwoeren zonder kogels in de strijd te gaan:*
3 *De trommel roept ons naar het veld van eer!*
4 *We vallen de Rus met bajonetten aan!*
5 *En eeuwig eert het Poolse hart*
6 *Met stille smart zijn Vierde Regiment.*

7
8 ‘Invallen nu! Refrein!’

9 ‘Nog een strofe, Szulski, nog een strofe!’

10
11 *Kameraden hebben de dood al gevonden,*
12 *Gesneefd door des tirannen hand;*
13 *Wij vechten door, met bloedende wonden,*
14 *En eeuwig leeft het Poolse vaderland –*
15 *In de hemel zult gij weerzien*
16 *De laatste Tien van het Vierde Regiment.*

17
18 ‘... De laatste Tien van het Vierde Regiment!’

19 Patriottisch gejuich steeg op. De van nature al bolle ogen
20 van de oude Quaas puilden vervaarlijk uit hun kassen.

21 ‘O jee, als zijn vrouw hem nu eens kon zien...’ lachte
22 Kunicke.

23 ‘Dat zou wellicht indruk op haar maken!’

24 ‘Ja! Ha, ha, ha!’

25 De glazen werden geheven en men dronk op het heil
26 van de Polen. Alleen Kunicke, die nog aan de Slag bij
27 Leipzig dacht, lag dwars en dronk op de Russen. Daarna

dronk iedereen op Quaas en zijn vrouw.

Mietzel was nu helemaal door het dolle heen en begon opeens te zingen:

Quaas is schuchter bij zijn eigen vrouw,

Dus poesje neemt het niet zo nauw,

Miauw, miauw.

Quaas keek wat bedremmeld voor zich uit, maar inmiddels namen ze elkaar niets meer kwalijk en de winkelbediende werd naar de kelder gestuurd om nieuwe flessen te halen.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27

Zesde hoofdstuk

Zo ging het door tot na middernacht. Kunicke, die schuin tegenover woonde, wilde nog langer blijven en dreef de spot met Szulski, die moe was en al meerdere malen had voorgesteld het gelag te beëindigen. Maar die liet zich uiteindelijk niet meer aan het lijntje houden en verklaarde dat hij morgen om negen uur in Frankfurt moest zijn. Met die woorden pakte hij de gereedstaande kandelaar en stond op om naar zijn kamer te gaan. In de deuropening draaide hij zich om en zei tegen zijn gastheer: 'Om vier uur dus, Hradcheck. Ik moet om vijf uur op pad. En ik had graag koffie. Tot ziens, mijne heren. Ik wens jullie een goede nacht!'

Ook de boeren gingen huiswaarts. Het stortregende, en ze scholden op het miserabele weer. Maar dat sloeg een uur later om: de regen trok weg en in plaats daarvan stak er een storm uit het zuidoosten op, die gaandeweg aan kracht toenam en veel schade aanrichtte, met name aan het huis van weduwe Jeschke, dat pal in een hevige luchtstroom lag die tussen de aan de overzijde van de straat geleggen stallen en schuren van Kunicke door raasde. De dakpannen vlo-

1 gen ratelend van het dak en smakten met doffe klappen
2 neer op de doorweekte bodem.

3 'Het lijkt wel alsof Satan zelf me moet hebben,' mom-
4 pelde ze en maakte aanstalten om op te staan. Maar uit de
5 hoge bedstee klauteren, bleek toch te bezwaarlijk. Ze
6 schudde haar kussen op en probeerde weer in te slapen.
7 Vergeefs – haar pogingen strandden vanwege het tumult
8 van de storm en de groeiende angst dat haar toch al wan-
9 kele schoorsteen door het dak in de kamer zou neerstorten;
10 en dus stond ze uiteindelijk maar op en zocht tastend haar
11 weg naar de kachel, waar ze een houtspaander in de gloei-
12 ende as hield tot hij ontvlamde, en vervolgens een olielamp
13 aanstak. Ze gooide meteen ook een lading dennenappels
14 op het vuur, want daarvan had ze altijd genoeg in huis sinds
15 ze afgelopen herfst het manke been van de vierjarige zoon
16 van de boswachter had genezen.

17 Ze ging vlak voor de kachel zitten. Het licht en de warm-
18 te deden haar goed, en toen de permanent klaarstaande
19 koffiepote begon te pruttelen, voelde ze zich al snel zo be-
20 haaglijk dat ze het razen van de storm haast vergat. Maar
21 opeens klonk er een luid gekraak, alsof er een boom neer-
22 stortte, en ze ging met de lamp naar het raam. Omdat het
23 licht in het glas werd weerspiegeld en haar verblindde ging
24 ze verder naar de keukendeur en opende de bovenste helft.
25 Ze zag meteen wat er was gebeurd: een deel van het tuinhok
26 was omgewaaid, tot aan het kegelhuisje van Hratscheck.
27 Tussen de palen van de overkapping door zag ze dat er in

diens huis nog licht brandde. Een licht dat bewoog en nu eens hier, dan weer daar scheen te flakkeren, zodat ze niet met zekerheid kon vaststellen of het zich achter het kelder-
raam of in de direct daarboven gelegen gelagkamer bevond.

‘Jeetje, zouden ze nog steeds aan het pimpelen zijn?’ vroeg ze zich af. ‘Nou ja, Kunicke weet nooit van ophouden. En dan zegt-ie naderhand dat het aan het slechte weer lag en dat-ie geen andere keus had.’

Ze sloot de deur en nam weer plaats bij de kachel. Maar haar drang tot spioneren liet haar geen rust, en hoewel de wind nog in kracht had toegenomen, ging ze toch weer de keuken in en opende de deur opnieuw, in de hoop iets te kunnen zien. Een hele tijd stond ze daar, zonder dat er iets gebeurde, en ze maakte al aanstalten zich weer terug te trekken, toen de achterdeur van Hratschecks huis opeens werd opengestoten en ze Hratscheck zelf in de deuropening zag verschijnen. Er lag iets donkers naast hem op de vloer, dat hij daarheen gesleept moest hebben. Hij maakte een opgewonden indruk, zoals hij daar stond en in de richting van haar huis tuurde. Aan de andere kant had ze bijna de indruk dat hij gezien wilde worden. Vanwaar anders die lamp, die een flakkerend schijnsel op hem wierp? Die hield hij nog steeds omhoog en schermde hem af met de andere hand, alsof hij niet goed wist waar hij hem neer moest zetten. Maar uiteindelijk moest hij een beschut plekje hebben gevonden, want het licht zelf verdween en in plaats daarvan was er nog slechts een schijnsel te zien, veel te zwak om het donkere ding

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 dat nog steeds in de deuropening lag goed te kunnen onder-
2 scheiden. Wat was het? Een dekenkist? Nee, daarvoor was
3 het te laag. Een mand, of een krat? Nee, dat was het ook niet.

4 ‘Wat spookt hij toch uit?’ mompelde ze in zichzelf.

5 Maar voordat ze een antwoord op die vraag had kunnen
6 verzinnen, zag ze Hratscheck, die ze al een paar minuten
7 uit het oog verloren had, naar buiten komen met een spade
8 in de hand. Hij liep met snelle passen naar de perenboom,
9 waar hij verwoed begon te graven. Hij had al een aanzien-
10 lijke hoeveelheid aarde weggeschept toen hij plotseling
11 stopte om opnieuw om zich heen te kijken – weer, zo leek
12 het haar, eerder gespannen dan angstig of in paniek.

13 ‘Wat spookt hij toch uit?’ herhaalde ze.

14 Toen zag ze dat hij de kuil weer haastig dichtgooide. Een
15 minuut later ging de achterdeur dicht, en alles was weer in
16 duisternis gehuld.

17 ‘Hm,’ bromde de weduwe Jeschke. ‘Je zou bijna zweren dat-
18 ie er eentje gemold heeft. Maar zo dol zal ’t wel niet wezen...
19 Nee, nee, dan had-ie geen licht gemaakt. Maar ik vertrouw ’m
20 niet. En die vrouw van hem, die vertrouw ik ook niet.’

21 Met deze woorden ging ze weer naar binnen en klom in
22 haar bed.

23 Maar ze kon de slaap niet meer echt vatten en in haar
24 onrustige sluimer zag ze nu eens het flakkerende lichtje
25 achter het kelderraam, dan weer het schijnsel dat tot in de
26 tuin viel, en steeds weer Hratscheck die onder de peren-
27 boom stond en aan het graven was.

Zevende hoofdstuk

Om vier uur ging de knecht de trap op om Szulski te wekken. Omdat diens kamerdeur afgesloten was, beperkte hij zich ertoe aan te kloppen en door het sleutelgat te roepen: ‘Vier uur, meneer Szulski... opstaan!’ Hij bleef nog even staan luisteren, en toen alles stil bleef rammelde hij aan de gammele klink en riep nog eens: ‘Opstaan, meneer Szulski! Het is tijd. Ik haal het paard van stal.’ Vervolgens ging hij de trap weer af en door de winkel naar de keuken, waar de dienstmeid van de Hratschecks, een goedmoedig mens met krullend haar en sproeten, nog half slapend bezig was het fornuis op te stoken.

‘Zo, Nele, ook al op? Wat zeg jij daar nou van? Klokslag vier, dat is toch onmenselijk. Waarom niet om zes uur? Zes uur is al vroeg genoeg. Doe mij ook maar een kop koffie.’

Met deze woorden wilde hij de keuken uit en het erf op, maar de wind rukte de deur uit zijn hand en knalde hem weer dicht.

‘Godallemachtig, Jakob! Ik schrik me rot. Dat had een dode weer tot leven gewekt.’

1 'Dat komt dan goed uit, Nele. Die Szulski slaapt als een
2 os. Nu zal-ie wel opstaan.'

3 Een half uur later stond het rijtuig gereed voor de open
4 deur en Jakob, die al ijskoude vingers had door het vast-
5 houden van de leidsels, stond de gang in te turen en wacht-
6 te ongeduldig op het verschijnen van de reiziger.

7 Die liet zich nog steeds niet zien; in plaats daarvan
8 kwam Hratscheck en zei: 'Ga eens naar boven, Jakob, en
9 kijk wat er aan de hand is. Misschien is hij weer in slaap
10 gevallen. Zeg maar dat zijn koffie al koud wordt... Ach nee,
11 laat ook maar, hij zal zo wel komen.'

12 En inderdaad kwam hij, nog terwijl Hratscheck sprak,
13 de trap af. Die lag nog in het donker, maar het licht dat uit
14 de winkel de gang in viel zorgde ervoor dat zijn gestalte
15 enigszins zichtbaar was. Hij klampte zich aan de trap-
16 leuning vast en bewoog zich opvallend traag en behoed-
17 zaam, alsof de zware pelsmantel die hij droeg hem
18 hinderde. Maar nu had hij de begane grond bereikt en
19 Jakob, die dit alles nieuwsgierig gadesloeg, zag hoe Hrad-
20 scheck hem tegemoet kwam en hoffelijk naar de woon-
21 kamer geleidde, waar de koffie al sinds een kwartier gereed
22 stond.

23 'Nou, da's alvast een stapje in de goeie richting,' troostte
24 de kleumende Jakob zich. 'Komt tijd, komt raad.' En inder-
25 daad verscheen het paar nog geen vijf minuten later weer
26 in de gang en kwam naar buiten. Hratscheck klapte voor-
27 komend de trede neer terwijl de reiziger, wiens bontmuts

toch al ver naar beneden getrokken was, ook nog de kraag van zijn pelsmantel opsloeg.

‘Goed idee,’ zei Hratscheck. ‘Beter voorkomen dan genezen. Schiet op, Jakob, haal meneer Szulski’s bagage.’

Toen Jakob weer met het valies naar beneden kwam was de reiziger al ingestapt en had de als fooi bestemde daalder voor zich op de leren beenbedekking gelegd. Hij wees er alleen maar op, zonder een woord te zeggen, en beantwoordde Jakobs dank slechts met een knikje. Vervolgens nam hij de leidsels ter hand, nogal onhandig naar het scheen, wat wellicht te wijten was aan de grote bonthandschoenen die hij droeg, en reed op de boerderij van Orth af. De wieden van de molen, schimmig zichtbaar aan de rand van het dorp, stonden stil; het woei te hard.

Hratscheck keek het over de kasseien wegratelende koetsje nog een hele tijd na. Hij was blootshoofds, en zijn dunne blonde haren wapperden in de wind. Maar de frisse buitenlucht leek hem op te monteren. Terug in de gang zag hij Jakob, nog steeds met de gulden in zijn hand.

‘Dat is me wat, hè? Een daalder. Dat krijg je niet van iedereen. Een echte heer, die Szulski.’

‘Dat mag wel wezen. Maar waarom kon er geen woordje af? Hij heeft helemaal niks tegen me gezegd.’

‘Ach, hij had nog een dikke kop denk ik,’ lachte Hratscheck. ‘Het is pas vijf uur.’

‘Ja, daar kan ik inkomen. Om vijf uur ’s ochtends zeg ik ook nog niet veel.’

Achtste hoofdstuk

De wind bleef straf, maar de hemel klaarde op en de zon scheen toen rond het middaguur een jachtwagen voorreed. Het was de burgemeester van Friedrichsau; zwarte Trakehner-hengsten, de koetsier in livrei. Hratscheck kwam naar buiten en groette eerbiedig, bijna devoot.

‘Goedendag, mijn beste Hratscheck, een mintlikeurtje graag – breng er maar twee, bij nader inzien. Mijn koetsier lust er ook wel eentje, nietwaar, Johann? Wat een kou. En dat bij die zon.’

‘Twee mintjes, Ede, en een beetje vlot!’ riep Hratscheck de winkel in en hij vroeg of hij de burgemeester verder nog van dienst kon zijn.

‘Mij niet, mijn beste Hratscheck, maar iemand anders wel. In ieder geval de politie. Er ligt een rijtuig in de Oder. Waarschijnlijk in het donker de weg kwijtgeraakt en van de dam afgereden.’

‘Waar, meneer de burgemeester?’

‘Vlakbij. Een paar honderd meter achter de molen van Orth.’

‘Hemeltjelief, hoe is het mogelijk! Wil meneer de burge-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1 meester misschien mee om onze schout Woytasch te ver-
2 wittigen?’

3 ‘Gaaf niet, Hratscheck, ik heb geen tijd voor opont-
4 houd. De graaf van Reitwein verwacht me, en ik ben al aan
5 de late kant. Voor hulp is het sowieso te laat, dat is zeker.
6 Maar alles dient natuurlijk correct afgehandeld te worden,
7 ook onheil en dood. Adieu... Voorwaarts, Johann!’

8 Hij gaf de koetsier een tikje op de schouder, en die
9 spoorde zijn Trakehners weer aan in een poging de verlo-
10 ren tijd in te halen, ondanks de drassige wegen.

11 Hratscheck gaf Jakob meteen met luide stem bevel naar
12 Woytasch te gaan, waarna hij de straat overstak om Kunicke
13 te wekken, die net zijn middagslaap hield.

14 ‘Spijt me je om deze tijd te moeten storen, Kunicke. Ik
15 beschouw slaap als iets heiligs, zeker die van jou! Maar ik
16 kan het ook niet helpen, we moeten op pad. De burge-
17 meester van Friedrichsau was net bij me en zei dat er een
18 rijtuig in de Oder ligt. Mijn God, ik ben bang dat het
19 Szulski is...’

20 ‘Dat zal best,’ geeuwde Kunicke, nog half slapend, ‘dat
21 zal best... Tja, hij wilde niet naar me luisteren toen ik gis-
22 teravond zei: “Da’s veel te vroeg, Szulski, veel te vroeg...”
23 Weet je nog, vorig jaar, toen de post van de dam donderde
24 en die arme postiljon op slag dood was? En die kende onze
25 dam als zijn broekzak! En nu dus die Polen vriend, onze
26 ouwe Krakauer. Nou ja, we zullen zien.’

27 Intussen had Kunicke zich gereed gemaakt en lieslaar-

zen en een dikke vilten jas aangetrokken. Hij nam zijn pet van de haak en pakte een lange bootshaak die in een hoek stond.

‘Kom mee!’

Ze gingen samen naar buiten en bleven op de bovenste trede van de trap naar de voordeur staan.

De wind blies hen steeds harder in het gezicht en toen zagen ze Woytasch, die kennelijk al van andere zijde over het ongeval geïnformeerd was, over de dorpsstraat op hen af komen. Hij had zijn pony's laten aanspannen, fabuleuze kleine dravers, en reed tegen alle politievoorschriften in over het opgehoogde voetpad. Dat kon hij zich als plaatselijke gezagsdrager natuurlijk permitteren, en bovendien was er sprake van een dringende kwestie. Voor Kunickes huis liet hij zijn tweespan intomen en riep: ‘Willen jullie mee? Prima, stap maar in! Tempo, tempo!’ En reeds ging het in gestrekte draf verder over het opgehoogde pad, op de boerderij van Orth en de windmolen af. Hratscheck zat naast de koetsier op de bok, Kunicke achterin, naast de schout. Dat was zoals het hoorde, want een landeigenaar stond hoger in aanzien dan een kroegbaas en winkelier.

Vlak achter de molen begon het talud, dat geleidelijk naar de top van de dam voerde. Daar was de weg iets beter, maar nog steeds zo slecht dat het raadzaam was om dicht langs de rand van de dam te rijden, waar de bodem minder drassig was en de wielen van de koets niet zo diep wegzakten.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 'Opgelet, man!' riep Woytasch, 'anders liggen we zelf
2 ook in de plomp.'

3 Waarop de koetsier, die waarschijnlijk zelf ook al in de
4 rats zat, meteen weer naar het midden van de dam stuurde,
5 hoewel ze daar langzamer opschoten.

6 Afgezien van dit element van gevaar was het een prach-
7 tige tocht, het weidse zicht op de Oderbruch in zekere zin
8 grandioos. Ter rechterzijde groene wintergewassen zo ver
9 het oog reikte, hier en daar onderbroken door vijvertjes,
10 huizen en populieren, en links van hen de door zware re-
11 genval aangezwollen Oder, die nu eerder een haf leek dan
12 een stroom. Uit het zuidoosten raasde de wind over de
13 rivier op hen af en dreef de geelgrijze golven met een dus-
14 danige kracht tegen de dam op, dat men van een heuse
15 branding kon spreken. En in die branding staken geknotte
16 wilgen nog net met hun lelijke kruinen boven het water uit,
17 terwijl aan de overzijde, in Neumarken, de blauwzwarte
18 streep van een dennenplantage door onaards helder zon-
19 licht werd beschenen.

20 Behalve de waarschuwendende woorden van de schout was
21 er nog geen woord gevallen, maar nu draaide Hratscheck
22 zich om op de bok en zei tegen de mannen achter hem: 'Het
23 zal de storm geweest zijn; die heeft hem van de dam gebla-
24 zen.'

25 'Onzin, man!' lachte Woytasch. 'Je ziet toch zelf waar de
26 wind vandaan komt. Als die het ongeluk had veroorzaakt,
27 dan zou hij rechts van de dam op het land liggen en niet

links, in de Oder... Kijk nou, daar lopen al allerlei mensen rond en houden hun hoeden vast. Opschieten nu, we willen niet als laatste ter plekke zijn.’

Een minuut later stopten ze op de plaats des onheils. Inderdaad was Orth hen voor geweest, met een paar van zijn knechten, evenals Mietzel en Quaas, die vlak in de buurt woonden. Men begroette elkaar uitvoerig en klauterde vervolgens gezamenlijk de dam af om de situatie in ogenschouw te nemen. De dijkhelling was spekglad, maar ze hielden zich bij het afdalen vast aan wilgentwijgen en aan het onkruid dat tussen de keien woekerde. Beneden aangekomen zagen ze hun vermoedens bevestigd: Szulski's koets lag gekanteld in de stroom, de huif onder water, de wielen omhoog; van het paard was nu en dan een deel van de door golven overspoelde achterhand te zien, terwijl het disselraam waarin het had gelopen als een gedenkteken omhoogstak. Het valies was door de stroming tegen de dam gedreven, alleen van Szulski zelf ontbrak elk spoor.

‘Afgedreven richting Kienitz,’ zei de schout. ‘Maar verkan hij niet zijn; de branding staat schuin op de dam.’

Ze verdeelden zich in groepjes en marcheerden langs de dam, van het ene struikgewas naar het andere, en inspecteerden elke meter.

De mannen in Kunickes groepje wisselden lukraak opmerkingen uit, alsof ze op fazantenjacht waren, of bezig waren een dassenhol uit te roken.

1 'Die bontjas van hem zou toch moeten drijven.'

2 'Ja,' lachte Kunicke. 'In zijn eentje misschien wel. Maar
3 niet met onze Pool erin.'

4 Opeens riep Hratscheck, die de andere groep aanvoerde:
5 'Kijk dan! Daar is zijn muts.'

6 En inderdaad: Szulski's bontmuts hing aan de geknotte
7 strompen van een wilg.

8 'Nu we die hebben gevonden,' triomfeerde Hratscheck,
9 'kan het niet lang meer duren of we vinden hem.'

10 'Hadden we maar een bootje. Maar ja, erg diep is het
11 hier niet, we moeten met staken de bodem aftasten.'

12 Zo gezegd, zo gedaan. Maar de vondst van de muts bleef
13 hun grootste wapenfeit en de wind werd steeds snijdender,
14 tot Kunicke, die sinds de veldslagen bij Leipzig en Mont-
15 mirail aan reumatiek leed, elke lust tot verdere naspeuringen
16 verloor, net als de schout zelf.

17 'Ik zal gendarme Geelhaar naar Kienitz en Gústebiese
18 sturen,' zei Woytasch. 'Ergens zal hij wel aanspoelen. En
19 dan krijgt hij een fatsoenlijke begrafenis. Eens, Hrats-
20 check? De gemeente zal voor de helft van de kosten op-
21 draaien.'

22 'En wij voor de andere helft,' viel Kunicke hem bij. 'Want
23 het is eigenlijk ook een beetje onze schuld. Wat zeg ik –
24 meer dan een beetje. Gisteravond had hij hem behoorlijk
25 zitten. Maar hij was natuurlijk wel katholiek.'

26 'Natuurlijk was hij katholiek,' zei Woytasch. 'Als je Szul-
27 ski heet en uit Krakau komt, dan ben je katholiek. Nou en?

Ik denk vrijzinnig, net als Frederik de Grote. Eenieder mag geloven wat hij wil.

‘Helemaal mee eens,’ zei Kunicke. ‘Helemaal mee eens. En bovendien, per slot, bedoel ik maar te zeggen, we weten helemaal niet zo precies of hij rooms was of niet. Dat weten we niet zo zeker. En wat niet weet, wat niet deert – zo is het toch, Quaas?’

‘Zo is het maar net. Wat niet weet, wat niet deert – daar kan onze Quaas vast wel inkomen!’

Iedereen begon te lachen, en ook Hratscheck, die de hele tijd een gepast waardige houding bewaard had, lachte mee.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27

Negende hoofdstuk

Het lijk bleef onvindbaar maar de koets, die men met veel moeite aan land getrokken had, werd naar Tschechin gebracht en in de grote schuur van Kunicke neergezet, waar hij nu al sinds twee weken stond. De firma in Krakau moest beslissen of hij afgehaald dan wel geveild zou worden.

Intussen gonsde het dorp van de geruchten. De teneur was: er is iets voorgevallen en er is iets niet in de haak met de Hradschecks. Natuurlijk was Hradscheck een prima kerel en een vrolijke frans die goed moppen tappen en verhalen vertellen kon, maar daarbij was hij ook een sluwe vogel, en over die mevrouw Hradscheck, die zo voornaam was dat er zowat geen woord over haar lippen kwam, liet zich alleen maar zeggen: stille wateren hebben diepe gronden. Kortom, vertrouwen kon je ze allebei niet, en die Pool zou weleens heel ergens anders kunnen liggen dan in de Oder. Bovendien voelde de zoon van de cantor, die tuk was op elk schandaaltje, zich door zijn muze gekust, en als de boerenknechten, met wie hij op goede voet stond, hun glaasje op hadden en 's avonds door het dorp trokken zong ze op de bekende wijze van 'Reiters Morgenlied':

1 *Morgenrood!*
2 *Abel maakte Kaïn dood.*
3 *'s Avonds de volle beker geheven,*
4 *'s Morgens beroofd van geld en leven,*
5 *Zo ligt hij in zijn koele graf.*
6

7 Dit alles drong uiteindelijk ook tot de rechtbank in Küstrin
8 door, en hoewel het slechts om geruchten zonder enige
9 bewijskracht ging, voelde de voorzittende rechter Vowinkel
10 zich toch verplicht zijn oude vriend en logebroeder
11 Ecclesius enige vragen te stellen omtrent verleden en
12 levenswandel van het echtpaar Hradtscheck.

13 Dat deed hij op 7 december. Nog diezelfde dag beant-
14 woordde Ecclesius zijn schrijven:

15 Waarde Broeder. Ik maak dankbaar gebruik van de
16 kans die je me biedt om een goed woord voor de
17 Hradtschecks te doen. Men lastert over hen, omdat
18 men ze benijdt; met name de vrouw. Je weet zelf hoe
19 onze brave Brandenburgers zijn. Trots, op het
20 hoogmoedige af; en impulsief en hatelijk, wanneer
21 iets of iemand het waagt zich met hun eigen
22 voortreffelijkheid te kunnen meten, laat staan die te
23 overtreffen! Dan slaan ze spontaan toe. Hij – Hrad-
24 scheck, bedoel ik – is een armeluiskind uit Neu-
25 Lewin en, zoals de naam al zegt, van Boheemse
26 origine. Zoals je weet, haalde men in de jaren
27

tachtig werkkrachten uit Bohemen naar Neu-Lewin. Maar dit terzijde. Hratschecks vader was timmerman en schoolde, zoals in die sociale klasse gebruikelijk, zijn zoon in ditzelfde ambacht. Nadat Hratscheck zijn leer als timmermansgezel had voltooid, vond hij emplooi in Berlijn. Maar het beviel hem niet en daarom begon hij vijftien jaar later, terug in Neu-Lewin, niet zonder succes een winkel. Die gaf hij echter weer op vanwege een 'verhouding' met een dame aldaar, die hij in toenemende mate als problematisch ervoer, weshalve hij besloot naar Amerika te emigreren. Dat wilde hij via Holland doen, maar hij kwam niet verder dan een herberg in de buurt van Hildesheim – een katholieke streek, zoals je weet – waar hij op doorreis zijn intrek nam. Het toeval wilde dat net op die dag de dochter des huizes na vele omzwervingen en avonturen – ze had op een loopbaan als actrice gehoopt – ziek en aan het einde van haar krachten terugkeerde en een vreselijke ruzie met haar vader had, die haar niet alleen de meest vernederende scheldwoorden naar het hoofd slingerde, maar ook ten enenmale weigerde haar onderdak te bieden. Hratscheck, getroffen door haar ellendige situatie, maar wellicht nog meer door haar aparte en innemende verschijning, wierp zich als redder op en deed een huwelijksaanzoek, wat de vader en haar

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 hele familie uitermate gelegen kwam, en hij gaf zijn
2 Amerikaanse plannen op. Kort daarop vestigden ze
3 zich hier in Tschechin, en het duurde niet lang of de
4 jonge vrouw klopte bij mij aan en gaf de wens te
5 kennen tot onze kerk toe te treden en haar
6 echtverbintenis op lutherse wijze te bezegelen. Zo
7 geschiedde het, en het maakte destijds – tien jaar
8 geleden nu – grote indruk op de boeren. Dat de
9 schalkse Amor met zijn pijl en boog een grote rol
10 heeft gespeeld in hun leven, zal ik niet ontkennen.
11 Ongetwijfeld zijn er nog andere minpunten waarvan
12 ik niets weet, al hebben zij mij altijd open en eerlijk
13 rekenschap gegeven van hun doen en laten. Hoe dan
14 ook: ik beschouw het als mijn heilige plicht je te
15 verzekeren dat het eerbare en deugdzaam mensen
16 zijn, christelijk in de echt vereend. Wat deze of gene
17 over misstappen in het verleden meent te weten
18 doet daar in mijn ogen niets aan af, temeer daar ik
19 fatsoensrakers en zedenmeesters ten diepste
20 verafschuw. Voor de vrouw koester ik bijzondere
21 sympathie. Dat ze de kracht vond het oude roomse
22 bijgeloof af te zweren, heeft mij zeer voor haar
23 ingenomen, dat zul je begrijpen.

24
25 Deze brief van Ecclesius bewerkstelligde dat de rechtbank
26 de zaak voorlopig sepondeerde. Maar toen blies een verkla-
27 ring van nachtwachter Mewissen de verdenkingen tegen

Hradscheck en zijn vrouw weer nieuw leven in, wat de justitie tot handelen noopte. ‘Ongeveer tussen vijf en zes uur in de ochtend op de dag van het ongeluk, dus toen de storm op zijn hevigst woedde, heb ik mevrouw Hradscheck tussen de populieren achter de molen van Orth gezien. Ze kwam uit de richting van de Oderdam en leek verward.’

Maar ook nu werd de zaak niet op de spits gedreven. Vowinkel schreef aan Ecclesius, die hij sowieso nog een dankbriefje schuldig was:

Nog hartelijk dank, waarde broeder, voor je schrijven van 7 december jl. Ik ben het volledig eens met je inschatting van Hradscheck: een aimabele man. Zoals je je zult herinneren, heb ik hem vorig jaar zelfs voorgedragen als lekenrechter. Maar helaas steekt die affaire met de Pool steeds weer de kop op; de verdenkingen zijn na de verklaring van nachtwachter Mewissen nog groter geworden. Anderzijds ontbreekt het bewijsmateriaal dat een arrestatie zou kunnen rechtvaardigen. Daarom heb ik besloten het personeel van Hradscheck, dat per slot het meest over de toedracht zal weten, aan een verhoor te onderwerpen, en mijn eventuele verdere stappen daarvan afhankelijk te maken. Ik zal morgen tegen een uur of twee in Tschechin arriveren. Het is hoe dan ook wenselijk elke commotie zo veel mogelijk te vermijden, en ik zou het op prijs stellen als je ervoor kunt zorgen dat de

1 knecht Jakob en de twee andere personen wier
2 namen mij ontschoten zijn zich op het genoemde
3 tijdstip bij jou in de pastorie bevinden.

4
5 De rechter reed stipt op tijd voor. De drie opgeroepen ge-
6 tuigen stonden al in de vestibule te wachten. Vowinkel
7 groette hen en wisselde een paar woorden met hen om ze
8 op hun gemak te stellen en betrad, nadat hij zijn jas had
9 uitgetrokken, de studeerkamer van Ecclesius. Daar zorgden
10 de grote tegelkachel en een dienblad met koffie en taartpun-
11 ten voor een behaaglijke huiselijke atmosfeer, waarvoor
12 Vowinkel niet ongevoelig was. 'Zeer uitnodigend, mijn
13 waarde vriend,' zei hij lachend. 'Maar dat moet nog even
14 wachten, vrees ik. Laten we eerst het zakelijke afhandelen.
15 Ik stel voor dat jij de vragen stelt en ik me beperk tot de rol
16 van waarnemer. Waarschijnlijk zullen ze bij jou minder
17 bevangen zijn.' Intussen nam hij op de leunstoel naast de
18 kachel plaats terwijl Ecclesius Ede uit de gang naar binnen
19 riep, alvorens zich voor zijn imposante schrijftafel te instal-
20 leren, waarop tussen inktpot en zandstrooier een groot
21 kruis van albast stond dat zich achter hem verhief.

22 De opgeroepen getuige verscheen en bleef in de deur-
23 opening staan. De knul had zichtbaar zijn best gedaan om
24 zich toonbaar te maken, maar slechts met matig succes.
25 Zijn dunne vuurrode haar was deels tegen zijn slapen ge-
26 plakt, en de rest stond boven op zijn hoofd overeind als een
27 soort fakkel. De grootste verschrikking vormden zijn win-

terse handen, die als schiereilanden uit de te kort geworden mouwen van zijn zondagse jas staken.

‘Ede,’ zei de dominee vriendelijk, ‘je bent hier om ons te vertellen wat je over Hratscheck en de Pool weet.’

De jongen zweeg en begon te trillen.

‘Waarom zeg je niets? Wat is er aan de hand?’

‘Ik ben zo bang, meneer.’

‘Voor wie? Voor ons?’

Ede schudde het hoofd.

‘Voor wie dan?’

‘Voor Hratscheck...’

Dat viel niet goed bij Ecclesius, die vastbesloten was alles ten voordele van het echtpaar Hratscheck te wenden, maar hij liet zich niet uit het veld slaan en vroeg: ‘Voor meneer Hratscheck...? Maar hoezo dan? Behandelt hij je slecht?’

‘Dat niet.’

‘Wat is er dan aan de hand?’

‘Ik weet niet... Hij is zo... anders.’

Aangezien de timide jongen klaarblijkelijk niet tot een samenhangende verklaring in staat was, gaf Vowinkel zijn vriend een wenk het er maar bij te laten.

‘Het is al goed, Ede. Je kunt gaan. Stuur Nele naar binnen.’

Die kwam, een geheel andere persoon nu ze hoofd- en omslagdoek droeg, alsof het zondag was. Ze keek hen onbevangen aan en verklaarde op de vraag van Ecclesius dat ze helemaal niets over de zaak kon zeggen. Ze had Szulski

1 niet eens gezien; pas om vier uur in de ochtend of daar-
2 omtrent had Hradtscheck aan de deur van haar kamertje
3 geklopt en gezegd dat ze snel moest opstaan om koffie te
4 zetten. Terwijl ze daarmee bezig was had Jakob in het
5 voorbijgaan opgemerkt dat hij op de deur van de Pool had
6 geklopt, maar dat de slaap van de Pool zo vast was als die
7 van een dode en hij helemaal geen antwoord had gekregen,
8 waarop hij, Jakob, aan de deurklink gerammeld had.

9 Dit alles berichtte ze rap en monter, en toen de dominee
10 haar vervolgens vroeg of ze nog meer wist zei ze dat ze
11 verder niets te vertellen had, behalve dat ze had vastgesteld
12 dat de koffiepote naderhand nog helemaal vol was geweest,
13 en dat bij zulk gruwelijk koud en nat weer. En normaal
14 gesproken dronk iedereen die 's ochtends vroeg weg moest
15 de hele pot leeg, en dat er suiker overbleef, dat kwam eigen-
16 lijk nooit voor. Maar de Pool had hoogstens aan haar koffie
17 genipt, het dienblad zag er nog net zo uit als ze het binnen
18 had gebracht. Meer kon ze ook niet zeggen.

19 Daarmee besloot ze haar relaas, waarna Jakob als derde
20 getuige het vertrek betrad.

21 'Welnu, Jakob, wat is er gebeurd?' vroeg Ecclesius. 'Wat
22 je Nele en mij al hebt verteld, hoef je niet te herhalen: je
23 bent naar boven gegaan om hem te wekken en hij gaf geen
24 antwoord, dat weten we dus. En toen kwam hij de trap af,
25 en je had de indruk dat hij zich aan de leuning vastklampte,
26 alsof hij last had van zijn zware pelsmantel. Zo was het
27 toch, nietwaar?'

‘Ja, meneer dominee.’

‘En verder zag je niets bijzonders?’

‘Nee, niets bijzonders. Behalve misschien, dat-ie er nogal klein uitzag, en...’

‘En wat?’

‘Dat-ie zo stil was en geen boe of bah zei. Helemaal niks. En ook toen ik tegen hem zei: “Nou, tot ziens dan maar weer, meneer Szulski,” zei hij niks en gaf me alleen een knikje.’

Na deze verklaring werd ook de getuige Jakob weggestuurd, en de huishoudster serveerde de koffie. Vowinkel nam een kop en zei, tegen de vensterbank leunend: ‘Tja, waarde vriend, de zaak ziet er ernstiger uit dan jou lief kan zijn, en eerlijk gezegd ook ernstiger dan ik had verwacht.’

‘Hoezo?’ vroeg de dominee. ‘Al beschik ik niet over jouw ervaring in zulke dingen, uit dit alles kunnen we toch niets of nagenoeg niets opmaken? Die jongen, dat heb je zelf gezien, was zo bang dat hij haast geen woord over zijn lippen kreeg. En uit wat de kokkin zei kun je hoogstens afleiden dat er nu eenmaal mensen zijn die veel koffie drinken en mensen die weinig koffie drinken.’

‘En Jakob dan?’

Ecclesius zei lachend: ‘Ach ja, onze Jakob. “Dat-ie er een beetje klein uitzag” was de ene waarneming, en “dat-ie zo stil was” de andere. Wil je de Hratschecks daarmee voor het blok zetten?’

‘Dat wil ik niet, maar ik ben bang dat ik wel zal moeten.’

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 Wat ik zojuist heb gehoord, betreft hoe je het ook wendt of
2 keert belastende getuigenissen. Een aanklacht laat zich
3 helaas niet langer vermijden. Ik moet Hratscheck arres-
4 teren, al was het maar om elke schijn van protectie te ver-
5 mijden.'

6 'En zijn vrouw?'

7 'Die niet. Dat is niet nodig. Ik doe alleen wat zich abso-
8 luut niet laat vermijden. En om elk schandaal uit de weg te
9 gaan lijkt me het beste dat ik hem straks in mijn eigen rij-
10 tuig meeneem naar Küstrin. Alsof het alleen om een uit-
11 stapje gaat.'

12 'Maar stel dat hij inderdaad schuldig is, zoals jij te den-
13 ken schijnt of althans niet uitsluit? Boezemt zo'n reisgenoot
14 je dan geen angst in?'

15 'Ach, mijn beste Ecclesius!' lachte Vowinkel. 'Daaraan
16 zie je maar weer dat jij geen criminalist bent. Schuld en
17 moed gaan nooit samen. Schuldbesef maakt zwak.'

18 'Niet altijd.'

19 'Nee, niet altijd. Maar meestal wel. Zeker als de dader
20 weet dat het recht hem al op het spoor is.'

Tiende hoofdstuk

Hradscheck werd tien dagen voor Kerstmis gearresteerd. Inmiddels was het half januari en de navorsingen van de rechtbank in Küstrin leken niets op te leveren, zodat iedereen in Tschechin en de naburige dorpen ervan uitging dat hij binnenkort weer op vrije voeten zou komen, 'aangezien men geen bewijs tegen hem had'. De publieke opinie keerde zich allengs tegen het gerechtshof en de voorzittende rechter; en uiteraard waren dezelfde mensen die nog kort tevoren fervent op een terechtstelling gehoopt hadden er nu als de kippen bij om schande te spreken van deze gerechtelijke dwaling.

Vowinkel kreeg zonder twijfel veel te verduren. Maar de getuigen in de zaak kwamen er nog slechter vanaf: als men niet zo op ze had neergezien, was het oordeel nog harder uitgevallen. Dat die domme winkelbediende, Ede, niet serieus genomen kon worden, en Nele met haar sproeten en haar koude koffie nog veel minder, daar was iedereen het over eens. Dat de koffie bij Hradscheck van het aparte soort was, wisten ze allemaal, en als je iedereen die weigerde die gefilterde cichoreidrabb te drinken wegens moord

1 en doodslag ging verhoren, zou al snel de halve bevolking
2 van het Oderdal achter de tralies zitten. Ook had de plotse-
3 ling eensgezind Hratscheck-vriendelijke meerderheid
4 geen oren naar de uitlatingen van Jakob en de oude Mewis-
5 sen. Wat had die sukkel van een Jakob, die nu opeens zo in
6 het middelpunt stond, nu eigenlijk te vertellen gehad? In
7 feite niets dan dat riedeltje ‘Hij leek me ’n beetje stil’. Lieve
8 hemel, wie was er dan wél spraakzaam om vijf uur ’s och-
9 tendis en bij een snijdende zuidoosterwind? Om van die
10 naïeve ouwe Mewissen maar helemaal te zwijgen, die dacht
11 dat de poort naar het hemelrijk recht boven Brandenburg
12 lag; die kon zeggen wat hij wilde, daar schonk niemand
13 geloof aan. ‘Ze had een geruite hoofddoek om. En als het
14 geen geruite hoofddoek was, dan was het een paarden-
15 deken.’ Ach kom! Mevrouw Hratscheck met een paarden-
16 deken over haar hoofd? Bestaan er soms paardendekens
17 zonder vlooiën erin? En daar zou dat nuffige madammeke
18 met haar eeuwige Turkse shawls, dat zich nog meer airs gaf
19 dan de gravin van Reitwein, mee rondgestruind hebben?

20 Zo sprak de volksmond, en de stemming wendde zich
21 van dag tot dag meer ten gunste van Hratscheck, mede
22 door het volgende voorval. Op de vooravond van het kerst-
23 feest ontving Ecclesius een brief van Hratscheck, waarin
24 deze hem mededeelde dat het hem goed ging en dat hij
25 mede daarom verheugd zou zijn indien zijn vrouw hem
26 zou bezoeken om een kwartiertje met hem te praten, na-
27 tuurlijk in het bijzijn van getuigen; Vowinkel zelf had

hierin toegestemd. Zodra mevrouw Hratscheck hiervan door de dominee was verwittigd, schreef ze terug dat ze de reis niet zou maken, aangezien ze niet wist hoe ze haar echtgenoot zou moeten bejegenen. Als hij schuldig was, wilde ze hem nooit meer zien – in haar eigen belang, maar ook vanwege haar familie. Liever wenste ze ter kerke te gaan en tot God te bidden dat de onschuld van haar man zo snel mogelijk aan het licht gebracht zou worden. Zoiets hoorden de Tschechiners, hoewel zelf bepaald niet vroom, graag: ze hadden enorm ontzag voor iemand die liever ‘ter kerke ging om tot God te bidden’ dan een reisje naar Küstrin te maken.

Kort gezegd stond Hratschecks zaak er goed voor, en men zou bijna van een herovering van het hem aanvaankelijk zo vijandig gezinde dorp kunnen spreken, ware daar niet één onverzoenlijke stem geweest die elke uiting ten gunste van de arrestant de kop indrukte. ‘Hratscheck? Die ken ik. Die moet hangen.’

Deze onverzoenlijke stem was die van wachtmeester Geelhaar, een belangrijk persoon in het dorp, wiens autoriteit normaal gesproken nooit in het geding was, maar anderzijds wist iedereen van de bittere vijandschap tussen hem en Hratscheck, en men kende ook de oorzaak daarvan. Geelhaar, wachtmeester in hart en nieren maar tevens een geduchte zuipschuit, was cognac en rum dermate toegedaan dat hij een vaste gast in Hratschecks herberg was, tot die er op zekere dag genoeg van had glaasjes te schenken

1 op kosten van de zaak en met meer overmoed dan wijsheid
2 opmerkte: ‘Luister eens, Geelhaar, rum is prima spul. Maar
3 het kan je ook de das omdoen.’ Waarop de aldus geprovo-
4 ceerde Geelhaar een hoge borst opzette en met hoogrood
5 gezicht antwoordde: ‘Zeker, meneer Hratscheck. Er zijn
6 zo veel dingen die iemand de das om kunnen doen. En let
7 op mijn woorden: dat geldt ook voor u.’

8 En daarom hechte niemand in het dorp er veel beteke-
9 nis aan als Geelhaar voor de honderdste keer zei: ‘Hrad-
10 scheck? Die moet hangen.’

11 ‘Hratscheck komt weer op vrije voeten,’ hoorde men
12 steeds vaker in Tschechin.

13 Zo dacht men er ook over in het huis van weduwe
14 Jeschke, die sinds Kerstmis haar blonde nichtje Line – naar
15 wie Hratscheck altijd vroeg als hij en de weduwe elkaar bij
16 het tuinhek spraken – te logeren had. Ze werkte aan een
17 uitzet, die echter niet voor haarzelf bestemd was. Ze was
18 een buitengewoon slimme en doelbewuste jonge vrouw,
19 nog geen zevenentwintig, die al de meest uiteenlopende
20 opgaven tot volle tevredenheid van haar werkgevers had
21 vervuld: eerst als dienst- en kindermisje, toen als naaister,
22 en ten slotte als kokkin van een pastorie in de Neumark. In
23 die laatste hoedanigheid nam ze niet alleen aan alle kerk-
24 diensten en gebeden deel, maar viel ze tevens op door een
25 voorbeeldige en deugdzaam levenswandel. Wanneer ze een
26 vaste aanstelling had leverde ze alles wat men van haar
27 mocht verwachten – inclusief gebed, kuisheid en loyaliteit.

Deze eigenschappen waren aan weduwe Jeschke echter niet besteed; die hoorde liever, terwijl ze aan het spinnenwiel zat, verhalen over rijke aanbidders en om de tuin geleide vrijers, met name dat over een magazijnmeester uit Küstrin die ze drie volle uren in de sneeuw had laten wachten, en bovendien nog vergeefs. Daar had de weduwe ongemeen veel schik in. Af en toe zei ze instemmend: 'Ja, ja, Line, zo was ik ook... Maar maak het niet te dol, hè?' Waarop haar nichtje antwoordde: 'Natuurlijk niet, moeder Jeschke, u kent me toch?' Want ze noemde haar nooit 'tante', misschien omdat ze zich schaamde voor haar nauwe verwantschap met de oude toverkol.

Allebei deden ze niets liever dan kletsen, en ook vandaag ging het er niet anders aan toe.

Het was een tamelijk koude dag en buiten lag enkel-diepe sneeuw. Maar binnen was het behaaglijk; het roodborstje tjilpte, de pendule tikte sonoor, en de tegelkachel droeg het zijne bij. Terwijl weduwe Jeschke vlak bij de kachel zat, had Line aan het met ijsbloemen bedekte raam plaatsgenomen en met haar warme adem een kijkgaatje vrijgemaakt, waardoor ze de straat in de gaten kon houden.

'Daar hebben we wachtmeester Geelhaar,' zei ze. 'Aan de overkant. Hij zal wel bij Kunicke geweest zijn. Natuurlijk, die zit om deze tijd aan zijn eerste borrel... Wat een kleur heeft die man. Wat is-ie van plan? Misschien dat-ie bij mevrouw Hradscheck wil gaan buurten. Die is per slot al vier weken een onbestorven weduwe, het arme mens.'

1 'Nee, nee,' lachte haar tante, 'dat zit er niet in. Die krijgt
2 z'n eigen vrouw er geeneens meer onder, zo petieterig als
3 ze is. Nee hoor, die ken ik. Die is alleen nog maar van dat-
4 tum... ' waarbij ze het gebaar nabootste van iemand die
5 een fles aan zijn mond zet.

6 'Ja, dat zal wel,' zei Line. 'Kijk dat nou, hij komt recht op
7 ons huis af.'

8 En inderdaad was Geelhaar het smalle gangetje naast de
9 kegelbaan van Hratscheck ingelopen, dat van de dorps-
10 straat naar de tuin van de weduwe Jeschke leidde.

11 'Goedendag, moeder Jeschke,' zei de wachtmeester. 'Ach,
12 ziedaar, onze kleine Lineke. Of moet ik nu juffrouw Line
13 zeggen?'

14 Line, die de imposante Geelhaar – hij had dienst ge-
15 daan bij de Garde Kurassiers – ondanks de laatdunkende
16 toespelingen van de weduwe Jeschke nog geenszins van
17 haar lijstje had geschrappt, plaatste meteen haar linkervoet
18 op een rieten krukje dat voor haar stond, vouwde het lin-
19 nen laken dat op haar schoot lag open, trok het met een
20 energieke ruk strak en keek hem ondeugend aan over de
21 rand.

22 Deze kunstjes bleven niet zonder effect, zo meende Line
23 zelf althans. Maar de oude vrouw wist wel beter en toen
24 Geelhaar als antwoord op de vraag waaraan ze de eer van
25 dit bezoek te danken had schertsend op haar nichtje wees,
26 lachte ze even en zei: 'Nee, nee, meneer de gendarme, daar
27 trap ik niet in... Ik weet wel, waarom of u hier bent. Gaat

u nou eerst maar eens zitten... Tja, die Hratscheck. Nou laten ze hem weer lopen.'

'Ja, moeder Jeschke, ze laten hem lopen,' herhaalde Geelhaar. 'Dat wil zeggen, ze laten hem lopen, als ze hem niet laten zitten.'

'Zo, zo. Als ze hem niet laten zitten. Maar waarom zouden ze hem laten zitten? Niemand heeft iets gezien en niemand heeft bewijs gevonden. U ook niet, Geelhaar.'

'Nee,' antwoordde de wachtmeester, 'ik ook niet. Maar we vinden wel wat, vroeger of later, en daar moet u me bij helpen, moeder Jeschke. Wat ik weet, is dat mevrouw Hratscheck al een hele tijd geen rust meer vindt en almaar trap op, trap af loopt. En als ze in het dorp zeggen dat dit komt omdat ze haar man zo mist, dan zeg ik: onzin! Zo is hij niet, en zij ook niet.'

'Nee, nee,' zei het oudje hem na, 'zo is hij niet, en zij ook niet. Zo zijn ze niet, de Hratschecks.'

'Geen rustige slaap dus, niet in de nacht en ook niet overdag. Dwaalt doelloos rond, nu eens in het huis, dan weer door de tuin. Dat heb ik allemaal van Nele gehoord. Luister, moeder Jeschke... Als ik nou eens 's nachts hier op wacht kon staan? Is dat geen mooi plan? Line blijft op en houdt me gezelschap, en we gaan samen voor het raam zitten en houden alles in de gaten. Ja toch, Line?'

Line, die inmiddels het beddengoed had weggelegd en haar blonde vlecht aan het losmaken was, sloeg met het losse eind in haar linkerhand en zei lachend: 'Daar moet

1 ik eerst nog over nadenken, meneer Geelhaar. Een arm
2 meisje als ik heeft niets dan haar goede naam.'

3 'Komaan, Geelhaar,' sprak weduwe Jeschke troostend,
4 hoewel die troost in dit geval eigenlijk niet nodig was, 'trekt
5 u het zich niet aan. En nu ga ik naar bed. Wat daar buiten
6 te zien is, dat heb ik allang gezien. Altijd hetzelfde.'

7 'Hetzelfde?'

8 'Ja. Nu wel. Maar toen er nog geen sneeuw lag...'

9 'Wat was er dan, toen?'

10 'Toen was hij 's nachts wel in de weer.'

11 'Zo, zo,' zei de wachtmeester en hij begon behoedzaam
12 vragen te stellen.

13 En aangezien de weduwe wel voordeel zag in een goede
14 verstandhouding met de plaatselijke autoriteiten, liet ze
15 haar gebruikelijke terughouding varen en werd steeds
16 spraakzamer. Ze vertelde van alles, met name ook wat ze
17 destijds in die stormachtige novembernacht vanuit haar
18 keuken had gadegeslagen. Hratscheck had lang in de deur-
19 opening gestaan, een flakkerend lichtje in zijn hand. 'Het
20 leek haast alsof hij gezien wilde worden.' En toen had hij
21 een spade gepakt en was naar de perenboom gegaan. En
22 daar had hij een kuil gegraven. En in de gang van Hrad-
23 schecks huis had ze iets donkers zien staan, een koffer of
24 een kist of een mand. En toen had hij de kuil weer dicht-
25 gegooid.

26 Geelhaar, wiens aandacht ondanks alle dienstijver even-
27 zeer door Line als door Hratscheck in beslag genomen was

en die zich tot dan toe misschien zelfs meer als amant dan als beambte gedragen had, werd nu zeer serieus. Hij schudde gewichtig het zware, opgeblazen hoofd en sprak: 'Tja, moeder Jeschke. Ik vrees dat u in de problemen komt.'

'Wat? Wat nou, Geelhaar?'

'Omdat u hiermee zo laat komt.'

'Wat heet zo laat, Geelhaar? Niemand heeft me iets gevraagd. Ook u niet. En wat weet ik er nou van? Helemaal niks niemendal weet ik. Ik weet nergens iets van.'

'U weet heel wat, moeder Jeschke.'

'Niks weet ik, helemaal niks!'

'Het is me anders wat, dat iemand 's nachts een kuil graaft in zijn tuin en hem dan weer dichtgooit.'

'Ach wat, Geelhaar, iedereen mag in z'n eigen tuin gaten graven, zoveel als hij wil.'

'Jawel. Maar midden in de nacht, en bij zo'n noodweer?'

'Verdorie, Geelhaar, wees nou een beetje coulant en luis me er niet in... Line, Line, zeg jij eens wat.'

En waarachtig, Line gaf gevolg aan deze smeekbede, ging vlak voor de wachtmeester staan en zei, plotseling diep ademhalend, alsof ze ten prooi was aan een machtige gevoelsopwelling: 'Wees maar gerust, moeder Jeschke. Meneer Geelhaar weet heus wel wat hem te doen staat. Net als ik. Dat spreekt toch vanzelf, nietwaar, meneer Geelhaar?'

Deze knikte vaderlijk en zei op beduidend vriendelijker toon: 'Dat regel ik wel, juffrouw Line. Met Woytasch kan

ik godzijdank goed overweg, en met rechter Vowinkel ook. Het belangrijkste is dat de vos in de klem zit. Zoveel doet het er niet toe of we hem vandaag of morgen afknallen.’

Elfde hoofdstuk

Vierentwintig uur later reed, naar aanleiding van de melding die Geelhaar aan de instanties had gedaan, een open rijtuig van Küstrin naar Tschechin. Daarin zaten, afgezien van de koetsier, Vowinkel en Hradscheck. De wind was snijgend, de zon fel; Vowinkel had de kraag van zijn mantel hoog opgeslagen om zich te beschutten en de koetsier zat tot neus en oren weggedoken in zijn bontjas op de bok. Alleen Hradscheck zat rechtop, blootshoofds, genietend van de lucht en het licht en van alles wat hij meer dan vier weken had moeten ontberen. Ze reden over de Oderdam, van waaruit hij het hele dorp overzag en bijna elk gebouw duidelijk kon onderscheiden. Dat daar, met de zwartgeeerde balken, was de school; en dat gele daarginds, met het glazen torentje, was het huis van Kunicke – zijn ‘palazzo’, zoals in het dorp spottend werd gezegd. En dat lagere ertegenover, dat was zijn huis. Dat zag hij ook aan de donkere kruin van de perenboom, die boven het besneeuwde dak uitstak. Het ontging Vowinkel niet dat Hradscheck zich onwillekeurig oprichtte; maar zijn mimiek en hele manier van doen drukten daarbij niet de minste angst uit,

1 integendeel: hij scheen gelukkig te zijn dat hij weer thuis
2 was.

3 Het had er alle schijn van dat het bezoek niet geheel
4 onaangekondigd kwam. Toen ze de houtzagerij naderden,
5 het eerste gebouw van het dorp als men van Küstrin kwam,
6 stond de oude Igel op een stapel planken en veegde met een
7 korte bezem de sneeuw weg, totaal in zijn klus verdiept
8 naar het leek, maar in werkelijkheid alleen om naderhand
9 te kunnen pochen dat hij de terugkerende Hradscheck als
10 eerste had gezien. Zaagmeester Igel was een snuffelaar,
11 maar omdat zijn trots en hoogmoed minstens even groot
12 waren als zijn nieuwsgierigheid, keerde hij het rijtuig de
13 rug toe toen het langsreed en ging naar binnen. Daar nam
14 hij, bewust langzaam om geen blijk van ongepaste nieuws-
15 gierigheid te geven, hoed en stok, en wandelde naar Hrad-
16 schecks huis.

17 Mevrouw Hradscheck liet zich niet zien. In haar plaats
18 nam Kunicke, die zij kennelijk daarom gevraagd had, de
19 honneurs waar en ontving het hoge bezoek. Hij begeleidde
20 Vowinkel door de gang naar de winkel en van daaruit naar
21 de gelagkamer, waar een lichte maaltijd klaarstond. Maar
22 Vowinkel nam, beleefd en vriendelijk, genoeg met een
23 glaasje port en ging meteen de tuin in, waar de ordehand-
24 havers van het dorp al verzameld waren: schout Woytasch,
25 wachtmeester Geelhaar, nachtwachter Mewissen en drie
26 boeren die zitting hadden in de gemeenteraad. Geelhaar
27 had voor deze gelegenheid zijn parade-sjako met de zwar-

te verenbos opgezet, wat hem bijna drie koppen groter maakte dan de anderen. Dat was de groep van notabelen. Verderop stonden degenen die hier louter uit nieuwsgierigheid naartoe waren gekomen, onder wie de kennelijk al niet meer geheel nuchtere dorpsbard, de zoon van de cantor. Zo'n twintig jongens met klompen waren nadat de school uit was op het dak van het kegelhuisje geklommen om van daaruit getuige te zijn van wat er te gebeuren stond. Voorlopig amuseerden ze zich ermee de grote en kleine meisjes die achter het tuinhek van weduwe Jeschke stonden, met sneeuwballen te bekogelen. Er heerste een uitgelaten stemming, iedereen kletste en lachte en rekte zijn hals om vooral niets te missen; en als daar niet Hratscheck zelf was geweest, in zichzelf gekeerd en waardig zwijgend, de blik van zijn oude vrienden mijndend, dan had men het tafereel voor een kermis of een winterse jaarmarkt kunnen houden.

De boeren van de gemeenteraad staken de hoofden bijeen en fluisterden, terwijl Woytasch en Geelhaar om zich heen keken; er scheen nog iemand te ontbreken. Het bleek om de oude doodgraver Wonnekamp te gaan. Toen die eenmaal gearriveerd was, met twee helpers, ging men op de perenboom af en begon de sneeuw rond de stam weg te scheppen. Dat ging vlot, maar toen de bevroren grond aan de beurt was moesten er houwelen aan te pas komen. Omdat alleen de bovenste aardlaag hard was, konden men al snel weer met spaden werken en schoot zelfs snel-

1 ler op dan verwacht. De opgedolven plakken leem werden
2 groter naarmate de bodem zachter werd. Opeens pakte
3 de oude doodgraver een van zijn helpers bij de arm en zei,
4 met de kalmte die bij zijn ambt hoorde: ‘Laat mij maar
5 even. Nu komt er wat.’ Na deze woorden nam hij de spade
6 zelf ter hand en begon met grote omzichtigheid verder te
7 delven. Iedereen drong naar voren om goed zicht te heb-
8 ben, en ziedaar: even later kwam er een lichaam aan het
9 licht, nog deels in vergane kledingresten gehuld. De op-
10 winding nam toe en alle ogen richtten zich nu op Hrad-
11 scheck. Hij bleef roerloos en in zichzelf gekeerd staan, en
12 wierp slechts af en toe een schuwe, zijdelingse blik in de
13 kuil.

14 ‘Ze hebben ’m,’ klonk het fluisterend achter het tuinhok,
15 waarbij ongewis bleef of men Hrad-scheck of de dode be-
16 doelde, en de jongens op het kegelhuisje rekten hun halzen
17 nog meer dan tevoren, al stonden ze niet hoog of dichtbij
18 genoeg om iets te kunnen zien.

19 Er trad een pauze in. Toen nam de rechter de aange-
20 klaagde bij arm en leidde hem naar de kuil. ‘Wel, Hrad-
21 scheck, wat heeft u nu te zeggen?’

22 Deze vertrok geen spier, vouwde zijn handen als om te
23 bidden, en sprak zelfverzekerd en plechtig: ‘Ik zeg dat deze
24 dode mijn onschuld bewijst.’

25 Daarbij keek hij de oude doodgraver aan, die meteen
26 begreep waar het om ging en zonder verdere vragen af te
27 wachten op zakelijke toon zei: ‘Ja, wie dit ook was, hij ligt

hier al een hele tijd. Zo'n twintig jaar, schat ik. En de Pool om wie het zou gaan, die is nog geen tien weken dood.'

Nauwelijks waren deze woorden gesproken of alle aanwezigen zagen de juistheid ervan in en schaamden zich zo onredelijk en overhaast geoordeeld te hebben. In hun ijver de dader te ontdekken waren ze als verblind geweest en hadden niet beseft dat een skelet, om een echt skelet te worden, een zekere tijd nodig heeft en dat er tussen de doden onderling even grote verschillen bestaan als tussen de levenden.

Vooraf Vowinkel ervoer dit als uiterst pijnlijk. Maar hij herstelde zich snel en zei: 'De heer Wonnekamp heeft gelijk. Dit is niet de dode die wij zoeken. En als hij al twintig jaar onder de grond ligt, waaraan ik niet twijfel, kan Hrad-scheck niet zijn moordenaar zijn. Van een wandaad in het verleden kan evenmin sprake zijn, want hij woont pas sinds tien jaar in dit dorp. Dit alles beschouw ik hiermee als bewezen. Desalniettemin zijn er nog een paar onduidelijkheden die we moeten ophelderen. Ik heb er het volste vertrouwen in dat we hier spoedig in zullen slagen. Maar vooreerst, meneer Hrad-scheck, kan ik u nog niet op vrije voeten stellen. Ik ga er echter van uit dat zulks een kwestie van uren, hoogstens van een paar dagen is.'

Dat gezegd hebbend ging hij met Kunicke weer naar de gelagkamer, waar hij samen met Woytasch en de gemeenteraadsleden het speciaal voor hem aangerichte maal eer aandeed. Ook Hrad-scheck werd uitgenodigd plaats te

1 nemen en wat te nuttigen. Maar hij sloeg het aanbod af en
2 zei dat hij liever wachtte met eten tot hij weer in de gevangenis van Küstrin was.
3

4 Deze woorden vielen uitermate in de smaak bij de boeren. 'Hij wil niet als gast aan zijn eigen tafel zitten en het
5 brood dat hij zelf gebakken heeft als genadebrood voorgezet krijgen. Gelijk heeft hij. Daar zou ik ook voor bedanken.'
6
7
8

9 Die mening werd door bijna iedereen gedeeld, een enkele uitzondering daargelaten.
10

11 Wachtmeester Geelhaar liep langs het tuinhek waarachter het vrouwvolk had staan kijken, moeder Jeschke natuurlijk ook. Haar nichtje leunde nog op het hek.
12
13

14 Hij raakte in het voorbijgaan haar blonde knot aan en zei: 'Leuker als je vlecht loshangt, Line...'
15

16 'Kijk maar liever uit,' lachte ze, 'dat ze jou niet hangen!'

17 'Dat zal zo'n vaart niet lopen, meisje... En, wat vindt moeder Jeschke ervan?'
18

19 'Tja, wat zal die ervan vinden? Nu loopt hij weer rond, maar straks zit hij weer.'
20
21
22
23
24
25
26
27

Twaalfde hoofdstuk

De bewoners van Tschechin hadden een bewogen week achter de rug. De belangrijkste gebeurtenis was dat Hrad-scheck, na een laatste verhoor in Küstrin, weer terug was. Alle nog resterende onduidelijkheden waren door zijn open en eerlijke antwoorden opgehelderd, er bestond geen spoor van twijfel meer aan zijn onschuld. Door zijn eigen onachtzaamheid, zo verklaarde hij tegenover Vowinkel, waren enkele grote stukken spek uit zijn voorraad bedorven en in de bewuste nacht was hij voornemens geweest deze ongemerkt in de tuin te begraven. Daarom was hij zodra zijn laatste gasten vertrokken waren aan het werk gegaan om, zoals de weduwe Jeschke gezien en geattesteerd had, een gat te graven bij de oude perenboom; maar toen hij zag wat daar begraven lag – het leek hem een stoffelijk overschot te zijn – had hij met afgrijzen het graven gestaakt en de kuil weer dichtgegooid. De koffer die de weduwe Jeschke in de deuropening gezien meende te hebben, betrof in werkelijkheid de opgestapelde stukken spek. ‘En waarom al deze geheimzinnigheid in het holst van de nacht?’ had Vowinkel enigszins bits gevraagd, waarop

1 Hratscheck onbevangen en kalmpjes had geantwoord dat
2 er twee redenen waren geweest. Ten eerste wilde hij zich
3 behoeden voor kritiek van zijn vrouw, aangezien zij helaas
4 maar al te geneigd was hem van onachtzaamheid in zake-
5 lijke kwesties te betichten. Daar voegde hij aan toe dat elke
6 getrouwde man dit kende en het niet ongebruikelijk was
7 zich aan zulke verwijten en echtelijke scènes te onttrekken.
8 De tweede reden was minstens even belangrijk: zijn goede
9 naam bij de klandizie. Boeren waren, zoals meneer de rech-
10 ter zelf ook wist, de lastigste mensen ter wereld, eeuwig
11 wantrouwend. En al kochten ze over het algemeen geen
12 artikelen als ham en spek in zijn winkel, omdat ze die zelf
13 rookten, toch zouden ze uit zo'n voorval verkeerde conclu-
14 sies kunnen trekken. Dat had hij meer dan eens beleefd;
15 dan kreeg hij nog wekenlang te horen dat hij zijn zaken niet
16 op orde had. Vorige herfst nog, toen geheel buiten zijn
17 schuld om een tonnetje haring ranzig was geworden, had
18 Igel erover geroddeld en tegen onder meer Quaas en
19 Kunicke gezegd: 'Ons durft hij dat niet aan te smeren, maar
20 de gewone man...'

21 De rechter, die de boeren bijna net zo goed kende als
22 Hratscheck, had instemmend geglimlacht, zodat er eigen-
23 lijk alleen nog maar één vraag overbleef: 'Wat is er, gezien
24 de nu bekende wederwaardigheden, met het overtollige
25 spek gebeurd?' Deze vraag leidde uiteindelijk tot Hrad-
26 schecks volledige eerherstel. Hij zei dat hij de stukken spek
27 direct na het vertrek van Szulski op een andere plek in

de tuin had begraven. ‘Dat kunnen wij vaststellen,’ had Vowinkel daarop gezegd en een gerechtsdienaar afgevaardigd naar Tschechin, om zich ter plekke van de juistheid of onjuistheid van deze bewering te overtuigen. En nadat het bedorven spek inderdaad op de door Hratscheck aangegeven plek was gevonden, liet men terstond de aanklacht tegen hem vallen en nog diezelfde middag keerde de man op wie een zo zware verdenking had gerust per ingehuurde landauer naar Tschechin terug en werd met alle egards afgezet voor zijn huis.

De totaal verblufte Ede had nog net tijd om mevrouw Hratscheck, die zich in de salon bevond, toe te roepen: ‘Meneer! Meneer is thuis...!’ waarop Hratscheck hem in het voorbijgaan joviaal op de schouder klopte en naar binnen ging. Om direct weer met een ontzette kreet terug te deinen: ‘Vrouw! Wat heb je?’

Want Ursel leek een oude vrouw geworden te zijn: met holle ogen en een huid zo wit als perkament stond ze op en kwam hem tegemoet.

De terugkeer van Hratscheck was de ene grote gebeurtenis in Tschechin. De andere was de preek van Ecclesius op de zondag daarna, over Zacharia 7, vers 9 en 10. ‘Richt een waarachtig gericht en bewijst elkaar liefde en barmhertigheden. En verdrukt de vreemdeling niet; en denkt in uw hart geen kwaad van uw broeder.’ Al bij de tekstlezing hadden de boeren opgekeken; maar toen de dominee, zij het

1 zonder namen te noemen, van het algemene overging op
2 een beschrijving van Hradschecks lotgevallen, en daaraan
3 een bespiegeling over de bedrieglijkheid van de schijn
4 vastknoopte, ontstond er een commotie zoals die voor
5 het laatst vijf jaar geleden plaatsgevonden had. Toen had
6 Ecclesius een rijke boerenzoon die voor het trouwaltaar
7 stond wegens zijn onzedelijke levenswandel berispt en
8 hem tot beterschap gemaand.

9 Het echtpaar Hradscheck was in de kerk aanwezig en
10 miste geen woord. Dit betekende niet alleen een volledig
11 eerherstel voor henzelf; de preek was tevens een aanklacht
12 tegen iedereen die te weinig gemeenschapszin had getoond
13 en door boosaardige opmerkingen blijk had gegeven van
14 een slechte inborst, of op zijn minst van laakbare lichtvaar-
digheid.

16 Op wie de predikant in eerste instantie doelde, was ie-
17 dereen duidelijk. Alle ogen, ook die van de boeren die uiterlijk
18 onbewogen de dienst uitzaten, richtten zich op de
19 voorlaatste bank waar moeder Jeschke met haar nichtje
20 recht tegenover de kansel en vlak onder het orgel zat.

21 Line, normaal gesproken immuun voor elke vorm van
22 schaamte, had zich het liefst onzichtbaar gemaakt en ver-
23 vloekte de oude heks aan haar zijde, op wie alle blikken zich
24 nu richtten. Moeder Jeschke zelf knikte bedaard, alsof ze
25 het eens was met elk woord dat van de kansel gesproken
26 werd, en zong in alle gemoedsrust de laatste psalm mee. Ze
27 leek ook volledig onaangedaan toen ze na afloop met haar

krukstok tussen de andere vrouwen door strompelde en de beschuldigende blikken van de oudere en het gegiechel van de jongere over zich heen moest laten gaan.

Eenmaal thuis zei Line: ‘Nou, dat is me wat, moeder Jeschke. Ik schaamde mijn ogen uit mijn kop.’

‘Schamen... jij? Daar heb ik je nog nooit op betrapt.’

‘Ach, hou toch op. Dit is wat anders. Wat denk je, heeft die dominee gelijk?’

‘Ik weet het niet, Line. Hij zou het moeten weten.’

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27

Dertiende hoofdstuk

'Hij zou het moeten weten,' had ze gezegd, en dat gaf haar twijfels weer. Ze wantrouwde Hratscheck nog steeds, maar het feit dat de dominee vanaf zijn kansel partij voor hem had gekozen had wel indruk op haar gemaakt, en ze paste beter op haar tellen. Ze had respect voor Ecclesius, al was ze niets dan een oude toverkol, voor wie de geheiligde handelingen van de kerk zich in wezen niet onderscheidden van haar eigen hocus pocus. De machten die de wereld beheersten waren volgens haar aantrekkingskracht, bezwering en magie; maar die magie was tweeledig, en witte magie was sterker dan zwarte magie. Derhalve boog ze voor Ecclesius, met name als hij vanachter het altaar of van de kansel sprak: ze respecteerde het feit dat hij de sterkere spirituele achterban had. Maar belangrijker achtte zij het nu weer op goede voet met Hratscheck te komen; hij was per slot haar buurman. Hratscheck zijnerzijds kwam haar daarbij tegemoet en speelde niet de beledigde partij, zoals menigeen in zijn plaats misschien had gedaan. Hij ging met iedereen zo onbevangen om dat de hele affaire Szulski zo goed als vergeten was tegen de tijd dat de carnavals-

1 pannenkoeken gebakken werden. Hoogstens op een zon-
2 dagavond in de kroeg kwam de zaak nog ter sprake.

3 ‘Als nou tenminste die bontjas eens kwam boven-
4 drijven...’

5 ‘Wat nou, je zou de bontjas van die Pool toch niet willen
6 dragen?’

7 ‘Waarom niet? Dat er ooit een Pool in stak, dat maakt
8 voor zo’n bontjas niet uit. En voor mij ook niet. En wat er
9 verder nog in woonde, dat is er nu wel uit.’

10 ‘Ja, dat is er nu wel uit.’

11 Dan lachte men en ging op een ander thema over.

12 Het kwam nog maar zelden voor dat iemand serieus
13 over het voorval te spreken kwam en zich bijvoorbeeld
14 afvroeg waarom het lijk nog steeds niet aangespoeld was.
15 Dan zeiden de anderen: dat ligt in het slik, en het slik geeft
16 nooit iets prijs, of het zou na vijftig jaar moeten zijn, als de
17 aangeslibde uiterwaard akkerland geworden is. Dan zou
18 de dode op een dag bij het ploegen gevonden worden, net
19 zoals met de Fransman was gebeurd.

20 De Fransman werd nu veel interessanter gevonden dan
21 de met zijn koets verongelukte reiziger, en zo verbazend
22 was dat niet. Want een ongeval als dat van Szulski kwam
23 wel vaker voor, terwijl de zaak van de dode Fransman
24 onder de perenboom de fantasie van de dorpelingen in
25 beweging zette. Allerlei vertelsels deden de ronde, ook
26 liefdesverhalen; één daarvan betrof een soldaat van Napo-
27 leon die zo verliefd was geworden op een mooi meisje uit

Tschechin dat hij elke dag uit Küstrin kwam, tot hij door een jaloerse rivaal werd doodgeslagen en begraven onder de perenboom. Deze versie werd met name door de dienstmeiden aangehangen, terwijl oudere dorpsgenoten zich toch duidelijk wisten te herinneren dat men destijds een korporaal van de chasseurs stilletjes uit de weg had geruimd, omdat hij al te ijverig te werk ging bij het foerageren. Maar het prozaïsche relaas van deze betweters viel niet in goede aarde. Hoe dan ook bleef de Fransman de held en het middelpunt van de belangstelling.

Dit alles werkte in het voordeel van Hratscheck. Maar het werd nog beter: hij had 'de Fransman onder de perenboom' niet alleen weten te benutten om zijn naam te zuiveren, hij wist hem ook te gebruiken om zijn reputatie nog meer glans te geven.

Dit gebeurde als volgt. Kort na zijn ontslag uit de gevangenis kwam tijdens een zitting van de kerkraad, met Ecclesius als voorzitter, de vraag ter sprake of men de Fransman niet een christelijke begrafenis op het kerkhof moest gunnen. De Fransman was volgens Kunicke, die het voorstel had ingediend, weliswaar hoogstwaarschijnlijk rooms geweest, maar dat moest men niet zo nauw nemen. Per slot van rekening waren katholieken uiteindelijk ook christenen, en als iemand al zo lang onder de grond gelegen had, deed het er niet meer zoveel toe of hij de juiste leer had aangehangen of niet. Ecclesius had welwillend glimlachend toegestemd en dit punt van de agenda leek al

1 afgehandeld toen Hratscheck op het laatste moment het
2 woord vroeg. Indien meneer de predikant een bijzetting
3 op de begraafplaats, die voor iedere christen, al dan niet
4 katholiek of luthers, een geheiligd oord was, als passend
5 of zelfs noodzakelijk beschouwde, dan was het niet aan
6 hem om daar ook maar iets tegen in te brengen. Maar
7 gesteld dat een begrafenis op de godsakker niet per se
8 noodzakelijk was, dan wilde hij bij dezen de wens uitspre-
9 ken de Fransman in zijn tuin te houden. De Fransman was
10 voor hem min of meer een beschermheilige geworden en
11 er ging geen dag voorbij of hij herdacht hem in dankbaar-
12 heid en liefde. Dit moest hem van het hart; en hij voegde
13 eraan toe dat hij desgewenst graag bereid was de plek met
14 een traliehekje of een buxushaag te omzomen. Hratscheck
15 was duidelijk geroerd geweest bij het spreken van deze
16 woorden, en bij 'dankbaarheid en liefde' had zijn stem zelfs
17 getrild, wat enorm veel indruk maakte op de boeren.

18 'Je bent een goed mens,' zei Kunicke, die zoals alle drin-
19 kers snel sentimenteel werd.

20 En een kwartier later, toen hij Ecclesius tot aan de pas-
21 torie begeleidde, voegde hij eraan toe: 'Als het nou nog een
22 Rus was geweest! Maar dat maakt hem niks uit, Rus of
23 Fransoos. De Fransoos heeft hem geholpen en nu helpt hij
24 hem en zet een hekje om hem heen. Of op z'n minst een
25 heggetje. En als het een hek mocht worden, kost hem dat
26 minstens twintig daalders. En dan reken ik het schilder-
27 werk niet eens mee, en het verguldsel.'

Dit alles vond midden maart plaats en vier weken later, toen de zwaluwen voor het eerst weer door de dorpsstraat scheerden om de bekende plekje en mensen in ogen-schouw te nemen, had Hradscheck een bespreking met timmermansmeester Buggenhagen en legde hem bij die gelegenheid een bouwtekening voor.

‘Weet u, Buggenhagen, het huis is aan alle kanten te klein. Overal aanbouwtjes, de keuken vlak naast de winkel, en als logies heb ik alleen die twee kleine zolderkamertjes. Dat is te weinig, en dus wil ik er een verdieping opzetten. Wat denkt u? Kan de onderbouw een extra verdieping dragen?’

‘Waarom niet? Vakwerk, neem ik aan.’

‘Natuurlijk, vakwerk! Alleen al vanwege de kosten. Iedereen doet nu wel alsof mijn vrouw minstens een riddergoed heeft geërfd, maar... Riddergoed, laat me niet lachen. Zo’n duizend daalder, dat is alles.’

‘Nou, nou...’

‘Goed, laten we zeggen tweeduizend,’ lachte Hradscheck, ‘maar meer is het niet, wis en waarachtig! Daarvan kun je het niet breed laten hangen en zeker geen paleizen bouwen. Zo goedkoop mogelijk dus, Buggenhagen. Ik dacht aan leem in de vakken. Steen is te zwaar en te duur, en wat we zo besparen, dat komt de inrichting ten goede. Ik heb Feilner al geschreven en een offerte voor een paar tegelkachels aangevraagd. En natuurlijk overal behangsel, dat staat chique. Zo duur kan dat niet zijn. Ik dacht aan

1 wit; dat ziet er altijd proper uit en is bovendien het goed-
2 koopste.’

3 Buggenhagen ging akkoord en begon meteen na Pasen
4 met de verbouwing.

5 Het duurde niet lang – de weersomstandigheden waren
6 gunstig – of het huis met zijn nieuwe etage was weer onder
7 de pannen. En wel onder dezelfde oude dakpannen, want
8 Hradtscheck bleef op zuinigheid aandringen en benadruk-
9 te almaar dat hij nog steeds een arme man was.

10 Vier weken later waren ook Feilners kachels geïnstal-
11 leerd, en alleen het behang zag er anders uit dan gedacht:
12 er werd uiteindelijk niet voor wit, maar voor kleurige pa-
13 tronen gekozen.

14
15 In het begin, toen het dak ontmanteld werd, was Hrad-
16 tscheck zeer nerveus geweest en had hij de werklui voort-
17 durend tot grotere haast aangespoord; pas toen de oude
18 zijgevel was gesloopt en er in plaats van de voormalige
19 logeerkamertjes alleen nog balken en spanten te zien
20 waren, kwam hij tot rust en werd weer de goedgehumide,
21 joviale Hradtscheck die men kende. In die opgewekte stem-
22 ming verkeerde hij nu dagelijks – tot een klein voorval
23 hem weer van slag bracht.

24 ‘Wat denkt u, Buggenhagen,’ had Hradtscheck op een
25 dag gezegd, terwijl hij een uit de kelder gehaalde fles port-
26 wijn ontkurkte. ‘Wat denkt u, zouden we het keldergewelf
27 niet wat kunnen ophogen? Natuurlijk niet in de hele kel-

der. Hemeltjelijef, dan zou geen steen op de andere blijven, en alles – winkel, gelagkamer, woning – zou verbouwd en aangepast moeten worden. Dat gaat natuurlijk niet. Maar het zou al een grote verbetering zijn als we het middelste stuk dat onder de gang ligt wat konden ophogen. Dat de gang daardoor een meter lager wordt doet er niet toe, want de vaten die ik daar stapel hebben naar boven toe nog steeds ruimte zat, die reiken niet tot aan de zoldering.’

Buggenhagen sprak zijn klanten nooit tegen, deels uit schrandereid, deels uit onverschilligheid; hij permitteerde zich hoogstens een paar halfslachtige suggesties, waarbij het hem om het even was of men erop inging of niet. Dus zei hij: ‘Natuurlijk, meneer Hratscheck. Dat kan. Waarom ook niet? Alles kan. En de kelder is inderdaad te laag, ik schat nog geen vijf en een halve voet, en de raampjes zijn veel te klein; dan wordt alles natuurlijk muffig en schimmelig. Daar moet dus iets aan gedaan worden. Maar waarom nou opnieuw welfen, en niet gewoon uitdiepen? Tien karrenvrachten aarde eruit, en we krijgen overal genoeg stahoogte. Dan hoeft niemand zijn kersenpit nog te stoten. Opmettelen brengt alleen maar kosten en gedoe met zich mee. We kunnen net zo goed in de diepte gaan.’

Toen Buggenhagen dit alles zei was Hratscheck opeens van kleur verschoten en had zich een moment lang afgevraagd of de ander ergens op zinspeelde. Maar al snel was hij weer van diens argeloosheid overtuigd, en hij vond zijn kalmte terug.

1 'Nu ik er nog eens over nadenk, Buggenhagen, laat
2 maar. We moeten ook aan het grondwaterpeil denken. Die
3 kelder is al zo lang geweest zoals nu, die mag wat mij be-
4 treft zo blijven. Want per slot van rekening, wie komt daar
5 nou? Alleen Ede. En die is nog lang geen vijf en een halve
6 voet.'

7
8 Dit was kort voor het begin van de militaire manoeuvres
9 gebeurd, en de bedrukte stemming waarin Hratscheck
10 hierdoor een paar dagen lang had verkeerd verdween als
11 sneeuw voor de zon zodra de jaarlijkse opmars van de
12 troepen was begonnen. Het dragonderregiment van
13 Schwedt werd in het dorp ingekwartierd en Hratscheck,
14 die niets liever zag dan een huis vol gasten, genoot van het
15 gezelschap van ritmeesters en luitenants, mannen die niet
16 alleen van drinken wisten, maar ook interessante onder-
17 werpen te berde brachten en geen blad voor de mond
18 namen. Sommigen van hen waren ervan overtuigd dat er
19 weldra oorlog zou komen. Keizer Nicolaas was, godzij-
20 dank, zeer gekant tegen de nieuwe situatie in Frankrijk, en
21 het zag ernaar uit dat die dubieuze Louis Philippe, welbe-
22 schouwd een slappeling en een halve debiel, weer aan de
23 kant zou worden geschoven, met zijn hele grondwet erbij.
24 In plaats daarvan zou er een regentschap van de Bourbons
25 komen, of misschien werd de verdreven koning Karel X
26 weer op de troon gezet, wat natuurlijk het allerbeste zou
27 zijn. Keizer Nicolaas had gelijk; hij had altijd gelijk. Een

grondwet was lariekoek en een zogenaamd burgerkoning-
schap niets dan verlakkerij.

Bij zulke gesprekken bloeide Hratscheck op, hoewel hij
eigenlijk een voorstander van vrijheid en revolutie was.
Maar als het met de revolutie niet lukte, dan was hij voor
despotisme. Mits die van het opwindende soort was. Op-
winding, bloedvergieten, executies – wie hem zulks kon
garanderen, was zijn bondgenoot; en zo velde ook hij het
vonnis over Louis Philippe, alsof hij de ultrareactionaire
overtuiging van zijn gasten deelde. Daarin werd hij nog
door Ede overtroffen, die bij het serveren van biefstukken
en nieuwe flessen met een achterlijke grijns op zijn gezicht
rondliep, alsof hij wilde zeggen: ‘Goed zo, op het schavot
met al die kerels! Kop eraf!’ Een paar jonge luitenants
merkten dit kolderieke fanatisme op en amuseerden zich
ermee hem dronken te voeren, wat ertoe leidde dat de
anders zo schuchtere jongen elke terughoudendheid ver-
loor en zich zelfs tegenover de gevreesde Hratscheck
familiair begon te gedragen.

‘Kijk ’s, meneer!’ riep hij op een dag, toen hij weer met
een mand vol flessen uit de kelder kwam, ‘dat heb ik net
gevonden.’ En daarmee legde hij een zwarte stofknoop
voor Hratscheck op tafel. ‘Zulke zaten ook aan de Pool
zijn jas.’

Hratscheck werd lijkleek en stotterde: ‘Ja, klopt, Ede,
die had ook zulke. Dat willen zeggen, hij had grotere.
Zulke kleine, die had opa Heinz aan zijn jopper. Kun je je

1 nog onze kleine Heini herinneren? Nee, natuurlijk niet,
2 dat was voor jouw tijd. Breng maar naar mijn vrouw. Of
3 nee, geef hier, ik doe het zelf wel.'

4 Voor de officieren die naast hem aan de tafel zaten was
5 de verwarring van hun gastheer geheel onbegrijpelijk; ze
6 keken elkaar verbaasd aan en stonden op om een gesprek
7 met hun andere kameraden aan te knopen.

8
9 Ook Hratscheck stond op. Hij had de knoop in zijn zak
10 gestoken en ging de tuin in. Hij was boos op de jongen,
11 maar nog bozer op zichzelf.

12 Gelukkig maar dat het slechts buitenstaanders waren,
13 dacht hij, en bovendien types die alleen paarden en meis-
14 jes in de zin hadden. Als er een dorpsgenoot bij was ge-
15 weest, al was het maar de oliedomme Quaas, dan was het
16 hele verhaal weer opgerakeld. 'Wees op je hoede, Hrad-
17 scheck,' zei hij tegen zichzelf, 'wees op je hoede! Dat ver-
18 vloekte ineenkrimpen en van kleur verschieten! Blijf
19 koelbloedig, anders gaat het mis.'

20 Terwijl hij dit zelfgesprek voerde, was hij een paar keer
21 met neergeslagen ogen het plankier op en af gegaan. Toen
22 hij opkeek zag hij achter de heg weduwe Jeschke, die bezig
23 was de laatste frambozen te plukken.

24 Dat oude secreet ligt alweer op de loer, dacht hij, maar
25 ging toch op haar af om haar een hand te geven. 'Dag,
26 moeder Jeschke! Hoe gaat 't? Tijd niet gezien. Bij u ook
27 troepen ingekwartierd?'

‘Nee, bij mij niet.’

‘Of woont Line weer bij u?’

‘Nee, Lineke ook niet. Die werkt tegenwoordig in Küstrin.’

‘Bij wie dan?’

‘In het huishouden van de schoolinspecteur, en daar wil ze ook niet weg. Eerlijk gezegd heb ik het niet zo op... Maar zeg eens, Hratscheck, gaat het wel goed met u? U ziet zo bleek... en u kijkt zo grimmig. U neemt het leven toch niet te zwaar, hè?’

‘Tja, moeder Jeschke, het leven is nu eenmaal zwaar. Nu heb ik al die jonge officieren over de vloer; nou ja, die zijn straks weer weg en het zijn eigenlijk best patente kerels... maar Ede! Mijn God, die Ede. Die knul heeft gisteren weer eens zomaar een half vat olie laten leeglopen. Ik bedoel, gekker moet het niet worden. Waar haal ik al dat geld vandaan? En dan dag in dag uit trap op trap af – dat trek ik niet meer lang. En dat op die glibberige ouwe keldertrap.’

‘Buggenhagen is toch bezig met het huis? Die kan toch een nieuwe trap maken?’

‘Breek me de bek niet open over Buggenhagen. Een nagel aan mijn doodskist. Die krijgt niets voor elkaar. Ik zeg tegen hem: maak die kelder wat hoger. Maar hij verdomt het gewoon en verzint allerlei smoesjes. Misschien dat hij het gewoon niet kan. Ik zal de ondernemer uit Küstrin eens langs laten komen, die nu met de kazematten

1 bezig is. Kazematten of kelders, dat is zo'n beetje hetzelfde.
2 Die moet het voor elkaar krijgen, en wel snel. Want die
3 kelder van mij, dat is eigenlijk helemaal geen echte kelder,
4 dat is een ondergronds hol waar je voortdurend je kop
5 stoot.'

6 'Ja, ja. Te weinig ruimte onder de gelagkamer.'

7 'Zo is het. Geen licht en geen lucht daar beneden. Geen
8 fatsoenlijk raam. Alles is te laag en te benauwd.'

9 'Zeker, zeker,' beaamde weduwe Jeschke. 'Jeetje, ik her-
10 inner me nog hoe die Pool hier was en ik dat lichtje zag
11 flakkeren en tegen mezelf zei: is dat nou beneden in de
12 kelder, of boven in de kroeg? Ik kon het gewoon niet uit
13 mekaar houden.'

14 Dat zei ze op brutale en spottende toon, en het was
overduidelijk dat ze erop uit was haar buurman te sarren.

15 Maar ditmaal had ze buiten de waard gerekend. Hrad-
16 scheck had zich namelijk al geruime tijd voorgenomen
17 haar een lesje te leren als er zich een gelegenheid zou voor-
18 doen. Hij keek haar met zijn doordringende ogen strak
19 aan en zei plotseling heel formeel: 'Ik weet precies waarop
20 u zinspeelt. Maar weet u wel, mevrouw Jeschke, dat laster
21 en smaad strafbare feiten zijn? Mij is niet ontgaan wat voor
22 leugens u rondstrooit. Pas maar op dat ik geen aanklacht
23 indien bij de rechtbank in Küstrin. U bent een oude heks,
24 dat weet iedereen, en rechter Vowinkel weet het ook. Die
25 wacht alleen maar op een aanleiding om in te grijpen.'

26 Het oudje kromp ineen van schrik.
27

‘Nou, zeg, meneer Hratscheck... een grapje op z'n
tijd... een grapje, dat moet toch kunnen?’

‘Een grapje. Ja, moeder Jeschke, dat mag. Maar ik geef
u een goede raad: let op uw woorden. Ga niet te ver.
Begrijpt u wat ik bedoel?’

En na die woorden ging hij terug naar zijn huis.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Veertiende hoofdstuk

Ondanks deze momenten van angst en ergernis was de tijd van de verbouwing al met al een gelukkige periode in Hratschecks leven. In de winkel was het altijd druk, er kwamen steeds meer klanten, en zijn akkerland, dat even buiten het dorp aan de weg naar Neu-Lewin lag, bleek deze zomer bijzonder vruchtbaar. Dat gold ook voor de tuin achter zijn huis: alles groeide en bloeide, de asperges hadden dikke stelen en geelwitte koppen, pastinaak en dille schoten de hoogte in. Maar het meest verraste de oude perenboom, die het de afgelopen jaren toch erg moeilijk had gehad. 'Dat heeft-ie aan de Fransoos te danken,' zeiden de knechten in de kroeg, 'die helpt hem een handje.' En toen het tijd was om te oogsten riep Kunicke bij het betreden van de kegelbaan: 'Zeg, Hratscheck, ik wil wel een zak van die Fransozenperen van jou.' Dat woord viel zeer in de smaak en het duurde geen drie dagen of iedereen sprak van 'Fransozenperen'. Dat beviel Hratscheck uitstekend, want het was een teken dat men de gebeurtenissen van afgelopen winter ondanks de hatelijke insinuaties van weduwe Jeschke steeds meer van de humoristische kant begon te zien.

1 Ja, de zomermaanden en de grote verbouwing waren
2 een gelukkige tijd voor Hradscheck, waarover alleen Ursels
3 toestand een donkere schaduw wierp. Terwijl al het an-
4 dere zo goed ging, vervulde die zijn ziel met deernis en
5 zorg. Met deernis omdat hij, op zijn manier, van haar hield;
6 maar ook met zorg, omdat ze zich af en toe zeer onbere-
7 kenbaar gedroeg. Gelukkig taalde ze niet naar de omgang
8 met andere mensen maar beperkte zich tot het bezoeken
9 van de zondagse kerkdienst. Dan gloeiden haar dieplig-
10 gende ogen, zo ingespannen volgde ze elk woord dat van
11 de kansel gesproken werd; maar ze wachtte tevergeefs op
12 het woord van verlossing waarop ze zo innig hoopte. Ver-
13 volgens ging ze na de preek op visite bij de haar immer
14 genegen Ecclesius en stortte, voor zover dat mogelijk was,
15 haar hart en ziel bij hem uit, smachtend naar een teken van
16 genade en verlossing, hoewel zielzorg niet zijn sterkste
17 punt was en hem niet bijzonder boeide. Als ze zich als zon-
18 dares betitelde en zich aan zelfbeschuldigingen te buiten
19 ging, nam hij glimlachend haar hand en zei: 'Lieve me-
20 vrouw Hradscheck, wij allen zijn zondaars voor de Heer.
21 Maar u heeft de neiging uzelf te pijnigen, en dat keur ik af.
22 Overdreven zelfkritiek is vaak niets dan verkapte ijdelheid
23 en hoogmoed. Jezus Christus toonde ons de weg die wij,
24 in het bewustzijn van onze menselijke zwakte, moeten
25 proberen te volgen. Wij moeten ons echter hoeden voor
26 hovaardij, met name als die zich als zelfvernedering mas-
27 keert. Dat is het belangrijkste.'

Dit gezegd hebbend, droogjes en zakelijk, zonder een spoor van pathos of zalving, ging hij meteen weer over op een onderwerp dat hem meer interesseerde en vroeg hoe het met de verbouwing stond. Hij was namelijk voornemens komend voorjaar zelf ook te gaan bouwen. En als mevrouw Hratscheck dan, om hem te plezieren, minutieus verslag deed van allerlei kleine voorvallen, met name van de meningsverschillen tussen haar man en Buggenhagen, wreef hij vergenoegd in zijn handen en zei, kennelijk om een hernieuwde uitbraak van zielenroerselen te verijdelen: 'En nu, lieve mevrouw Hratscheck, moet ik u mijn anjers laten zien!'

Half juni wist heel Tschecin dat mevrouw Hratscheck het niet lang meer zou maken. Het kon niemand ontgaan. Alleen zijzelf zag het niet in en wilde van geen doktersbezoek horen. 'Die weten toch niets. En bovendien: de wagen, en dat vele geld...' Dat laatste was tegenwoordig haar belangrijkste gespreksonderwerp: ze vond alles te duur of overbodig, terwijl ze nog vorig jaar op de aanschaf van een palissanderhouten pianoforte aangedrongen had, om niet bij de burgemeestersvrouw van Friedrichsau, laat staan bij de dame op Slot Solikant achter te blijven. Ze was op het gierige af zuinig geworden. Hratscheck liet haar begaan; slechts één keer, toen ze bonen aan het doppen was, raapte hij zijn moed bijeen en zei: 'Wat is er toch met je aan de hand, Ursel? Je draait iedere stuiver drie keer om, alsof het onze laatste is.' Ze zweeg, draaide de schaal heen en weer

1 op haar schoot en ging door met haar werk. Maar toen hij
2 bleef staan en kennelijk een antwoord wilde, zette ze de
3 schaal opeens met een klap neer en zei: 'Is alles dan voor
4 niets geweest? Wil je alles weer...'

5 Verder kwam ze niet. Ze werd overvallen door een hart-
6 krimp, iets dat haar nu steeds vaker overkwam, en Hrad-
7 scheck snelde toe om haar bij te staan.

8 Ze bestierde het huishouden even plichtbewust als al-
9 tijd, en alles ging zijn gewone gang, maar interesse toonde
10 ze alleen voor de verbouwing. Die wilde ze, nog fanatieker
11 dan Hradscheck zelf, zo snel mogelijk achter de rug heb-
12 ben; en hoe zuinig ze in andere opzichten ook geworden
13 was, elke extra uitgave die een snellere voltooiing beloofde
14 kreeg haar goedkeuring. 'Als ik weer boven kan intrekken,'
15 zei ze een keer, 'dan kan ik ook weer slapen. En als ik weer
16 kan slapen, word ik ook weer gezond.' Om haar gerust te
17 stellen stak Hradscheck zijn hand uit en wilde haar wang
18 strelen. Maar ze deinsde terug voor zijn toenadering en
19 begon hevig te trillen. Ze wekte de laatste tijd wel vaker de
20 indruk bang voor hem te zijn. Dan zei ze bij zichzelf: 'Was
21 hij maar niet zo aalglad en zelfingenomen. Altijd vrolijk,
22 altijd joviaal, en niets raakt hem werkelijk... En die vrouw
23 uit Neu-Lewin was ook opeens verdwenen.' Zulke stem-
24 mingen overvielen haar van tijd tot tijd, maar ze waren
25 vluchtig en hielden nooit lang aan.

26 'Morgen, Ursel,' zei Hradscheck op een dag eind augustus,
27 'is alles klaar.'

En de volgende ochtend bood hij haar met een zekere goedmoedige plechtigheid zijn arm, leidde haar de trap op en toonde haar een van de nieuwe vertrekken. Het was de kamer met uitzicht op de kegelbaan, nu de mooiste van allemaal, met lichtblauw behang en zelfs een plafondschildering: een krans van vruchten en bloesems met fladderende, pikkende duiven eromheen. Ook haar bed was al naar boven gebracht en stond tegen de lange wand, precies op de plek waar zich vroeger, in het oude kamertje, de alkoof bevonden had.

Hradscheck verwachtte dankbetuigingen en lieve woorden, maar de zieke zei alleen: ‘Hier? Hier, Abel?’

‘Het zijn nieuwe stenen,’ stotterde Hradscheck.

Ursel draaide zich om en liep door de gang naar de andere zijde van het huis, waar zich een even groot vertrek bevond, met uitzicht op het erf. Ze opende het raam. De rook van de keukenschoorsteen woei haar tegemoet, wat eerder huiselijk dan storend was; beneden stapte een kip voorbij, gevolgd door haar kuikentjes, en Jakob, die voor de open schuurdeur hout stond te zagen, schertste met Nele, die wasgoed spoelde bij de waterput.

‘Híer wil ik slapen.’

Hradscheck, eerder geschokt dan gekrenkt door dit voorval, gaf gehoor aan haar wens en liet alle meubels die zich al in de voor Ursel bestemde lichtblauwe kamer bevonden naar de andere kant van het huis brengen.

En ziedaar, mevrouw Hradscheck herstelde inderdaad

1 en wel sneller dan ze zelf had durven hopen. Ze hervond
2 haar slaap, de scherpe trek rond haar mond verdween, en
3 tegen de tijd dat de militaire manoeuvres en de daarmee
4 gepaarde inkwartiering van de dragonders waren begon-
5 nen voelde ze zich zo sterk en levenslustig dat ze weer af en
6 toe de waardin speelde en met de officieren converseerde.
7 Dankzij haar geraffineerde kledingkeuze maakte haar
8 magere en enigszins hectische verschijning een gedistin-
9 geerde indruk, en een oude ritmeester, die haar opvallend
10 galant complimenten maakte, draaide met beide handen
11 aan de einden van zijn blonde knevel en merkte op: 'Pracht-
12 vrouw. Zonder meer. Hoe is die in dit gehucht verzeild
13 geraakt?' Hij gaf ook Hratscheck zijn bewondering te
14 kennen, waarop die zeer geveleid antwoordde: 'Ja, ritmees-
15 ter, ik ben onder een gelukkig gesternte geboren. Sommi-
16 gen geeft de Heer het in hun slaap...'

17 Daar moest de ritmeester hartelijk om lachen, en hij hief
18 het glas.

19
20 Zo stond het er dus midden september voor.

21 Maar na deze onverwachte opleving slonken haar
22 krachten weer zo dramatisch dat ze tegen de tijd van het
23 oogstfeest al niet meer bij machte was de trap af te dalen.
24 Ze bleef boven en zat voor het raam naar het erf te kijken;
25 om toch iets omhanden te hebben, hield ze zich met de
26 inrichting van de kamers op de nieuwe etage bezig. Alleen
27 de kamer die uitzicht gaf op de kegelbaan betrad ze nooit.

Zelfs Hratscheck, die al die tijd zijn hoop op een volledig herstel niet had willen opgeven, zag de realiteit onder ogen. Nadat de in het diepste geheim geraadpleegde dokter Oelze tering en aantasting van het zenuwstelsel had vastgesteld, bereidde hij zich op het einde voor. Het was niet zo dat hij daar vrede mee had. Integendeel. Hij was zo liefhebbend en toegewijd als altijd, deed alles wat in zijn macht lag en beklaagde zich er nooit over dat hij nu overal alleen voor stond. Hij sloeg elke hulp af en regelde alles zelf. ‘Wat een vent,’ zei Kunicke. ‘Als die iets wil, dan krijgt hij het voor elkaar. Ik wed dat-ie ook een haas kan villen, of gelei kan maken.’

Op de avond dat Kunicke deze uitspraak deed was men weer tot na middernacht bijeen geweest in de gelagkamer, en Hratscheck lag nog geen half uur in zijn bed of Nele, die nu boven bij de zieke sliep, klopte op de deur.

‘Opstaan, meneer Hratscheck. Mevrouw vraagt naar u.’

Eenmaal aan haar bed gezeten vroeg hij: ‘Zal ik iemand naar Küstrin sturen, Ursel? Wil je dat Oelze komt? De wegen zijn goed. Hij kan binnen drie uur hier zijn.’

‘Drie uur...?’

‘Of wil je Ecclesius?’

‘Nee,’ zei ze, zich moeizaam oprichtend in de kussens. ‘Dat heeft geen zin. En als ik troost wil, dan zeg ik het wel.’

Hij schudde mismoedig het hoofd.

‘En als ik niets zeg, dan ga ik mijn weg naar God alleen.’

‘Ach, Ursel, zeg zoiets niet. Hoe kom je erbij? Niemand

1 denkt daaraan. Ik zeker niet. Laat Ecclesius toch komen
2 om je bij te staan. Hij heeft het goed met je voor.'

3 Even leek ze dat te overwegen. Maar toen zei ze: 'Zalig
4 zijn de vreedzamen, zalig zijn de reinen van hart, zalig zijn
5 de zachtmoedigen. Zij allen komen in Abrahams schoot.
6 Maar waarheen zullen wij gaan?'

7 'Alsjeblieft, Ursel, zeg zoiets niet. Kwel je niet met zulke
8 vragen. Waarom ook? Je bent nog niet zo ver, nog lang niet.
9 Je leeft en je gaat weer een gezonde vrouw worden.'

10 Maar zijn woorden leken haar niet echt te bereiken; in
11 gedachten was ze al bij het hiernamaals. 'Gevangen... en al-
12 leen het geloof kan ons bevrijden. Maar ik kan niet geloven...
13 Wacht... er is nog iets dat vrij maakt en dat is: goede werken
14 doen. Hoor je me? Je moet een anonieme brief naar Krakau
15 schrijven, aan de bisschop of aan zijn vicaris. En vragen dat
16 ze dodenmissen opdragen. Niet voor mij, maar voor... je
17 weet wel wie ik bedoel. Je moet de brief in Frankfurt posten;
18 hier gaat dat niet, en ook niet in Küstrin. Ik heb er een half
19 jaar voor gespaard, het geld ligt in mijn commode, onder het
20 damasten tafelkleed. Ja, Hradtscheck... dat was dus de reden
21 dat ik soms vrekkelig leek... Wil je dat voor mij doen?'

22 'Natuurlijk doe ik het. Maar ze zullen vragen stellen.'

23 'Nee. Jij begrijpt deze dingen niet. Het blijft een gehei-
24 menis. Zij gunnen een arme ziel de eeuwige vrede!'

25 'Ach, Ursel... je hebt het almaar over rust en vrede, en
26 tobt en piekert je suf of ze jou ten deel zullen vallen. Weet
27 je wat ik denk?'

‘Nee.’

‘Ik denk: leven is leven, en dood is dood. We zijn stof, en tot stof keren wij weder. Al het andere hebben de priesters verzonnen. Geloof me, het is één en al zwendel. De doden hebben meer rust dan wij.’

‘En daar ben je helemaal zeker van, Abel?’

Hij knikte.

‘Welnu, ik zeg je: de doden staan weer op...’

‘Op de dag van het laatste oordeel, bedoel je?’

‘Ze wachten niet altijd zo lang.’

Hevig geschrokken probeerde Hratscheck haar tot een nadere uitleg te bewegen. Maar ze liet zich terugvallen in de kussens, trok haar hand uit de zijne en klauwde in het dekbed. Toen werd ze rustiger, legde haar hand op haar borst en murmelde iets dat Hratscheck niet verstond.

‘Ursel,’ riep hij. ‘Ursel!’

Maar ze hoorde niets meer.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Vijftiende hoofdstuk

Dit was in de nacht van zaterdag op zondag gebeurd, de laatste dag van september. Toen de kerkklokken 's ochtends luidden stonden de slaapkamerramen wijd open, de witte gordijnen bewogen in de wind, en iedereen die langskwam keek omhoog en wist dat mevrouw Hratscheck was gestorven. Woytasch reed voor en sprak de woorden die hij bij zulke gelegenheden altijd placht te zeggen: dat ze nu vrij was van alle aardse zorgen, en dat ze hun was voorgegaan. Vervolgens dronk hij zoals elke zondag voor de dienst een glaasje madera en ging het laatste stuk weegs naar de kerk te voet. Ook Kunicke kwam en drukte Hratscheck meevoelend de hand, zijn oog net wazig genoeg om de suggestie van een traan te wekken. Ook Quaas maakte zijn opwachting, en even later boer Mietzel. Deze laatste memoreerde, zoals hij altijd deed bij sterfgevallen, de zwakke gezondheid waarmee hij sinds zijn prille jeugd te kampen had. 'Tja, Hratscheck, de mens wikt, maar God beschikt. Ik puf en steun nu al zo lang, maar ik ben er nog steeds.'

Er kwamen nog anderen om hun medeleven te betuigen. Maar de meesten gingen zonder te condoleren aan het

1 huis voorbij en lieten zich op niet erg vriendelijke wijze
2 over de dode uit.

3 ‘Nou,’ zei de een, ‘ik weet niet, wat Hratscheck in d’r zag.
4 Behalve dan dat ze ’n beetje nuffig was.’

5 ‘Ja,’ lachte de ander, ‘dat was ze zeker. Maar ja, daarvan
6 lopen er hier genoeg rond.’

7 ‘En dan dat geld uit Hannover. Eerst gooide ze ’t over de
8 balk, en toen werd ze zo vrekkelig als wat.’

9 Dit was de teneur bij de oudere dames; het jonge vrouw-
10 volk beperkte zich tot de kwestie: ‘Wie zou hij nu een aan-
11 zoek doen?’

12 De begrafenis zou woensdag om vier uur plaatsvinden,
13 en al lang van tevoren hadden kijklustige toeschouwers
14 zich in een grote halve cirkel voor de rouwkapel verzameld,
15 onder wie veel kletsende en giechelende dienstmeisjes. Slechts enkelen leken werkelijk te rouwen, zoals de kleindochters van een arme, oude weduwe die altijd meehielp als het wasdag was bij de Hratschecks. De kleine meisjes – tweelingzusjes – waren in de zwarte jurkjes verschenen die ze voor hun inzegening van mevrouw Hratscheck hadden gekregen en huilden onbedaarlijk, wat alleen maar erger werd toen ze in de gaten kregen dat ze door hun gemjammer en gesnik in het middelpunt van de belangstelling kwamen te staan. Inmiddels luidden de klokken onophoudelijk en de menigte drong naar voren om niets te missen. Nadat het klokgebeier voor de derde keer was opgehouden, ontstond er zowel binnen als buiten beweging: de rouw-

stoet ging op weg. Voorop, onder leiding van cantor Graumann, de plaatselijke schooljeugd, die zoals gebruikelijk de koraal 'Jezus is mijn toeverlaat' zong; na hen verscheen, door zes dragers gedragen, de kist, gevolgd door Ecclesius en Hratscheck; daarachter volgde de boerenstand, in zwarte overjassen en met hoge hoeden op, en ten slotte de nieuwsgierigen, die al die tijd hadden gewacht. Het was een prachtige, zonnige herfstdag met een staalblauwe lucht. Maar de plechtig voortschrijdende notabelen hadden geen oog voor de blauwe hemel boven hen; alleen Mietzel, die nog hooi op het veld had dat morgen naar binnen moest, riskeerde een blik. Hij zag een kiekendief die over de Oder kwam aanvliegen, recht op de kerktoren van Tschechin af, stootte de naast hem gaande Quaas aan en zei: 'Daar heb je hem weer.'

'Wie bedoel je?'

'De kiekendief. Weet je nog?'

'Nee.'

'Destijds, toen die zaak met Szulski speelde. Toen was hij er ook. Ik zeg je: die vogel, die weet meer dan wij.'

Nog terwijl ze spraken was de voorhoede van de stoet afgebogen en ging het kerkhof op waar, op het hoogste punt vlak naast de toren, het graf gedolven was. Men plaatste de kist op de balken die over de groeve gelegd waren, en toen iedereen verzameld was trad Ecclesius naar voren om de grafrede te houden. Hij prees de overledene, omdat ze zich vrij had weten te maken van de dwaalleer van haar jeugd

1 en uiteindelijk uit vrije wil en op eigen kracht de weg naar
2 het licht gevonden had, wat hem, die haar zo goed gekend
3 had en haar zo na stond, met grote vreugde had vervuld.
4 En behalve het licht en de reine leer had zij altijd het recht
5 liefgehad en gerespecteerd, wat zij nooit mooier en stralen-
6 der had betuigd dan bij de zwaarste beproeving die de Heer
7 haar in zijn ondoorgrondelijke wijsheid had opgelegd. Hij
8 herinnerde aan de gedenkwaardige woorden die zij, nadat
9 hij persoonlijk een weerzien met haar innig geliefde echt-
10 genoot – zij het slechts voor een half uur, zij het slechts in
11 het bijzijn van getuigen – mogelijk had gemaakt, had ge-
12 sproken: ‘Neen, nu niet. Het is beter dat ik wacht. Als hij
13 onschuldig is, zal ik hem weerzien, vroeger of later; maar
14 als hij schuldig is, dan wil ik hem nooit meer zien.’ Het deed
15 hem deugd deze nobele woorden hier te kunnen citeren,
16 ter meerdere eer en glorie van de overledene. Ja, ze was
17 standvastig in haar geloof en in haar rechtsgevoel geweest.
18 En bovenal, in haar liefde. Vol vrees had ze de uren geteld,
19 uitgeteerd door slapeloze nachten, en toen het uur der be-
20 vrijding eindelijk daar was, was ze bezweken. Dat ze het
21 onschuldige slachtoffer van destijds heersende misvattingen
22 was geweest, stond nu buiten kijf, en degenen die deze
23 kwalijke geruchten hadden aangewakkerd, in plaats van ze
24 de kop in te drukken, hadden een zware schuld op zich
25 geladen. Haar vroege dood, dat moest hij herhalen, was te
26 wijten aan hen die het achtste gebod hadden overtreden:
27 ‘Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste.’

Bij het uitspreken van deze laatste woorden wierp hij een scherpe blik in de richting van een kale rozenbottelstruik waaraan alleen nog een paar rode vruchtjes hingen; onder die struik stond de weduwe Jeschke, die alles nieuwsgierig leek te volgen, net als destijds in de kerk.

Daarmee sloot Ecclesius zijn rede af, gaf het teken om de kist te laten zakken en sprak de zegen. Toen volgden de drie handen met aarde, de lijdende blik en de handdruk, en nog eer de aan de horizon zwevende zon volledig onder was, was het graf gesloten en met asters bedekt.

Nog geen half uur later, de schemering was al ingevallen, zat Ecclesius alweer in zijn studeerkamer, op zijn hoofd het fluwelen mutsje dat mevrouw Hratscheck niet meer dan een jaar geleden voor hem genaaid had. De boeren zaten in de gelagkamer, met Hratscheck in hun midden, en wat ze aan troost te bieden hadden was: ‘Kop op, Hratscheck! Morgen komt er weer een dag.’ Deze wijze spreuk werd onverwijld gevolgd door allerlei verhalen over hertrouwde weduwnaars. Het beste ging over een zekere kapitein Rohr, die viermaal getrouwd was geweest en na het overlijden van elke echtgenote met koppige vastberadenheid had gezegd: ‘Wat God neemt, neem ik terug.’ Hratscheck liet dit alles rustig en met instemmende knikjes over zich heen gaan, maar was toch opgelucht dat het gezelschap vandaag vroeger dan anders uiteenging. Hij deed Kunicke uitgeleide tot aan de winkeldeur en ging toen – hij wist zelf niet waarom – naar boven, naar de kamer waar Ursel gestorven

1 was. Hij nam plaats naast haar bed en staarde voor zich uit
2 terwijl allerlei schaduwen over de wanden en de zoldering
3 gleden.

4 Na een kwartier verliet hij de kamer weer en zag in het
5 voorbijgaan dat de deur van de kamer die uitzicht gaf op
6 de kegelbaan halfopen stond – diezelfde kamer die de over-
7 ledene zo resoluut had afgewezen toen de verbouwing
8 voltooid was.

9 ‘Wat doe jij hier, Nele?’ vroeg Hratscheck.

10 ‘Ikke? Ik maak z’n bed op.’

11 ‘Wiens bed?’

12 ‘Er is net nieuw bezoek. Weer eentje met een bontjas.’

13 ‘Zo, zo,’ zei Hratscheck en hij daalde langzaam de trap
14 af.

15 Weer eentje... weer eentje. Vergeten doen ze het nooit.

Zestiende hoofdstuk

Mevrouw Hradscheck was nu heengegaan, Nele had de Turkse shawl gekregen die ze altijd al had willen hebben, en alles zou ordentelijk afgewikkeld zijn, ware daar niet de kwestie van haar laatste wil geweest: het geld dat naar de bisschop van Krakau gezonden moest worden, voor de dodenmissen. Dat baarde Hradscheck zorgen. Niet zozeer vanwege het geld – daarvan zou hij zonder enig probleem afstand doen. Spaarzaamheid en gierigheid waren hem van nature vreemd, en bovendien wilde hij de belofte die hij zijn vrouw had gegeven graag gestand doen, alleen al vanwege een zekere bijgelovige angst. Het geld was dus niet de reden voor zijn talmen en zijn besluiteloosheid in deze zaak. Hij was veeleer bevreesd dat hij op die manier de hele affaire weer zou kunnen oprakelen. Ursel had het dan wel over het zogenaamde biechtgeheim gehad, maar daarover had hij zijn twijfels. En bovenal stond hij wantrouwend tegenover het idee in Frankfurt een anonieme brief met geld te posten.

Uiteindelijk besloot hij bij Ecclesius te rade te gaan en hem de halve waarheid te vertellen – en zo al niet de halve,

1 dan toch tenminste zo veel als nodig was om zijn geweten
2 te sussen. Ursel, begon hij, was tot zijn leedwezen meer-
3 maals in de katholieke dwaalleer teruggevallen. Zo had zij
4 hem nog op haar sterfbed een som geld overhandigd waar-
5 mee hij dodenmissen voor haar moest laten opdragen – hij
6 verzweeg om wie het in werkelijkheid ging. Hij, Hrad-
7 scheck, had haar dit toegezegd, om haar doodsstrijd te
8 verlichten, maar zijn protestantse geweten verzette zich er
9 nu tegen die belofte gestand te doen, althans letterlijk en in
10 volle omvang. En daarom zocht hij raad: moest hij het geld
11 daadwerkelijk aan de papen overhandigen, of was het mis-
12 schien beter in Berlijn een marmeren grafkruis te bestellen,
13 of anders een kruis van gietijzer, zoals het nu in de mode
14 was?

16 Ecclesius aarzelde geen moment en gaf prompt het ant-
17 woord dat Hradscheck wilde horen. Een belofte die men
18 een stervende deed was natuurlijk bindend, dat was een
19 kwestie van piëteit, dat was de regel. Maar zoals bekend was
20 er op elke regel wel een uitzondering, en wanneer het om
21 een verwerpelijke en zondige belofte bleek te gaan, was
22 men van elke verplichting ontslagen. Dat was meer dan een
23 uitweg, het was de enige juiste weg. Wat Hradscheck hem
24 zojuist verteld had, was een van de bitterste teleurstellingen
25 van zijn leven. Hij had grote sympathie voor de overledene
26 gekoesterd en het had hem met trots vervuld haar tot de
27 ware leer te hebben bekeerd. Dat hij zich daarin vergist
bleek te hebben was, afgezien van al het andere, ook kren-

kend voor hemzelf, dat wilde hij niet ontkennen; dit had echter geen invloed gehad op zijn oordeel. Hradtscheck kon zonder gewetensbezwaren naar Berlijn reizen en dat kruis bestellen. Een kruis en een welgekozen grafspreuk waren wat de dode toekwam, en het zou de harten van de gelovigen die 's zondags het kerkhof bezochten met vreugde vervullen.

Dit gesprek vond eind oktober plaats. Toen het voorjaar weer aanbrak en het hele kerkhof van Tschschin bedekt was met sneeuwkllokjes en viooltjes, hoewel de bomen nog kaal waren, verscheen het gietijzeren kruis dat Hradtscheck na veel voorgesprekken en gedetailleerd advies besteld had bij de Koninklijke Ertsgieterij. Het werd gebracht door een steenhouwer en twee helpers, mannen die hun vak verstonden, en nadat de dorpsjeugd een paar uur toegekeken had hoe het lood gesmolten en in de sokkelopening gegoten werd, stond het kruis overeind. Het trok veel bekijks, en met name de vergulde versieringen werden door iedereen bewonderd: aan de onderkant een engel die zijn toorts liet zakken, daarboven een vlinder. Sommigen lazen ook de inscriptie: *Ursula Vincentia Hradtscheck, geb. in Hickede bij Hildesheim 29 maart 1790, gest. 30 september 1832*, met daaronder: *Matth. 6:14*. Op de achterzijde van het kruis stond een vermoedelijk door Ecclesius zelf bedachte spreuk, die zowel zijn trots als ook zijn treurnis uitdrukte: *Wij doolden in duisternis, tot wij het licht zagen. Maar de duisternis week niet, en er viel een schaduw op ons pad.*

1 Onder degenen die het kruis al op de dag dat het geplaatst
2 werd kwamen bekijken, bevonden zich ook wachtmeester
3 Geelhaar en moeder Jeschke. Ze moesten dezelfde kant op en
4 gingen samen over de dorpsstraat. Geelhaar, zich altijd bewust
5 van zijn eigen waardigheid, voelde zich daarbij een beetje
6 ongemakkelijk, vanwege de slechte reputatie van moeder
7 Jeschke. Maar zijn nieuwsgierigheid was sterker, daarom week
8 hij niet van haar zijde en zei: 'Mooi kruis. Zeer geslaagd, die
9 vlinder, net een echte citroenvlinder. Maar wat ik niet begrijp
10 is dat Hratscheck haar zo dicht bij de toren begraven heeft.
11 Wat heeft ze daar te zoeken? Waarom ligt ze niet bij haar kin-
12 deren? Een moeder hoort toch bij haar kinderen te liggen.'

13 'Zeker, zeker, Geelhaar. Maar Hratscheck is een denker.
14 Die weet precies wat hij doet.'

15 'Juist daarom. Dan zou je toch verwachten...'

16 'Ja, maar...'

17 'Wat, maar?'

18 Omdat hij merkte dat ze op het punt stond iets te zeg-
19 gen, boog de zes voet grote man zich over het kleine vrouwtje
20 heen en herhaalde zijn vraag.

21 'Tja, Geelhaar, wat zal ik zeggen? Ecclesius weet waar
22 Abraham de mosterd haalt. Hij heeft nu ook dat inschrift
23 bedacht. Maar er is er één, die weet nog veel meer dan hij.'

24 'En wie mag dat dan wel wezen? Line soms?'

25 'Nee, die niet. Maar Hratscheck zelf. Die wil de kindjes
26 en zijn vrouw niet bij elkaar hebben. Niet samen op één
27 kluitje.'

‘Zo, zo. En waarom wil hij dat niet, moeder Jeschke?’

‘Nou... hij denkt aan als het zover is.’

Ze bleef staan en legde de half verwonderd, half ontzet luisterende Geelhaar uit dat mevrouw Hrad-scheck ‘als het zover is’ natuurlijk haar onschuldige kinderen zou grijpen, als die binnen handbereik waren. ‘En dat wil onze Hrad-scheck niet.’

‘Maar, moeder Jeschke! Geloof u dan aan zulke dingen?’

‘Ja, Geelhaar, natuurlijk! Waarom zou ik niet aan zulke dingen geloven?’

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Zeventiende hoofdstuk

Op de dag dat het kruis was geplaatst bezocht ook Hrad-scheck het graf, op zijn zondags gekleed alsof hij ter kerke ging, en men merkte op hoe aandachtig hij de inscripties las en hoe vroom hij zijn handen vouwde. Dat viel in goede aarde, maar bovenal waardeerde men dat hij zo'n duur kruis besteld had. Want geld uitgeven – met name veel geld – was iets dat de boeren van Tschechin ongemeen imponeerde. Hrad-scheck bleef meer dan een kwartier, plukte een paar viooltjes die naast de grafheuvel bloeiden, en ging vervolgens weer naar huis.

Toen het donker werd kwam Ede met een lamp, maar de deur was vergrendeld. En toen hij naar buiten ging om de luiken dicht te doen, zag hij dat Hrad-scheck met het hoofd in zijn handen ineengezakt op de sofa zat. Dat duurde de hele avond, en ook de volgende dag verliet hij zijn kamer niet. Hij at bijna niets, las en schreef en liet de zaken op hun beloop.

'Zeg, Jakob, het lijkt wel alsof ze pas net dood is,' zei Nele. 'Kijk hem daar nou zitten treuren. Hij zal toch niet weer van voor af aan beginnen?'

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1 'Nee,' zei Jakob, 'dat gaat hij echt niet doen.'

2 Dat zag Ede ook zo, en hij voegde eraan toe dat hij per-
3 soonlijk geen hoge dunk had van Hratschecks 'eerste
4 rouw'.

5 'Wat heet van voor af aan beginnen? Waarmee dan? Drie
6 dagen heeft het toen geduurd, hoogstens. Let maar op,
7 Nele, dit keer is hij nog sneller klaar.'

8
9 En inderdaad had Ede, die dan wel erg dom mocht zijn
10 maar zijn werkgever heel goed kende, het bij het rechte
11 eind: nog voordat de derde dag verstreken was, kwam
12 Hratscheck zijn somberheid te boven en hervatte de onbe-
13 kommerde levenswandel van de afgelopen maanden. Dat
14 betekende onder meer dat hij om de twee weken naar
15 Frankfurt reisde, en elke maand wel een keer naar Berlijn,
16 waar hij zich na afwikkeling van het zakelijke gedeelte stee-
17 vast een theaterbezoek gunde. Dan nam hij zijn intrek in
18 hotel Zum Kronprinzen, vanwaar het maar een paar minu-
19 ten gaans was naar het destijds florerende Königstädter
20 Theater. Als hij dan weer terug was in Tschechin gaf hij voor
21 zijn vrienden en stamgasten – tot wie inmiddels ook Woy-
22 tasch behoorde – hele dialogen ten beste, bijvoorbeeld uit
23 de nieuwste komedie van Holtei, *Een Wener in Berlijn*. Ook
24 zong hij hele aria's en liederen voor met zijn fraaie tenors-
25 tem, zoals 'Was het één, of was het twee, of was het drie uur
26 's nachts?' of 'In Berlijn, zei hij, daar is men fijn, zei hij,' en
27 dergelijke meer. Maar het meeste succes boekte hij met het

draaiorgeldeuntje 'Meneer Schmidt en zijn zeven onge-
huwde dochters', waarvan de eerste strofe luidde:

*Schmidt, arme Schmidt, kom zeg het,
Wat geef je Juultje mee als uitzet?
Een sluier en een veer op haar hoed,
Dat staat Juultje zo ontzettend goed.*

Het lied over meneer Schmidt en zijn dochters was een grote favoriet van Kunicke, maar ook Woytasch zei tegen iedereen die het wilde horen: 'Om Hratscheck hoeven we ons geen zorgen te maken, die kan altijd nog carrière maken op het toneel. Ik bedoel: ik heb de beroemde Beckmann gezien, en Beckmann is heel goed, maar – hoe zal ik het zeggen – Hratscheck heeft iets extra's, wat Beckmann niet heeft.'

Hratscheck raakte gewend aan al die bijval en ook als hij, wat soms gebeurde, eens geen nieuw stuk had gezien kwam hij niet met lege handen terug uit Berlijn. Want dan struinde hij de boekwinkels af, waarbij hij altijd een bril met gouden montuur droeg, tot hij iets vermakelijks en razend grappigs op de kop had getikt. Dat lukte hem altijd wel, want de humoresken van Glasbrenner waren net erg in zwang; en als hij die niet vond greep hij terug op de bundeltjes met oude en nieuwe anekdoten die destijds voor een grijpstuiver over de toonbank gingen onder de meest verschillende namen en titels, zoals bijvoorbeeld

1 'Bruisballetjes'. Juist deze boekjes waren zeer gewild bij de
2 Tschechiners, omdat de verhaaltjes die erin stonden altijd
3 heel kort waren en de pointe nooit lang op zich wachten
4 liet. Als het gesprek eens stilviel kwam Kunicke steevast
5 met de grap: 'Hradscheck! Een bruisballetje alstublieft!'
6

7 Begin oktober bleef Hradscheck, die normaal gesproken
8 na drie dagen weer terug was uit Berlijn, langer weg. Ede
9 paste intussen op de winkel en kweet zich gewetensvol van
10 zijn taak. Maar tussen de middag, als er toch haast geen
11 klandizie was, speelde hij graag het heertje en wandelde,
12 net als Hradscheck placht te doen, met zijn handen op zijn
13 rug heen en weer over het plankier in de tuin. Zo ook van-
14 daag. Maar eerst riep hij Jakob en beval hem, nogal uit de
15 hoogte, een nieuwe hoepel om de regenton te leggen. Nadat
16 hij het vogelhuisje aan de stam van de oude perenboom
17 had geïnspecteerd, trok hij een tak omlaag, om een van de
18 laatste 'Fransozenperen' te plukken. Het was een prachtig
19 exemplaar, waar hij meteen de tanden in zette. Maar toen
20 hij de tak weer losliet zag hij dat weduwe Jeschke hem van-
21 achter de heg gadesloeg.

22 'Dag, Ede.'

23 'Dag, moeder Jeschke.'

24 'Smaakt 't?'

25 'Tuurlijk. Is een Malvasier, hè.'

26 'O ja. Dat was-ie vroeger. Maar nu is het een Fransozen-
27 peer.'

‘Weet ik. Wat maakt het uit?’

‘Tja Ede, wie zal het zeggen... dus jij merkt geen verschil?’

De jongen liet de peer geschrokken in het gras vallen, en de oude vrouw kwam de tuin in en raapte hem op. ‘Ach jongen, ik heb het toch niet over die peer. Ik bedoelde... is er volgens jou niets veranderd?’

‘Wat dan?’

‘Nou, in dat huis van Hradscheck.’

‘Nee, moeder Jeschke.’

‘Ook niet in de kelder? Nooit iets gezien of gehoord?’

‘Nee...’

‘Weet je dat zeker? Voel je nooit iets raars als je naar beneden moet?’

Ede trok bleek weg.

‘Ja, moeder Jeschke... soms wel. Dan wil ik de trap weer op en dan is het of iets me bij de hielen wil pakken... heel griezelig.’

‘Ha, ha!’ lachte moeder Jeschke, die haar doel had bereikt. ‘Weet je wat, Ede, je bent een schijtebroek! Ik heb toch maar een grapje gemaakt? Dat zijn toch allemaal domme geruchten?’

En daarmee liet ze hem staan en hinkte weer naar haar huis.

Een paar dagen daarna kwam Hradscheck terug uit Berlijn, opgewekter dan ooit, want hij had niet alleen zijn zaken

1 met succes afgehandeld maar bovendien een jonge dame
2 leren kennen die zeer op hem gesteld was en wel oren had
3 naar zijn huwelijksplannen. Ze was een brouwersdochter,
4 groot en fors, met guitige, wat bolle blauwe ogen – een
5 echte Berlijnse. ‘Het leven is een kermis,’ was haar motto,
6 en haar favoriete zinnetje, dat ze elke dag wel een paar keer
7 debiteerde, was: ‘Ik lach me een aap!’ Als ze goed op dreef
8 was kwamen daar andere zinsneden bij, bijvoorbeeld: ‘Ik
9 lig in een deuk,’ of ‘Alsof er een engeltje op je tong piest.’
10 Hoogtepunten in haar bestaan waren zondagse picknicks
11 in de vrije natuur, met de daarbij passende gezelschapsspel-
12 letjes, zoals hobbezak en verstopperkje; daarbij dronk men
13 karnemelk en at roggebrood, en de terugweg werd altijd in
14 feestelijke stemming aanvaard, met lampions aan stokken
15 en onder het zingen van ‘Vrij en frank willen we leven,’
16 ‘Moedig voorwaarts, kameraden,’ ‘Lützows wilde jacht,’ en
17 ‘Sta ik eenzaam op wacht.’ Vanwege deze uitgesproken
18 voorliefde voor het landleven kwam een stedeling voor
19 haar niet in aanmerking als echtgenoot. Dat had er wel toe
20 geleid dat ze met haar dertig jaren nog steeds ongehuwd
21 was. Ze heette Editha, maar haar moeder noemde haar
22 Dittchen.

23 Hradcheck en Editha waren het al snel eens; haar ou-
24 ders hadden nog wat twijfels, maar die stelden niet veel
25 voor. Haar vader was eraan gewend dat hij niets te vertellen
26 had en haar moeder, wier aanvankelijke scepsis hoofd-
27 zakelijk de enorme afstand van negen mijl gold, zou geen

echte moeder zijn geweest als zij niet ook schoonmoeder had willen worden.

Hradscheck was dus in opperbeste stemming, wat zich ook manifesteerde in de uitzonderlijk grote voorraad humoristische blaadjes die hij dit keer uit Berlijn meebracht, onder andere een komische romance over een apothekersleerling, die zelfs door de hofacteur Rühling in de concertzaal van het Koninklijk Theater was voorgedragen, en wel tijdens een matinee waarbij naast de hele Berlijnse haute volée ook Hradscheck en Editha aanwezig waren geweest. Deze sketch was zo ongehoord populair dat Hradscheck, die verzot was op de Berlijnse humor, nauwelijks kon wachten om hem voor zijn kompanen in Tschechin ten beste te geven. En toen het zover was, overtrof de triomf zijn stoutste verwachtingen. Kunicke lag dubbel van het lachen en bood hem de drievoudige koopsom voor het boekje. 'Dat moet ik mijn vrouw voorlezen, meteen vanavond nog! Dat overtreft echt álles!' En Woytasch meende, de tranen uit zijn ogen wissend: 'Ach, die Berlijners, dat is toch een bijzonder slag! Ik bedoel... al zou men mij duizend daalders bieden, zoiets krijg ik niet voor elkaar.'

Maar het beste, althans volgens Hradscheck zelf, moest nog komen. Dat was het verhaal van een gendarme die de opdracht had een in de Kurstrasse wonende student uit Baden genaamd Haitzinger te arresteren op verdenking van landverraad; maar achteraf bleek dat hij in plaats van Haitzinger een man had opgespoord die Blümchen heette

1 en die niet in de Kurstrasse woonde maar aan de Spittel-
2 markt en geen student uit Baden was maar een linnenwever
3 uit Saksen. En nu kwam Hratschecks pointe. ‘En wat was
4 de naam van deze bovenmatig intelligente wachtmeester?
5 Geelhaar, zegt u...? Nee, mijne heren, u heeft het mis! De
6 man heette Müller. Dat heb ik allemaal precies uitgezocht,
7 anders had ook ik tot aan mijn levenseinde bezworen dat
8 zijn naam niet anders dan Geelhaar kon luiden.’

9 Kunicke hield schuddebuikend vol dat de man echt al-
10 leen Geelhaar kon heten, en toen iedereen een beetje bij-
11 gekomen was – alleen Woytasch, als vertegenwoordiger
12 van het gezag, keek een beetje misprijzend – zei Quaas:
13 ‘Nou mensen, zoiets krijgen we niet alle dagen te horen,
14 want Hratscheck komt nu eenmaal niet alle dagen terug
15 uit Berlijn... Daarom stel ik voor: laten we een bowl maken.
16 Drie flessen Moezel, een Rijnwijn, een Bourgogne. En niet
17 te zoet, anders hebben we morgen allemaal koppijn. Het is
18 nog geen half twaalf; als we een beetje opschieten, is-ie om
19 middernacht klaar.’

20 ‘Bravo!’ riep iedereen. ‘Maar we moeten het niet over-
21 haasten. Middernacht, dat is te vroeg.’

22 Hratscheck stond op en ging de winkel in om Ede, die
23 half slapend op een suikerkist zat, de kelder in te sturen
24 voor de vijf flessen wijn. ‘En hou je hoofd erbij, Ede. De
25 witte en rode Bourgnognes liggen door elkaar; die met de
26 groene lak moet je hebben.’

27 Ede wreef de slaap uit zijn ogen, nam een kaars en een

mand en tilde het luik tussen de opeengestapelde olievaten op.

Een paar minuten later klopte hij op de deur van de gelagkamer om te melden dat hij zijn taak had volbracht.

‘Kom eraan!’ riep Hratscheck, die zoals gewoonlijk aan het oreren was. Pas nadat hij zijn voordracht afgesloten had ging hij naar de winkel, zette een uit de keuken gehaalde terrine klaar en pakte de kurkentrekker. Maar toen hij de fles Bourgogne pakte gaf hij Ede, half goedmoedig, half geërgerd, een stomp en zei: ‘Hé, sukkel. Die met de groene lak, had ik gezegd. Deze is geel. Vooruit, haal de juiste wijn. Wie zijn hoofd niet gebruikt, moet zijn benen gebruiken.’

Ede bleef stokstijf staan.

‘Nou, wordt het nog wat? Schiet ’s op.’

‘Doe ik niet.’

‘Wat krijgen we nou? En waarom niet?’

‘Daar spookt ’t.’

‘Waar?’

‘Daar beneden... in de kelder.’

‘Zeg jongen, is ’t in je bol geslagen? Ben je soms bang in het donker? Haal Jakob dan maar. Of nee, die slaapt al. Ik roep Nele wel. Schaam je, jongen.’

Nele kwam.

‘Ga eens de kelder in, wil je, Nele? We willen...’

‘Nee, meneer Hratscheck, dat doe ik niet.’

‘Wat nou? Jij ook niet? Wat is er dan?’

1 'Daar spookt het.'

2 'Potverdorie, wat is dat nou voor onzin?'

3 Hij probeerde te lachen maar bleef slechts met moeite
4 op de been; het duizelde hem. Tegelijkertijd voelde hij dat
5 hij nu geen zwakte mocht tonen, dat hij integendeel de
6 rebellie van zijn dienstbodes in het belachelijke moest zien
7 te trekken, en daarom gooide hij de deur van de gelag-
8 kamer open en riep: 'Groot nieuws, Kunicke!'

9 'Wat is er dan?'

10 'In mijn kelder spookt het. Ede wil niet meer naar be-
11 neden, en Nele natuurlijk ook niet... Het ziet er dus slecht
12 uit voor onze bowl. Wie gaat mee? Als we met meerderen
13 zijn, hebben die spoken geen kans.'

14 'We gaan allemaal!' riep Kunicke. 'Wat een grap. Maar
15 Ede, die moet ook mee.'

16 En zo daalden ze allemaal – behalve Woytasch, die zich
17 bij dit alles niet op zijn gemak voelde – joelend en zingend
18 in processie de treden van de keldertrap af, alsof ze iemand
19 gingen begraven.

20 'Jeetje, Hradtscheck, wat een grot,' zei Quaas toen ze be-
21 neden stonden en om zich heen keken bij het flakkerende
22 schijnsel van de kaars. 'Hier kun je inderdaad de koude
23 rillingen krijgen. Neem maar gelijk een paar flessen meer
24 mee. Hoe vrolijker we zijn, des te minder kans de spoken
25 hebben.'

26 Aldus gekscherend vulden ze de mand met flessen en
27 gingen weer naar boven. Kunicke, die al behoorlijk dron-

ken was, smet het luik zo hard dicht dat het hele huis dreunde.

‘Zo, nou kan-ie er niet meer uit.’

‘Wie bedoel je?’

‘Het spook, natuurlijk.’

Iedereen lachte; het drinken werd hervat, en pas lang na middernacht ging men uiteen.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Achttiende hoofdstuk

Hradscheck, die zich normaal gesproken matigde, had net als de anderen naar hartelust gedronken om zeker te zijn van een goede nachtrust. In die opzet was hij dan ook geslaagd: zijn slaap was niet alleen diep maar duurde ook veel langer dan gewoonlijk. Pas om acht uur kwam hij uit bed. Nele bracht zijn koffie, het zonlicht viel de kamer in, en buiten pikten de mussen de graankorreltjes op die uit het gehaakte zakje waren gevallen. Toen ze daarmee klaar waren kwamen ze vertrouwelijk op de vensterbank zitten, en hun getjilp had iets zo gemoedelijks dat het de heer des huizes, die ze met gulle hand broodkruimpjes toewierp, ongemeen ontroerde; ja, hij dacht zelfs hun morgengroet te verstaan: ‘Een mooie dag vandaag, meneer Hradscheck, veel plezier! Geniet ervan!’

Na zijn ontbijt ging hij de tuin in. Tussen de buxushagen stond veel ridderspoor, deels nog in bloei, en hij plukte een zaadbolletje en strooide de zwarte korreltjes in zijn handpalm. Daarbij herinnerde hij zich onwillekeurig aan wat moeder Jeschke ooit over varenzaad en onzichtbaar worden had gezegd. ‘Varenzaad, in je schoenen gestrooid...’ Maar hij was niet van plan daar verder over na te denken

1 en zei tegen zichzelf, terwijl hij op de bank ging zitten die
2 hij onlangs rond de stam van de perenboom had laten
3 plaatsen: 'Varenzaad! Nu heb ik alleen nog kaarsvet van
4 een ongeboren lam nodig. Allemaal oudewijvenpraat. Als
5 ik niet uitkijk, word ik zelf nog een oud wijf. Maar kijk eens,
6 wie hebben we daar...'

7 De weduwe Jeschke strompelde tussen de aspergebed-
8 den op hem af.

9 'Dag, Hratscheck. Hoe gaat het? U krijg ik bijkans nooit
10 meer te zien.'

11 'Tja, moeder Jeschke, waar moet ik de tijd vandaan halen?
12 Ik heb gewoon te veel omhanden. En Ede wordt met de dag
13 dommer. Maar gaat u toch zitten, hier in het warme zonnetje!'

14 'Nee, dank u, Hratscheck, ik zit al de godganse dag.
15 Maar blijft u maar lekker zitten,' zei ze en tekende met haar
16 stok allerlei tekens in het zand.

17 Hratscheck keek toe maar zei verder niets meer, zodat
18 ze uiteindelijk zelf het woord weer nam: 'Ja, veel omhan-
19 den, dat geloof ik graag. 't Is ook weer behoorlijk laat ge-
20 worden gisteren, een uur of één... Kunicke wist zeker weer
21 van geen ophouden? Tja, zo is hij. Zijn vader, de ouwe
22 Kunicke, was net zo. Maar hij is erger.'

23 'Ja,' lachte Hratscheck, 'laat geworden is het zeker. Stelt
24 u zich voor, moeder Jeschke: om middernacht of daarom-
25 trent zijn we nog met vijf man de kelder in gegaan. En weet
26 u waarom? Omdat Ede niet durfde!'

27 'Wel, wel, kijk eens aan. En waarom durfde hij niet?'

‘Omdat het daar volgens hem spookt. Het joch was helemaal van zijn zinnen beroofd, had het de hele tijd over “het spookt” en “het wil je pakken”. En omdat-ie niet voor rede vatbaar was en wij toch onze bowl wilden maken, zijn we uiteindelijk zelf maar naar beneden gegaan.’

‘Wel, wel, wel,’ herhaalde het oudje. ‘U had hem een draai om zijn oren moeten geven.’

‘Dat was ik ook van plan. Maar toen ik hem zo zag trillen en beven, kon ik het niet over mijn hart verkrijgen. Ik dacht bij mezelf...’

‘Ach kom, Hradtscheck, dat is toch allemaal onzin... En als er echt een lijk in uw kelder ligt, nou, dan kan het alleen de Fransoos zijn.’

‘De Fransoos?’

‘Ja, de Fransoos. Kijk maar, de grond is hier een beetje ingezakt. Misschien is hij een stukje weggegeden.’

‘Weggegeden,’ herhaalde Hradtscheck, en ze lachten allebei hartelijk. ‘Ja, dat zal het zijn. De Fransoos is een stukje weggegeden. Maar ik moet die jongen weer in het gareel krijgen. Die maakt het hele dorp nog gek met zijn praatjes. U weet hoe de mensen zijn: als ze horen dat het ergens spookt, gaan ze rare dingen denken. En als ik niet oppas, wordt die hele oude geschiedenis weer opgerakeld... U weet wat ik bedoel?’

‘O ja. Dat weet ik maar al te goed.’

‘Spoken, moeder Jeschke, dat is natuurlijk puur bijgeloof. Maar toch zijn er mensen die...’

1 'Ja, ja, die zijn er.'

2 '... die zeggen: spoken bestaan. Wat denkt u? Hoe zit
3 het?'

4 Het ontging de oude vrouw niet dat Hradscheck zich in
5 grote zielenood bevond en daarom gaf ze, zoals altijd in
6 een dergelijke situatie, een antwoord dat zowel bevestigend
7 als ontkennend kon zijn.

8 'Mijn beste Hradscheck,' zei ze, 'wat een vraag! Wie ben
9 ik om daar antwoord op te geven? Spoken! Misschien be-
10 staan ze wel echt. Maar misschien ook niet. Ik zeg altijd:
11 wie een slecht geweten heeft, ziet overal spoken; en wie een
12 rein geweten heeft, die ziet niks.'

13 Hradscheck, die met de grootst mogelijke aandacht had
14 geluisterd, knikte instemmend.

15 Toen ging het oudje plotseling toch naast hem zitten en
16 vervolgde op vertrouwelijke toon: 'Ik zal u eens wat zeggen,
17 Hradscheck. Zelfvertrouwen, dat is waar het om gaat. En
18 dat heeft u per slot van rekening. Het spookt? En wat dan
19 nog? Dat is net zoiets als wanneer je muizen hoort schar-
20 relen. Wie blijft luisteren, doet geen oog dicht; maar wie
21 tegen zichzelf zegt: "Ach, laat ze maar scharrelen", die slaapt
22 weer in.'

23 Dit gezegd hebbend stond ze weer op en strompelde
24 huiswaarts. Maar ze draaide zich nog één keer om, alsof ze
25 iets vergeten was. 'Ach ja, Hradscheck, dat wilde ik nog
26 zeggen... Line komt weer bij mij wonen. Ze heeft me gis-
27 teren geschreven. Wat denkt u? Is dat meisje niks voor u?'

‘Dat is uitgesloten, moeder Jeschke. Wat zouden de mensen daarvan zeggen? En bovendien... het is nu pas een jaar.’

‘Da’s waar. Maar ze komt ook pas in november. En, Hratscheck, ze verwacht niet meteen een verlovingsring.’

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27

Negentiende hoofdstuk

‘De Fransoos is weggeleden’ had de weduwe Jeschke gezegd, op die gemoedelijke toon waarmee ze haar eigenlijke, berekenende bedoelingen altijd inkleedde. Want hoewel ze zich maar al te goed herinnerde dat haar anders zo plooi-bare buurman haar, nu meer dan een jaar geleden, met een proces wegens smaad bedreigd had, kon ze nog steeds de verleiding niet weerstaan vage toespelingen te maken, alsof ze meer wist dan ze liet blijken.

‘Vervloekt!’ mompelde Hradscheck in zichzelf. ‘En dan nog die Ede, met zijn eeuwige angst...’

Hij stelde zich al voor hoe het hele verhaal opnieuw de ronde zou doen, en het duizelde hem bij de gedachte wat elke nieuwe dag voor hem in petto zou kunnen hebben, zoals de dingen er nu voor stonden.

‘Zo gaat het niet langer. Hij moet weg. Maar waarheen?’

Hradscheck begon over het plankier op en neer te wandelen en dacht na.

Waarheen? Ze denken dat hij in de Oder ligt. En daar moet hij ook heen... hoe eerder, hoe beter... Vandaag nog. Ik wou dat het al was gedaan. Destijds kon ik het, omdat ik

1 het mes op de keel gezet had gekregen. Maar nu! Hem be-
2 graven was niet zo erg als hem weer op te graven.

3 Angst en onrust dreven hem naar het kerkhof, naar het
4 graf van zijn vrouw. Daar was de engel met zijn fakkel, en
5 hij las de opschriften. Maar de gedachte aan wat hij van
6 plan was liet hem niet los en tegen de tijd dat hij weer thuis
7 was stond het vast: vandaag nog moest het gebeuren. Van
8 uitstel kwam afstel.

9 En hij dacht na over hoe hij te werk zou moeten gaan.

10 Had ik maar een beetje varenzaad... Maar waar groeien
11 hier varens? Hier groeit alleen gras en gerst, en ik kan
12 moeilijk een rit van tientallen mijlen ondernemen om ver-
13 volgens terug te keren met niets dan een grote bos varens.
14 En waarom ook? Uiteindelijk is het allemaal nonsens.

15 En zo ging het maar door, tot hij zich opeens herin-
16 nerde in het nabijgelegen park van Gusow een heel oer-
17 woud van varens gezien te hebben. Hij liet het paard voor
18 de koets spannen.

19 Rond het middaguur was hij alweer terug, met een
20 enorme varenstruik op de achterbank. Hij krabde de zaad-
21 jes uit de bollen, deed ze zorgvuldig in een kartonnen
22 doosje en borg dat op in een lade van zijn bureau. Hij nam
23 nog een keer alles door wat hij nodig had en bracht de
24 spade, die normaal gesproken naast de achterdeur stond,
25 naar de kelder. Hij voelde zich als herboren toen hij een-
26 maal klaar was met al deze voorbereidingen, en betrad
27 fluitend de winkel.

‘Ede, ik geef je vanmiddag vrij. Ga maar naar de jaarmarkt in Gusow; daar is een grote draaimolen, en er komen luchtartiesten. Dat zijn dus koorddansers. Ik heb vanochtend zelf gezien hoe ze het touw spanden. Voor acht uur hoef je niet terug te zijn. Hier, pak aan. Dat is voor jou. Veel plezier! Er is ook een wafel tent, met zoet bier en punch. Maar denk erom, hou je in; doe geen domme dingen.’

Ede straalde van geluk, ging op pad, en was om acht uur weer terug. Tegelijk met hem arriveerden de stamgasten en namen hun vaste plaatsen in. Ze hadden gehoord dat Hrad-scheck die ochtend in Gusow was geweest, en dat hij met een grote varenstruik naar huis was gekomen.

‘Wat wil je nou met een varen?’ vroeg Kunicke.

‘Die ga ik planten.’

‘Maar, dat spul woekert. Over drie jaar kun je je kont niet meer keren in je eigen tuin.’

‘Laat maar woekeren. Ik wil er een hoge haag van hebben. Hoe sneller het groeit, des te beter is het.’

‘Nou, kijk maar uit. Dat is net als met de waterpest: als je die binnenhaalt, kom je er nooit meer vanaf. Dat onkruid verdrijft je nog van huis en haard.’

Iedereen lachte erover, tot men te spreken kwam over de jaarmarkt en de luchtartiesten en van Hrad-scheck wilde weten wat hij allemaal gezien had.

‘Ik heb alleen het koord gezien,’ zei hij, ‘maar Ede, die er vanmiddag was, die zal zijn ogen uitgekeken hebben.’

En hij stak van wal over de schoonzoon van de oude

1 Kolter, die nu de baas was van het kermisgezelschap, en
2 wiens vrouw zijn naam nooit aangenomen had maar nog
3 steeds die van haar vader droeg. Hij vertelde dat zo luchtig
4 en vanzelfsprekend alsof hij met de beroemde artiesten-
5 familie op vertrouwelijke voet verkeerde, wat Quaas, die
6 een grote hartstocht koesterde voor het circusvak, onge-
7 meen opwond. Als twintigjarige jongeling was hij er bijna
8 met een trapezeacrobatte vandoor gegaan, maar zijn moe-
9 der had op tijd lucht gekregen van zijn wilde plannen en
10 hem in de kelder opgesloten; bovendien had ze de kermis-
11 baas er met een aanzienlijke som geld toe bewogen het
12 ‘gevaarlijke vrouwmens’ naar Reppen vooruit te sturen.

13 Iedereen amuseerde zich kostelijk, temeer omdat Quaas
14 sowieso bijna elke avond het mikpunt van hun spot was.

15 ‘Maar,’ vroeg Kunicke, ‘hoe zat dat nou met die oude
16 Kolter? Die was toch zelf ook koorddanser, nietwaar?’

17 ‘O ja. De beste ooit.’ En Hratscheck begon met verve het
18 verhaal van de oude Kolter en diens optreden bij het Con-
19 gres van Wenen anno 1814 ten beste te geven.

20 ‘Wat? Wat? Bij het Congres van Wenen...?’

21 ‘Jazeker. Verbaast jullie dat? Daar heeft hij zijn roem
22 gevestigd.’

23 Want bij die gelegenheid, ging Hratscheck verder, had de
24 koning van Pruisen tegen de Russische tsaar gezegd: ‘Hoor
25 eens, broeder, je kan me nog meer vertellen over die Stigli-
26 scheck van jou, maar onze Kolter is en blijft de beste... *parole*
27 *d’honneur*, onze Kolter is de beste ter wereld, die kan alles op

het koord, die zal nooit vallen.' En toen de tsaar dat betwijfelde hadden ze een weddenschap afgesloten en afgesproken dat de artiesten van tevoren niet mochten weten wat hun te wachten stond. Zo gezegd, zo gedaan. En toen Kolter al het midden van het koord had bereikt dat tussen twee torens gespannen was, kwam hem opeens van de overzijde een andere koorddanser tegemoet, en dat was dus Stiglischeck. Binnen een minuut stonden ze tegenover elkaar en de Rus had alleen maar gezegd: 'Alles perdu, broeder; jij verloren, ik verloren' – wat men hem onder de gegeven omstandigheden nauwelijks kwalijk nemen kon. Maar Kolter had alleen maar gelachen en hem iets in het oor gefluisterd; sommigen menen dat het een vrome spreuk was geweest, anderen beweerden het tegendeel. En toen had hij met grote inspanning en kunstvaardigheid tien passen achteruit gedaan, en terwijl de Rus op zijn hurken ging zitten had hij een aanloop genomen en was een-twee-drie over de ander heen gesprongen. Er was een enorm applaus opgegaan, en sommige toeschouwers waren in tranen uitgebarsten en hadden keer op keer herhaald dat Napoleon niets was, vergeleken hiermee. En zo had de tsaar van Rusland zijn weddenschap verloren en ook daadwerkelijk zijn schuld betaald.

'Dat wil ik best geloven,' zei Kunicke. 'De Rus betaalt altijd wat hij verschuldigd is... Bravo, Hratscheck, bravo!'

Hratscheck genoot van de bijval en gaf nog meer verhalen ten beste, tot de stamgasten rond elf uur de herberg verlieten.

1 Ede had hij al naar bed gestuurd en het was doodstil in het
2 grote huis. Hratscheck liep in zijn woonkamer heen en
3 weer maar moest opeens gaan zitten, want de beroeringen
4 van deze dag hadden hem ondanks zijn sterke zenuwen
5 aan de rand van een ineenstorting gebracht. Terwijl hij het
6 gezelschap vermaakt had, joliger en vrolijker dan ooit naar
7 het scheen, had hij geen druppel wijn gedronken, maar nu
8 schonk hij zich een cognac in en voelde zijn kracht en vast-
9 beradenheid al snel weer terugkomen. Hij opende de bu-
10 reaulade waarin hij het doosje had verborgen, verpulverde
11 het varenzaad, trok zijn schoenen uit en strooide het erin.

12 ‘Zo!’ Hij had zijn schoenen weer aangetrokken en stond
13 te lachen. ‘En nu zullen we de proef op de som nemen...
14 Als ik onzichtbaar ben, kan ik mezelf natuurlijk ook niet
15 zien.’

16 Hij nam de kaars in de hand, ging voor de witgelakte
17 trumeau staan en knikte zijn spiegelbeeld toe. ‘Goedendag,
18 Abel Hratscheck. Nou, als alles zo veel oplevert als dit va-
19 renzaad, schiet ik er niet veel mee op. Dan kan ik mezelf
20 ermee feliciteren dat ik een dwaas en een sukkel ben, die
21 zich door een oud vrouwtje om de tuin heeft laten leiden.
22 Die vervloekte heks! Waarom leeft ze nog? Als die er niet
23 was, had ik mijn zielerust allang gevonden en zou niet aan-
24 gewezen zijn op al deze onzin. Dan hoefde ik niet...’ Hij
25 huiverde bij de gedachte aan het gruwelijke plan dat hij ten
26 uitvoer moest brengen, maar had zich snel weer in bedwang.
27 ‘Uit het ene volgt het andere. Wie a zegt, moet ook b zeggen.’

Vervolgens ging hij naar een hoekkastje en nam er een kleine lantaarn uit, die hij ten dele had afgeplakt. Het oude mens aan de andere kant moest niet weer het schijnsel kunnen zien en hem voor de zoveelste keer tot woede en wanhoop drijven met haar ‘Ik weet niet, was dat lichtje nou in de kamer of in de kelder?’ Hij stak het pitje aan, klapte het lantarendeurtje weer dicht en ging vastbesloten de gang in. Wat hij nodig had, onder meer een stuk oud tapijt, lag al lang beneden gereed.

‘Komaan, Hratscheck!’

Hij ging tussen de grote olievaten door naar de ingang van de kelder, tilde het valluik op en daalde langzaam en voorzichtig de treden af. Maar toen hij beneden was zag hij dat de lantaarn ondanks het opgeplakte papier nog steeds veel te veel licht gaf en dat er naar boven toe een fel schijnsel uit viel, als uit de kier van een fornuis. Zo ging het niet, en hij begon de trap weer op te klimmen. Maar halverwege bleef hij staan en pakte een smalle plank die onder handbereik lag en tegen het dichtstbijzijnde olievat aan was geschoven om te verhinderen dat de hele rij vaten zou weggrollen. Het was maar een smalle plank, maar wel breed genoeg om beneden het kelderraampje af te dekken.

‘Zo, nou mag ze kijken tot ze scheel ziet. Ik denk niet dat ze door een plank heen kan kijken! Een plank is beter dan varenzaad...’

En met die woorden sloot hij het valluik en ging weer de trap af.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Twintigste hoofdstuk

Ede was vroeg op en bediende de klanten. Af en toe keek hij op de kleine klok in het zijkamertje, die nu al kwart over acht aanwees.

‘Waar blijft die ouwe nou?’

Dat kon Ede zich met recht afvragen, want gewoonlijk verscheen Hratscheck klokke zeven in de winkel, wenste eenieder goedemorgen en deed de keukendeur open, wat het teken voor de kokkin was dat ze zijn koffie kon brengen. Maar vandaag was er geen Hratscheck te zien, en toen het al bijna negen uur was stak Nele haar hoofd om de hoek en zei: ‘Waar blijft-ie nou, Ede?’

‘Weet ik niet.’

‘Ik zal eens een beetje op z’n deur bonken.’

‘Ja, doe maar.’

Nele ging, om hem te wekken. Even later kwam ze opgewonden terug. ‘Hij is er niet! Niet in de voorkamer, niet in de achterkamer, nergens. En alle deuren staan open.’

‘En zijn bed?’ vroeg Ede.

‘Helemaal glad, geen kreukeltje. Daar heeft hij niet geslapen.’

1 Nu werd ook Ede onrustig. Wat moesten ze doen? Hij
2 en Nele hadden het onbestemde gevoel dat er iets heel
3 vreemds aan de hand was en Jakob, die nu eveneens ten
4 tonele verscheen, deelde hun vermoedens. Na enig overleg
5 werden ze het erover eens dat Jakob bij Kunicke moest
6 aankloppen om te vragen of er de vorige avond soms iets
7 bijzonders was voorgevallen; dat zou Kunicke moeten
8 weten, want die bleef altijd tot het laatst. Nele zou zo snel
9 ze kon naar de Kruik lopen, waar wachtmeester Geelhaar
10 om deze tijd zijn eerste borrel placht te nemen en de oude
11 waardin, die wel wat gewend was, het hof maakte. Zo ge-
12 zegd, zo gedaan, en nog geen kwartier later naderde Geel-
13 haar over de dorpsstraat, samen met Woytasch, die zich
14 toevalligerwijze wegens een vergadering ook in de Kruik
had bevonden. Voor Hratschecks huis kwamen ze Kunicke
16 tegen. Ze begroetten elkaar zwijgend en betraden met een
17 zekere plechtstatigheid het huis.

18 Binnen troffen ze een nieuwe situatie aan.

19 Ede, die nog een tijdlang in alle hoeken en gaten gezocht
20 had, stond midden in de gang en wees op een groot olievat
21 dat een stukje van zijn plek gerold was, niet meer dan twee
22 duim, net tot aan de grote ijzeren ring, maar precies ver-
23 genoeg om het valluik te blokkeren.

24 ‘Daar zit-ie onder!’ gilte Ede.

25 ‘Schreeuw niet zo!’ snauwde Woytasch. En Kunicke
26 voegde daar wat grover, maar op gemoedelijker toon aan
27 toe: ‘Hou je kop, jongen.’

Maar Ede liet zich niet kalmeren. Hij greep naar zijn hoofd, duwde de dunne plukken haar op zijn slapen omhoog totdat ze rechtop stonden en jammerde aan één stuk door: 'Ik weet wat er is gebeurd. Dat was het spook. Het spook wilde hem pakken en hij wilde weg en toen kon hij er niet meer uit.'

Inmiddels was ook Ecclesius gearriveerd, doodsbleek en dusdanig geplaagd door bange voorgevoelens dat hij, nu het vat opzij was gerold en het valluik geopend, niet mee de kelder in wilde maar eerst naar de winkel ging en toen naar buiten vluchtte.

Geelhaar en Woytasch, die ambtshalve over sterkere zenuwen beschikten, daalden af, terwijl Kunicke hen van boven met een lantaarn bijlichtte. Omdat de trap slechts een paar treden telde kon hij alles in één oogopslag zien: daar beneden lag Hratscheck, naar alle waarschijnlijkheid dood, een spade in de hand en een gebroken lantaarn naast zich. Deze aanblik bracht zelfs de veteraan van zo vele napoleontische oorlogen even uit zijn evenwicht, maar hij herstelde zich snel en voegde zich bij Geelhaar en Woytasch. Gezamenlijk kropen ze naar de lattenwand waarachter zich de wijnkelder bevond. De deur stond open. Er was aarde opgegraven en ze zagen de hand en de arm van een lijk. De rest lag nog in het verborgene, maar uit het weinige dat zichtbaar was liet zich maar al te goed afleiden wat hier was gebeurd.

Niemand zei iets, en met een schuwe blik passeerden ze het ontzielde lichaam en gingen de trap weer op.

1 Ook boven, waar Ecclesius zich weer bij hen voegde,
2 werd haast geen woord gewisseld. Dat was niet zo verwon-
3 derlijk, want met uitzondering van Geelhaar waren ze al-
4 lemaal zo goed met Hratscheck bevriend geweest dat een
5 gesprek over hem uiterst pijnlijk zou zijn. Pijnlijk, en door-
6 drongen van zelfverwijt. Waarom hadden ze niet beter
7 opgelet bij het gerechtelijke onderzoek, waarom hadden ze
8 de dingen niet scherper gezien? Hoe konden ze zich zo om
9 de tuin laten leiden?

10 Alleen het hoogstnodige werd geprotocolleerd. Daarna
11 verlieten ze het huis waar ze al die jaren zo graag te gast
12 waren geweest en dat nu voor ieder van hen een huis der
13 gruwelen geworden was. Kunicke stak de straat over naar
14 zijn woning, Ecclesius ging naar zijn pastorie. Woytasch
begeleidde hem.

15 ‘De rechtbank in Küstrin,’ begon Ecclesius, ‘zal er wel geen
16 woorden meer aan vuil maken. Alles is zonneklaar, al is er
17 niets bewezen. Een hogere rechter zal over hem oordelen.’

18 Woytasch knikte. ‘Alleen over de nalatenschap zal nog
19 beschikt moeten worden,’ merkte hij op. ‘Hij heeft geen
20 familie hier in de buurt en zijn vrouw ook niet, voor zover
21 ik weet. Misschien dat de Pool alles terugkrijgt. Maar dat
22 zou niet goed vallen hier in Tschechin.’

23 ‘Dat soort dingen houdt me niet bezig,’ antwoordde
24 Ecclesius. ‘Wat mij bezighoudt is de vraag hoe we hem
25 begraven krijgen, en waar. We kunnen hem niet te midden
26 van de rechtschappen mensen onder de grond stoppen, dat
27

pikken de boeren niet, dan krijgen we een kerkhofrevolte. En het ergste is: ze zouden nog gelijk hebben ook. En niemand zal zijn land beschikbaar stellen. Wie wil er nu zo'n schandvlek op zijn eerlijke akker?

'Ik denk,' zei de schout, 'dat we hem toch maar naar het kerkhof moeten brengen. Per slot van rekening is er nooit bewijs tegen hem gevonden. De Fransoos ligt in de tuin, de Pool in de kelder. Maar wie kan zeggen wie hem daar heeft begraven? Dat weet niemand, zelfs weduwe Jeschke niet. Uiteindelijk gaat het om niet meer dan een vermoeden. Dus komt hij op het kerkhof. Maar wel aan de rand, bij het puin en de brandnetels.'

'En het graf van zijn vrouw?' vroeg Ecclesius. 'Wat doen we daarmee? En wat moet er met het kruis gebeuren?'

'Dat zullen ze omverhalen, zoals ik mijn Tschechiners ken. En wij, meneer dominee, doen net alsof we het niet zien. Begraafplaatsregels zijn achtenswaardig, maar de mens heeft ook behoefte aan recht en orde.'

'Mooi gezegd, meneer de schout!' zei Ecclesius en hij drukte hem de hand. 'U bent een man naar mijn hart.'

Alleen Geelhaar was in het huis van Hratscheck achtergebleven. Hij had de olifantshuid die de ware politiemann kenmerkt, en de hele zaak maakte niet veel indruk op hem. Wat stelde het ook voor? Een misdaad meer of minder, daarvan ging de wereld niet ten gronde. Hij betrad de winkel en legde goedmoedig een hand op Edes hoofd.

1 'Zo, Ede, dat was pittig vandaag. Twee dooien nog voor
2 negen uur 's ochtends. Schenk maar 's in. Wat hebben we
3 zoal?'

4 'Nou, rum bijvoorbeeld, meneer Geelhaar.'

5 'Nee, rum, dat is me te slap vandaag. Doe mij eerst maar
6 een cognacje. En dan een glas rum.'

7 Edes hand beefde bij het inschenken, maar die van Geel-
8 haar was des te vaster. Nadat hij een paar glazen achter-
9 overgeslagen had, ging hij naar de tuin en wandelde daar
10 op en neer, alsof dit alles nu van hem was. Het hele perceel
11 leek hem nu een soort niemandsland te zijn, waar men naar
12 believen zijn gang kon gaan.

13 Natuurlijk duurde het niet lang of weduwe Jeschke liet
14 zich zien. Ze wist alles al en gluurde weer eens over de
15 heg.

16 'Dag, Geelhaar.'

17 'Dag, moeder Jeschke... En, hoe is het met Line?'

18 'Die komt met Sint-Maarten terug. Nu hoeft ze niet
19 meer bang te zijn, hè?'

20 'Bang voor Hratscheck?' lachte Geelhaar.

21 'Ja. Voor Hratscheck. Maar die loopt niet meer los rond.'

22 'Bepaald niet, nee. Die is in zijn eigen val gelopen!'

23 'Ha, ha, ha! Tja, die ouwe vos! En dit keer komt-ie er niet
24 meer uit. Hij wilde altijd de fijne meneer spelen, maar zo
25 zie je maar weer: wie hoog klimt, valt laag.'

Wat er nog te doen stond werd snel en in stilte afgewikkeld, en reeds de volgende ochtend noteerde Ecclesius in het kerkregister:

‘Hedenmorgen, op 3 oktober, werd nog voor zonsopgang de koopman en herbergier Abel Hradcheck in alle stilte ter aarde besteld op het kerkhof. De enige aanwezigen waren schout Woytasch, wachtmeester Geelhaar en boer Kunicke. Alles wijst erop dat de overledene door de hand Gods werd getroffen nadat het hem met bijzondere sluwheid was gelukt ondanks eerdere verdenkingen zijn misdaad te verhullen. Maar ten slotte bracht zijn eigen valstrik hem ten val en hij groef, met de spade in de hand, zijn eigen graf, en wel juist op het moment dat hij de ijdele hoop koesterde zijn schandelijke daad voorgoed te kunnen verbergen. En aldus bevestigde hij de wijsheid van het oude gezegde: al is iets nog zo slim bedacht, eens wordt het aan het licht gebracht.’

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

Nawoord van de vertaler

Op de eerste bladzijde van *Onder de perenboom* beschrijft Fontane twee hangmatten die in de gang van Abel Hrad-schecks huis hangen. Deze hangmatten zijn opmerkelijk omdat ze daarna niet meer in het verhaal voorkomen. Dat maakt ze uniek omdat ze een uitzondering vormen op de overweldigende precisie en economie waarmee de schrij-ver zijn materiaal heeft georganiseerd: elk motief dat hij introduceert komt later terug, van de keg onder de vaten in de gang tot de trumeau in de salon, van het fluwelen mutsje van de dominee, tot de Slag bij Leipzig van 1813.

Fontane laat geen enkel detail, geen enkel karakteristiek ongebruikt. En alles heeft een plek in zijn narratieve opzet. Dat is meer dan een indrukwekkende demonstratie van het vakmanschap van een literaire routinier: dit hechte weefsel van motieven vormt tegelijk het net dat de moordenaar langzaam maar zeker verstikt. Er is geen ontkomen uit Tschechin, geen ontkomen aan zijn schuld.

Want Abel Hrad-schecks misdaad wordt niet aan het licht gebracht door briljant speurwerk; het politieapparaat (in de vorm van gendarme Geelhaar) en de justitie (in de

1 vorm van rechter Vohwinkel) falen totaal. In dit geval ont-
2 maskert de dader zichzelf. Juist zijn angst voor ontdekking
3 lokt hem in een dodelijke val.

4
5 Fontane bedient zich overigens binnen het raamwerk van
6 zijn vertelling ook ongegeneerd van een geheel tegenover-
7 gesteld middel, namelijk dat van de ongeremde anekdotiek.
8 Zie de lange vertelling van de gedoemde handelsreiziger
9 Szulski over de Poolse opstand, de gedetailleerde weergave
10 van flauwe mopjes uit het Berlijnse cabaret, de circusver-
11 halen. Misschien heeft hij dit om pragmatische redenen
12 gedaan – om zijn verhaal te ‘strekken’, om materiaal te ge-
13 bruiken dat hij in voorraad had en eigenlijk nog nergens
14 anders kwijt kon. Misschien ook gaf hij simpelweg toe aan
15 de hem kenmerkende neiging tot causerie, die in zijn be-
16 roemde latere romans (vooral in zijn laatste werk, *Der*
17 *Stechlin*) zo gewaardeerd wordt. Het resultaat is in ieder
18 geval geniaal. Die schijnbaar vrijblijvende uitweidingen
19 bieden namelijk een glimp van de wijde wereld buiten
20 Tschechin, waarna protagonist en lezer weer genadeloos
21 worden teruggeworpen op de verstikkend intrigante dorp-
22 satmosfeer en de onontkoombare ontwikkeling van het
23 moordverhaal.

24 *Onder de perenboom* wordt, vergeleken bij de grote ro-
25 mans die Fontane op zijn oude dag schreef, vaak be-
26 schouwd als een van zijn minder belangrijke werken, ge-
27 richt op de smaak en het niveau van de *Gartenlaube*, een

populair tijdschrift dat enorme oplages kende. Inderdaad is de novelle daarin als feuilleton verschenen, wat wellicht voor een deel het gebruik van bepaalde nogal gedateerde sjablonen verklaart, zoals ‘in het voorgaande...’ of ‘niet lang na dit voorval...’; wat echter weinig afdoet aan de helderheid die de tekst als geheel kenmerkt.

Het staat buiten kijf dat Fontane – die per slot van zijn pen leefde – de smaak van zijn tijd probeerde te treffen om succes te hebben. Net als vóór hem dat andere Pruisische genie, Heinrich von Kleist, die hoopte door te breken met een spektakelstuk in het drakerige genre van het ridderspel. Daarin faalde hij; maar in plaats daarvan maakte hij zich met *Das Käthchen von Heilbronn* onsterfelijk.

Fontane’s misdaadverhaal staat in een traditie die teruggaat tot Edgar Allen Poe maar is tevens verbijsterend modern. Niet alleen door het novum van het ontbreken van een speurder. De moordenaar Abel Hradtscheck is het met afstand onsympathiekste personage dat Fontane ooit heeft gecreëerd. Hij doodt uit winstbejag en met ijskoude berekening. Hij is joviaal en manipulatief. En hij blijft een raadsel. Hij belichaamt alles, wat we van onze medemens – of van onszelf – te vrezen hebben. Zelfs zijn eigen vrouw (zijn medeplichtige bij de moord, de moeder van zijn kinderen, en ten diepste met hem verbonden) vraagt zich soms af of haar hetzelfde lot beschoren zal zijn als de minnares die hij er ooit in een naburig dorp op nahield, en die vervolgens

1 spoorloos verdween – een van de vele vragen die Fontane
2 opwerpt maar niet beantwoordt. In feite blijven alle vragen
3 uiteindelijk onbeantwoord. Zoals de dominee zegt: ‘Alles
4 is zonneklaar, al is er niets bewezen.’ En dit spel speelt de
5 auteur van begin tot einde. De titel brengt ons al op een
6 dwaalspoor: onder de perenboom ligt immers geen
7 moordslachtoffer, maar een stoffelijk overschot uit de na-
8 poleontische oorlogen. De moord op Szulski wordt nooit
9 beschreven, de auteur laat de toedracht aan onze fantasie
10 over. En zelfs als het verhaal is afgelopen weten we nog
11 steeds niet precies hoe Hradtscheck aan zijn einde is geko-
12 men.

13 Hij wordt dood aangetroffen in zijn kelder, bij het half
14 opgedolven slachtoffer dat hij elders wilde deponeren om
15 elke verdenking van hemzelf af te wenden; maar waaraan is
16 hij eigenlijk gestorven? Het valluik liet zich niet meer ope-
17 nen omdat hij de plank had weggenomen die de zware vaten
18 op hun plaats hield, zoveel is zeker. Maar waarom zou Hrad-
19 scheck dat luik weer willen hebben openen, nog voordat hij
20 het lijk geheel had opgegraven om het naar boven te dragen?
21 En als hij die vergeefse poging al had willen ondernemen,
22 waarom werd hij dan met de spade in de hand vlak bij het
23 lijk gevonden en niet onder aan de trap? De auteur geeft
24 geen antwoord op die vraag. We zullen het nooit weten en
25 zijn op speculaties aangewezen. Misschien werd Hradtscheck
26 bij de aanblik van de opgedolven dode hand en arm over-
27 mand door schuldgevoel en stierf aan een hartstilstand,

zonder ooit te beseffen dat hij in de kelder gevangen was. Maar waarom heeft de auteur dan vanaf de eerste bladzijde dat motief van de zware rij vaten bij het valluik geïntroduceerd?

Fontane lijkt in dit verhaal naar iets onbegrijpelijks in de menselijke natuur te tasten, iets wat zich aan elke interpretatie onttrekt. De benepen Pruisische dorpsgemeenschap van Tschechin die hij met zo'n sardonisch plezier in al haar schijnheiligheid en harteloosheid schetst, rekent er in ieder geval rigoureuus mee af. Hratscheck wordt zonder plichtplegingen aan de rand van het kerkhof begraven, tussen brandnetels en puin, en het grafmonument dat hij voor zijn vrouw had opgericht zal met instemming van de notabelen door de bevolking vernield worden. Men wil niets meer weten van de man die ooit zo geliefd was.

Hij heette immers niet voor niets Abel.

Maar welke vragen de lezer ook kan stellen bij dit raadselachtige verhaal, misschien had Fontane bij het schrijven ervan niet meer in de zin dan zijn lezerspubliek een gruwelijke en sensationele Kriminalgroman op te dissen.

Al weet de tekst soms meer dan de auteur.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

